

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

25 річчю кафедри соціології ДНУ присвячується

**Урбаністичні студії:
сучасний стан та перспективи розвитку
Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної
конференції (м. Дніпропетровськ, 25 березня 2016 р.)**

Дніпропетровськ
Видавництво «Грані»
2016

УДК 304.3(477)(082)
ББК 71.4(4Укр)я43
У-69

У 69 Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 25 березня 2016 р.) / відп. за випуск, професор В.В. Кривошеїн. – Д.: Видавництво «Грані», 2016. – 176 с.
ISBN 978-617-7351-11-4

Подані матеріали (тези доповідей, статті) ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку», яка відбулася 25 березня 2016 р. у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться проблемами дослідження міського простору та способу життя.

ISBN 978-617-7351-11-4

УДК 304.3(477)(082)
ББК 71.4(4Укр)я43

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2016
© Видавництво «Грані», 2016

Вітальне слово ректора Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, члена-кореспондента НАН України, професора М.В. Полякова

Шановні учасники II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку»!

Дозвольте привітати вас у стінах Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, який є визнаним лідером науки і освіти у Придніпровському регіоні. Не випадково, що саме наш університет ініціював проведення вже другої конференції, присвяченої висвітленню проблем наукового дослідження міста. За певний період науковцями університету: географами, соціологами, економістами, політологами, напрацьована низка конкретних результатів досліджень проблем міста, які потребують наукової апробації та трансформації у пакет конкретних рекомендацій для вдосконалення управління та організації міським середовищем.

Конференція проводиться в доленосний період розвитку українського суспільства. Споконвічно міста були рушіями економічного зростання, центрами соціальної інтеграції, технічного, духовного та культурного прогресу. Також міста є просторовою формою організації гармонійного співіснування довкілля, суспільства та особистості. Тенденції демографічного розвитку засвідчують, що частка міського населення збільшується, а сільського, відповідно, – падає. Тож майбутнє України та її громадян залежить головним чином від розвитку українських міст.

Від початку свого створення міста знаходилися під впливом великої кількості культурних, соціальних, політичних, екологічних і економічних факторів. Ці впливи стали особливо помітними у епоху глобалізації національних економік, масових міграційних процесів, активації суспільних протестних рухів та демократизації державних устроїв, стрімкого розвитку інформаційних технологій і засобів комунікації. Дедалі частіше для розуміння ситуації в місті, реагування на ті чи інші процеси необхідне вироблення комплексних міждисциплінарних знань про місто.

Сподіваємося, що науково-практичний характер конференції дозволить надати відповідь на багато актуальних проблем розвитку міст в сучасній Україні. Впевнений, що використання наукових досягнень в царині урбаністичних досліджень буде суттєво сприяти зниженню соціальної напруги в регіонах, запобіганню техногенних катастроф, блокуванню ризикових ситуацій, оптимізації соціальних систем та вдосконалення управлінських зусиль.

Бажаю вам плідної праці на конференції та натхнення у науковій та практичній діяльності.

**Щиро ваш,
ректор ДНУ, член-кореспондент
НАН України, професор**

М.В. Поляков

Розділ 1. Людина в сучасному мегаполісі

В.В. Кривошеїн

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Міська ідентичність у Центрально-східній Україні: соціологічний аспект

Проблема ідентифікації була започаткована у психології, яка акцентує увагу на емоційній складовій ідентифікації. Її цікавлять питання про те, як переживається індивідами власна приналежність до групи, які почуття це викликає, наскільки сильним є зв'язок із групою тощо. На думку Олексія Мусієздова, для соціології подібна постановка питання також доречна, оскільки від міри зв'язку індивіда з групою (від «сили» ідентифікації) залежить ступінь прийняття ним групових норм та цінностей, а отже, і норм та цінностей суспільства в цілому, що важливо з точки зору інтеграції суспільства [8, с. 117]. Починаючи з Е. Дюркгейма, для соціології проблема ідентичності постає в ракурсі «неадекватності» особистісних ідентичностей соціальним, конфліктів ідентичностей (що втілюються у рольових конфліктах), труднощів з конструюванням ідентичностей (ідентифікаційні практики) тощо. Тут мова може йти про соціальні норми та цінності, що приймаються індивідом, про соціальні ролі, про маргінальність тощо. І ця тема виявляється актуальною, у тому числі в контексті міркувань про соціальні зміни, які, певно, якраз і створюють подібні проблеми. Досліджуючи ідентичність переважно з точки зору функціонування суспільства, соціологія шукає відповідь на питання про те, яким чином у суспільстві відтворюються і змінюються соціальні норми і ролі (наприклад, Т. Парсонс), у яких випадках і чому це відтворення порушується (наприклад, Р. Парк), яким чином люди виконують ролі (наприклад, Е. Гофман) тощо. Тобто, в принципі, ми можемо співвідносити (ідентифікувати) себе з чим або з ким завгодно, однак, якщо для соціології цим чимось є переважно соціальні позиції та групи, то для інших дисциплін, як і для побутової свідомості, часто-густо це просто певні образи і/або зразки, які далеко не завжди мають стосунок до соціальної структури.

Топологія ідентичності представлена багатьма рівнями, які нашаровуються один на одній у різній комбінації. Узагальнюючим терміном для позначення просторового аспекту ідентичності є територіальна ідентичність – це сприйняття індивідом себе як представника певної «уявної спільноти» (за Б. Андерсоном), яка ґрунтується на єдності території проживання, історії та традицій, соціокультурного досвіду, ціннісних орієнтацій та способу життя. Важливим є питання масштабу або кордонів тієї території, з якою індивід себе ототожнює (місцевість, місто, регіон, країна, світ). Територіальна ідентичність може виникати з об'єктами різного масштабу та змісту, такими як місце проживання, мікрорайон, район, локальна община, територіальна громада, селище, місто, регіон, країна, субконтинент, континент або навіть земна куля. У англійській літературі використовують різноманітні визначення, пов'язані

з терміном «територіальна ідентичність»: ідентичність з місцем (place-identity), локальна ідентичність (local identity), регіональна ідентичність (regional identity), ідентичність з середовищем (environmental identity), міська ідентичність (city identity, urban-related identity, social urban identity), ідентичність з місцем проживання (settlement identity), а також локальна ідентичність (local identity) [4, с. 108].

Важливе місце у цій ієрархії відіграє міська ідентичність. Місто перебуває в центрі уваги багатьох дисциплінарних дискурсів – географічному, культурологічному, економічному, політичному тощо. Такий багатогранний інтерес до міста зумовлює і неоднозначність визначень того, чим власне є міська ідентичність. Так, наприклад, якщо звернутися до глосарію інтерпретації ідентичності як категорії суспільних наук, то ми маємо розрізнення територіальної та локальної ідентичностей, яке не позбавлене певних смислових колізій.

Територіальну (регіональну) ідентичність трактують як «комплекс уявлень про належність до територіального суспільства, про спільні інтереси, що виникають у зв'язку з місцем проживання, особливим зв'язком із територією, що має (а може і не має) адміністративних кордонів, і з функціонуючими у межах даної території політичними інститутами» [11, с. 135]. На думку Наталії Макаренко, регіональна ідентичність як різновид колективної ідентичності є набором об'єктивних та стійких ознак, з якими себе ототожнює індивід і спільнота. Регіональна ідентичність є самоусвідомленням територіально диференційованої спільноти людей, когнітивна модель світу якої визначається образами певної території, її соціальної й політичної історії [6, с. 191].

У стабільних суспільствах регіональна ідентичність не домінує над національною, але в умовах трансформації суспільства, в кризових ситуаціях її роль підвищується, вона стає своєрідною захисною реакцією регіонів та індивіда на економічні труднощі, політику «центру» в економічній, культурній, мовній та іншій сферах. Тому втрата ідентичності в умовах глобальної конкуренції для сучасних суспільств стає екзистенційною загрозою, питанням «впізнання» та збереження себе у глобалізованому світі. Ідентичність як «ключовий елемент суб'єктивної реальності» (П. Бергер) стає важливим чинником внутрішньої та зовнішньої політики держав, оскільки забезпечує солідарність громадян, консолідацію суспільства.

В Україні історично виокремилися декілька мовно-культурних регіонів – переважно україномовний Захід (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька області), переважно російськомовний Схід (Харківська, Донецька і Луганська області) та Південь (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області та АР Крим), а також двомовний Центр. У свою чергу Центр районується на такі зони: Захід Центру (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області та м. Київ), Схід Центру (Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області) [7, с. 22]. Мовно-етнічний склад: Схід Центру

складається з таких груп: україномовні українці – 30,8%, суржикомовні українці – 20,6%, російськомовні українці – 33,5%, російськомовні росіяни – 11,1%, інші – 4% [7, с. 23].

Локальна ідентичність пов'язана із відчуттям співпричетності людини до місця її проживання та/або походження. «Локальна ідентичність заснована на понятті «мала батьківщина» та може бути визначена як сукупність смислів, емоційних та ціннісних значень, яких набуває важливе для самовизначення людини місце» [9, с. 140]. Тобто до певної міри ці два поняття – локальна та територіальна ідентичності є тавтологічними, адже будь-яка територія як частина певної поверхні (найчастіше земельної) із конкретними межами є неunikнено локалізованою, тобто розміщеною у фізичному тривимірному просторі. Таким чином, розрізнення локальної та територіальної ідентичностей залишається доволі умовним, що проковує особливий інтерес до конкретних історичних форм організації суспільного життя у просторі та часі, а саме – феномену міста.

З. Бауман зазначав, що «міста прийнято називати місцем зустрічі незнайомих, де вони залишаються поблизу один одного і де вони взаємодіють один з одним протягом довгого часу, не припиняючи при цьому бути незнайомцями. Чужинці – явище не нове, але незнайомці, які залишаються незнайомцями упродовж довгого часу і навіть завжди, з'явилися в добу Нового часу» [2, с. 26]. Таким чином, місто постає як простір публічної та одночасно анонімної взаємодії індивідів та груп, які формують та ретранслюють у часі конвенційні погляди та оцінки, що регулюють певний порядок колективного співжиття. Як зазначав С. Пирогов, «місто – це завжди «моє місто» та «наше місто», а не місто взагалі. Таким чином, місто як феномен має не тільки об'єктивні характеристики, але й інтерсуб'єктивне значення та інтра-суб'єктивний смисл» [10].

Міська ідентичність пов'язана здебільшого з просторовими відмінностями, які набувають соціального змісту. Фізичний простір, як правило, виявляється тісно пов'язаним з простором соціальним (див., наприклад: [3]). Це можна пов'язувати як із бажанням людей жити (селитися) там, де мешкають ті, хто займає подібну соціальну позицію, так і з особливостями «виробничої» організації навколишнього середовища. Саме місце проживання, що характеризується соціальними, культурними, етнічними, мовними і подібними особливостями впливає на формування індивідів, які стають схожими між собою й відрізняються від мешканців інших місць. Тим самим існуючі відмінні риси мешканців того чи іншого населеного пункту цілком дозволяють говорити про існування «реальної ідентичності мешканця даного населеного пункту» або «реальної ідентичності подібних населених пунктів» – наприклад, про «реальну міську ідентичність» (на протигагу номінальній). Все це знаходить своє відображення у свідомості, коли міські жителі достатньо впевнено відрізняють себе від сільських і навпаки, коли місцеві мешканці можуть «впізнати» приїжджого тощо [8, с. 121].

У цілому міська (як і регіональна, і локальна) ідентичність не є константою, а змінюється під впливом суспільного середовища, історичних і політичних подій. Наприклад, на формування сучасних регіональних субкультур України (і західної, і східної, хоча й різною мірою) значно вплинули радянська політична культура й цінності – колективістські та етатистські у своїй основі.

Так, у 1996 р. Київським міжнародним інститутом соціології було проведено дослідження, одним із питань якого було таке: «Належність до якої спільності для Вас більш важлива, ніж інші?». Представники Центрально-східного регіону на це питання відповіли таким чином: до жителів своєї місцевості (33,85%), до громадян України (33,85%), до осіб своєї національності (4,62%), до своєї соціальної групи (6,15%), до одновірців (4,62%), до інших (3,08%) [5, с. 291]. Ці дані переконливо свідчать про важливість локальної самоідентифікації для представників Центрально-східного регіону, третина (33,85%) яких віднесли себе до жителів своєї місцевості.

У 2012 р. спостерігається тенденція до посилення громадянської (загальнонаціональної) ідентичності (59,6%) на фоні послаблення локально-територіальної ідентичності (25,1%) [1]. Моніторинг 2014 р. цю тенденцію цілком підтверджує. Так, на питання «Ким Ви себе перш за все вважаєте? Респонденти відповіли наступним чином: мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете (16,1%), мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете (8%), громадянином України (64,6%), представником свого етносу, нації (2,1%), громадянином колишнього Радянського Союзу (5,5%), громадянином Європи (1,1%), громадянином світу (2,1%), інше (0,5%) [12, с. 38-39].

Таким чином, в Центрально-східній Україні фіксуються суттєві зміни міської ідентичності, яка швидко втрачає свою значимість в ієрархічній структурі територіальної (просторової) ідентичності – на перший план висувається загальнонаціональна ідентичність.

Література:

1. Аналітичний звіт по результатах дослідження «Регіональна толерантність, ксенофобія та права людини в Україні в 2012 році». – Режим доступу: www.ihrpex.org/upl/-doc/zvit_jan_2013_58.doc.
2. Бауман З. Город страхов, город надежд // Логос. – 2008. – № 3. – С. 24-53.
3. Бурдые П. Физическое и социальное пространства: проникновение и присвоение // Социология политики. – М.: Logos, 1993. – С. 33-52.
4. Коржов Г. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 107-124.
5. Курас І.Ф. Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. – К.: ПІЕНД, 1999. – 656 с.
6. Макаренко Н. Особливості формування і вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні // Наукові записки ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2009. – Вип. 44. Курасівські читання – 2009: Політичний простір України: регіональні ви-

міри. – С. 190-200.

7. Макаренко Н. Регіональний вимір національної ідентичності: витоки й модерні виклики (південноукраїнський формат) // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2010. – Вип. 3 (47). – С. 14-27.

8. Мусієздов О. Феномен міської ідентичності у контексті соціологічного аналізу // Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник / Схід. ін-т українознавства ім. Ковальських та ін.; Редкол.: В.В. Кравченко (голов. ред.) та ін. – Х.: ООО «НТМТ», 2008. – Вип. 9-10: Спец. вид.: Patria. – С. 115-126.

9. Назукина М.В. Локальная идентичность // Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий. – М.: Росс. полит. энциклоп. (РОССПЭН), 2012. – Т. 1. – С. 140-143.

10. Пирогов С.В. Топология городской жизни. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/topologiya-gorodskoy-zhizni>

11. Прохоренко И.Л. Территориальная идентичность // Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий. – М.: Росс. полит. энциклоп. (РОССПЭН), 2012. – Т. 1. – С. 135-140.

12. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін: Зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 1 (15), т. 2. – 96 с.

В.В. Ніколенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Різноманітні види пиття в соціологічному вимірі:
ретроспективний і сучасний контексти**

Для розкриття соціологічної специфіки споживання напоїв у просторі певної гастрономічної культури можна обрати інтелектуальний напрям, який передбачає розв'язання як мінімум двох наскрізних завдань: дослідження соціокультурних особливостей споживання міцних напоїв та вивчення в цьому самому контексті інших видів пиття, які свого часу стали найбільш знаковими символами різнопланових соціальних змін та суспільних подій.

На підставі застосування методу вторинного аналізу даних соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України 1992-2013 рр. зроблено висновок, що в Україні неквапливо, але все-таки зростає кількість інтерналів та осіб із маскуліним вектором власного життєзабезпечення. Такі зміни притаманні перш за все молодіжній свідомості, вони дедалі більше утверджуються як константа життєвої стратегії молоді та похідна від процесів інтеріоризації системоутворювальних патернів, смислів індивідуалістської культури Заходу. Їх остаточним пунктом є прагнення досягнути показників високого рівня та якості власного життя. Тож встановлено, що, з одного боку, на цьому тлі ситуація зі споживанням алкоголю в сучасному українському суспільстві дещо поліпшується в основному завдяки формуванню зовсім іншої ціннісної свідомості молоді, у якій дедалі менше залишається місця різним формам деструктивної девіації. З іншого – слід визнати, що проблема ще далека від цілковитого вирішення. Дані порівняльного аналізу, окремі експертні судження та сучасні мас-медійні телевізійні програми досі ство-

рюють певну амбівалентність у розумінні цієї ситуації. В експертному середовищі, незважаючи на зазначене вище, і сьогодні особливе занепокоєння викликає ситуація юнацького алкоголізму в Україні. Багато експертів з-поміж основних причин такого алкоголізму називають поведінку батьків. Також вагомим чинником цього явища вважають наявність вільного продажу горілчаних напоїв, акцентуючи увагу на необхідності більш жорсткого контролю з боку держави за їх виробництвом та продажем.

Встановлено, що для України іншого способу, крім формування високої культури споживання лікєро-горілчаних виробів шляхом підвищення стандартів соціокультурного, економічного, політичного та гастрономічного виробництва, немає. В іншому разі ще більшою стане соціальна дистанція порівняно з країнами-лідерами світового розвитку й залишаться напризволяще сотні тисяч людей, які потерпають від цього лиха. Між іншим наголошено, що саме відсутність такої культури на тлі низької якості повсякденного життя, форм прояву наявної субкультури бідності, є найбільш небезпечною в даній ситуації.

Доведено, що одним із екзогенних чинників, що неабияк сприяють поширенню вітчизняним культурним простором минулого «пиття занадто необмеженого», стала відсутність можливості для розвитку справжніх капіталістичних відносин і буржуазної ідеології, які б зробили звичайну людину більш заможною та створили сприятливі умови для її самореалізації. Приміром, у буржуазному суспільстві на початку його становлення міцні напої дедалі більше замінювали безалкогольними альтернативами, що відповідали духу доби, який уособлював такі цінності, як енергія, освіта, раціональність, професіональні чесноти, виробнича праця тощо. Тож основна причина стрімкого поширення нових продуктів, наприклад, кави та чаю, полягала не лише в прагненні долати голод, а й потребі в збуджувальних напоях, які б ставали засобами збільшення енергії, ейфорії, гостроти думки тощо. Як і кілька століть тому, нині навколо цих видів пиття не вщухає, вирує соціальне життя, у якому свого часу знайшли відображення певні передумови задля формування та поширення нової (буржуазної) ментальності, що, зрештою, привело до стрімкого впровадження капіталістичних цінностей/відносин в європейському суспільстві.

Отже, можна вважати, що в минулому на Європейському континенті, на відміну від Сходу, кава все-таки стала одним із гастрономічних маркерів переходу від суспільства традицій до нових капіталістичних відносин і, як наслідок, формування нової організації суспільного простору. На наш погляд, як протестантська ідеологія, так і нові економічні механізми виживання та заощадливості, що були результатом зміни клімату на півночі континентальної Європи того часу, відіграли важливу роль у цьому процесі. Такі ментальні та соціальні зміни принесли із собою нові гастрономічні вподобання. Загалом із великою долею ймовірності можна стверджувати, що саме кава виявилася атрибутивною характеристикою нової дійової особи того періоду – бур-

жуа, образ якого став відправною точкою у процесах розвитку капіталістичної/ліберальної цивілізації. Відтоді каву вважають напоєм розумних і запозятих людей, які на зорі промислової революції на тлі посилення соціального престижу буржуазії протиставляли себе незайнятим представникам традиційної аристократії. Водночас це сприяло інституціоналізації більш тверезого способу життя в різних країнах, що теж стало визначною подією тієї доби.

Т.М. Байдак, В.О. Болотова

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

Кар'єра міської молоді: соціологічний погляд

Кар'єра – це просування працівника по сходинках службової ієрархії або послідовна зміна занять, як у рамках окремої організації, так і протягом життя, а також сприйняття людиною цих етапів, а що ж до професійної кар'єри, то вона представляє собою активне досягнення людиною успіхів у професійній діяльності. Професійна кар'єра тісно пов'язана з професійним становленням і майстерністю. Вона характеризується тим, що людина в своєму трудовому житті проходить різні стадії розвитку: вибір професійного шляху, навчання, прибуття на роботу, професійний ріст, підтримка індивідуальних професійних здібностей та ін. [1].

Соціальні умови в тій чи іншій мірі створюють реальні можливості для реалізації кар'єри. Міське середовище одна з таких умов, яка впливає на реалізацію молодими людьми свого бажання зробити кар'єру. Для вивчення особливостей побудови професійної кар'єри молоді міста Харкова було проведено соціологічне дослідження кафедрою соціології та політології НТУ «ХПІ». В дослідженні прийняло участь 450 молодих мешканців Харкова. Метою дослідження було охарактеризувати кар'єру молоді та визначити основні чинники, що впливають на неї.

В ході дослідження було виявлено, що головними факторами, що впливають на вибір місця роботи молоді є: можливість самореалізації, висока заробітна плата та зручне місце розташування. Для жінок зручне розташування роботи виявилось більш значним фактором при виборі місця роботи ніж для чоловіків. Чоловіки, окрім вказаних вже факторів, до головних при виборі місця праці віднесли – престиж організації.

Виявилось, що третина опитуваних підіймалися кар'єрними сходами 2 рази, така ж кількість взагалі не мали такої можливості, а найбільш часто (4 рази) змінювали свою посаду на більш високу лише 3% респондентів. 38% респондентів не мали можливості підійматися кар'єрними сходами взагалі, 29% – просувалися півроку або один рік назад, а 27% просувалися кар'єрними сходами 2-3 роки назад.

Для молоді міста Харкова успішна професійна кар'єра, це в першу чер-

гу: самостійність (13%), накопичення знань (11%), стабільний заробіток (10%) та висока заробітна плата (9%).

Оцінюючи свою кар'єру, третині опитуваних було важко взагалі дати оцінку своєї кар'єрі, але така ж доля молодих людей оцінила свою кар'єру, як в більшій мірі успішну. Половині респондентів було важко сказати, як оточуючі оцінюють їх кар'єру, і лише 17% опитуваних вважають, що інші оцінюють їх кар'єру як успішну.

Згідно з дослідженням тільки 20% респондентів абсолютно влаштовує їх власна робота. Серед того, що в першу чергу вони хотіли б змінити в неї, молоді люди вказали: рід діяльності (18%), умови праці (17%) і менш всього (5%) колектив. Більшість жінок змінили б рід діяльності, або ж залишили все як є, та менш за все вони б хотіли змінити колектив. Думка чоловіків розділилась: чверть з них також залишили все як є, і така ж доля змінили б умови своєї праці.

Молоді мешканці Харкова серед факторів, які заважають побудові їх кар'єри, вказали наступне: висока конкуренція, відсутність досвіду роботи та відсутність необхідних особистих якостей. В меншій мірі, за їх думкою, негативно впливають на побудову кар'єри такі фактори як відсутності підтримки з боку сім'ї та відсутності орієнтації на побудову кар'єри. За думкою чоловіків фактори, що заважають кар'єрі – відсутність досвіду роботи та вищої освіти, за думкою жінок – висока конкуренція та конфлікти в колективі.

Серед того, що допомагає кар'єрному зростанню респонденти відзначили наявність досвіду роботи та наявність вищої освіти. Таки чинники як наявність базової освіти та відсутність орієнтації на побудову кар'єри за думкою опитаних відіграють найменшу роль. Кожен третій опитаний вважає, що через 5 років перейде на інше місце роботи.

Таким чином, кар'єру молоді містяни розглядають як динамічний процес, швидкість протікання якого залежить як від зовнішніх чинників, так і від їх особистісних характеристик.

Література:

1. Осовська Г.В. Основи менеджменту: Навч. посібник для студ. ВНЗ / Г. В. Осовська – К.: «Кондор», 2003. – 452 с.

В.А. Бойко

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

Феномен «покоління Пітера Пена»: візуалізація стилю

У сучасному соціологічному дискурсі з'явився цілий тезаурус для позначення феномену «покоління Пітера Пена». Це цілий ряд понять, в яких одночасно поєднуються частини слів «дитинство» і «дорослість», «підлітковий» і «середній вік»: youthhood, middlescence, adultescents, middle youths. В 1998 р. Ендрю Калькутт використовує термін «kidult» (доросла дитина), який

набуває найбільшого поширення. На відміну від архетипу Карла Юнга «Вічного хлопчика» – інфантила, який не може взяти відповідальність за своє життя, кідалти, в основному, успішні люди з високим соціальним статусом, причому своїми здобутками вони завдячують собі, а не іншим. А інфантилізм набуває демонстративних ознак. До загальних характерних «рис кідлта» можливо віднести: пристрась до одягу, що не відповідає віку або має «дитячі» елементи (майки і сумки з «мультяшними» принтами, яскраві смугасті шкарпетки і т. ін.); любов до «дорослих іграшок», постійне прагнення стати власником нової моделі гаджету; любов до «дитячої» літератури; надмірне захоплення комп'ютерними та онлайн-іграми; постійна симуляцію бурхливої діяльності [3, с. 162].

Членство в соціальній групі маркується приналежністю до референтного культурного стилю, особливо, якщо мова йде про субкультури, пов'язані з візуально іншим стилем споживання. Коли маркетологи «відкрили» достатньо широкий сегмент аудиторії «кідалт» в суспільстві споживання і почали популяризувати такий спосіб життя серед масової аудиторії, відбувається його популяризація в масовій свідомості. Так, якщо раніше в кінодискурсі задавала тон тема дорослішання, то за останні десять років набуває обертів нова – впадання в дитинство. Наприклад кіноконтент наповнюють «Шрек», «Льодовиковий період», «В пошуках Немо», «Суперсімейка» та ін. мультфільми орієнтовані і на дорослу аудиторію; американські комедії з головними героями-кідалтами у виконанні Бена Стіллера і Адама Сендлера («Щасливчик Гілмор», «Знайомство з батьками», «Мамин синочок», «Великий тато»), інверсія цього сюжету – дитина в дорослому тілі – теж досить популярна (Тому Хенкс у фільмі «Великий»). Культ незрілості пропагується і молодіжними поп-групами [2].

Відмінною особливістю стилю, якому приписують ярлик «кідалт», – це експерименти із зовнішністю: зачіска, одяг, аксесуари, акцентування уваги на дрібницях, аксесуари, гаджети, канцелярське приладдя з персонажами мультфільмів. Справжньою героїнею «кідалтів» є бренд Hello Kitty. Сьогодні логотип марки Hello Kitty називають продуктом поп-культури. Виходить величезна різноманітність товарів з зображенням маленької Кіті – від футболок і м'яких іграшок до тостерів і ноутбуків. Покупцям пропонують різноманітні товари з зображеннями як самої героїні, так і її численних друзів. Асортимент і, відповідно, ціни — зовсім не дитячі. Пролонгування дитинства і молодості – це новий загальносвітовий споживчий тренд: «Середній клас «старіючих суспільств, у тому числі і пострадянських, часто звертається до пошуків «внутрішньої молодості». Нові «молодіжні індустрії» всіляко підтримують як страх старіння, так і надію на вічну молодість. «Бути в ногу з часом», демонструвати свою актуальність і «просунутість» прагнуть всі вікові групи, особливо ті, кому за 30 і 40» [1, с. 15].

Оформлення вітрин та асортимент модних бутиків практично в кожному місті включає в себе елементи «дитячого світу». На сусідніх полицях ме-

шкують ексклюзивні ведмедики Тедді, Барбі, Ugly dolls і дизайнерські ляльки. З одного боку цей дизайнерський прийом може створювати атмосферу ексклюзиву, зворушливості, емоційності, з іншого боку – недитяче призначення цих товарів легко визначається їх вартістю. Створення атмосфери карнавальності, безпосередності, інколи з деяким відтінком «гламуру» формують ідеології легкості і несерйозності на протигагу серйозного, «обтяженому проблемами» світу дорослих людей.

Література:

1. Глядя на Запад: культурная глобализация и российские молодежные культуры / Х. Пилкингтон, Е. Омельченко, М. Флинн, У. Блюдина, Е. Старкова; пер. с англ. О. Оберемко и У. Блюдиной. – СПб.: Алетейя, 2004. – 278 с.
2. Дединский С. Новое поколение не желает взрослеть // Реакция. – 2007. – № 15. – Режим доступа: <http://www.reakcia.ru/article/?1587>
3. Ярская-Смирнова Е.Р., Карпова Г.Г., Ворона М.А. «Веселые, непонимающие и бессердечные»? О феномене Питера Пэна // Неприкосновенный запас. – 2008. – № 6. – С. 161-177.

О.В. Гилюн

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Проблема академічного шахрайства в студентському середовищі**

Питання культури академічного співтовариства має велике значення, адже культура навчання, виховання, спілкування, наукової діяльності, культура співробітництва та конкуренції у сфері освіти і науки значною мірою визначають майбутні стосунки в усіх сферах суспільства. Особливої уваги потребує формування академічної культури студентської молоді, адже від відповідального та чесного ставлення студентів до свого навчання залежить не тільки рівень їх професіоналізму та компетентності, їхнє професійне майбутнє, але і характер відносин, норм, цінностей, які вони як фахівці чи керівники різних рівнів будуть впроваджувати в суспільство.

Гострою проблемою академічної культури сучасного українського суспільства є значне поширення в студентському середовищі такого явища, як академічна нечесність, або академічне шахрайство – списування, використання шпаргалок на іспитах, купівля готових контрольних, кваліфікаційних робіт та навіть конспектів, використання в наукових роботах плагіату. Звичайно, ця проблема не є суцього українською. Вона, в тій чи іншій мірі, має місце у всьому світі, а зростання доступу студентської молоді до інформаційних технологій призводить до ще більшого її загострення.

У розвинутих зарубіжних країнах різні аспекти академічної нечесності студентів давно стали предметом пильної уваги як вчених, так і управлінців освіти. Там систематично проводяться наукові дослідження масштабів та чинників академічного шахрайства, розробляються та впроваджуються в життя технології його запобігання.

В Україні ж проблема академічного шахрайства тривалий час особливо не виділялась, не вважалась першочерговою, а тому серйозно і не досліджувалась. Не зверталась увага на те, що перспективи розбудови молоді української держави в значній мірі залежать від того, які цінності і норми академічної культури визнає, підтримує та сповідує студентство як найчисленніша верства академічної спільноти та перехідна соціальна група, що визначає характер майбутнього суспільства.

Звичайно, в дослідженнях громадської думки студентів щодо проблем реформування вищої освіти, які в останнє десятиріччя в Україні проводяться більш-менш систематично, деякі аспекти академічної культури ставали предметом наукового аналізу. В основному це стосувалось вивчення ставлення студентства до корупції та хабарництва. Окреме соціологічне дослідження, присвячене вивченню проблем академічної культури у вищій освіті України, було проведене в 2015 році. Науковий проект «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» здійснювався Соціологічною асоціацією України спільно з Харківським національним університетом ім. В. Каразіна за сприяння МФ «Відродження». В Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара та Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту, які потрапили у вибірку дослідження, опитування студентів інженерних, економічних та гуманітарних факультетів провели викладачі кафедри соціології ДНУ, комп'ютерна обробка 130 заповнених анкет здійснювалась співробітниками соціологічної лабораторії кафедри.

Як же студентами оцінюють прояви академічного шахрайства у своїх університетах? У процесі опитування, проведеного в дніпропетровських вишах, тільки кожен четвертий респондент відзначив, що більшість студентів їх факультетів зазвичай складає іспити самостійно. Решта опитаних вказала на широке використання студентами неформальних практик складання іспитів. Найчастіше при цьому (за словами респондентів) студенти поводяться наступним чином: готують шпаргалки на підставі лекційного матеріалу або іншого матеріалу, наданого викладачем; готують шпаргалки, «бомби» на підставі матеріалу, знайденого в Інтернеті; списують відповіді на питання, перебуваючи online в Інтернеті; списують у інших студентів; домовляються з викладачем або адміністрацією про оцінку за послуги або винагороду; використовують технічні засоби для консультацій й записування під диктовку відповідей (наприклад, по мобільному телефону за допомогою bluetooth).

Від третини до половини респондентів вважають, що на їх факультетах бувають випадки придбання готової курсової чи дипломної роботи за гроші, запозичення готової курсової чи дипломної роботи у друзів, знайомих, використання для курсових або дипломних робіт текстів з Інтернету. При цьому, 9% опитаних нами респондентів впевнені, що усі студенти їх факультетів використовують плагіат, а ще 50% – що серед студентів більшість тих, хто використовує плагіат у навчанні.

Однак слід відзначити, що плагіат не для усіх студентів є зрозумілим поняттям. Тільки 73% опитаних нами студентів впевнені в тому, що знають суть плагіату. На запитання анкети: «Чи інформують Вас у Вашому ВНЗ про основні критерії плагіату», половина респондентів відповіла ствердно, а інша половина вказала що ні, не інформують.

Проблема академічної культури студентів вимагає всебічного дослідження, і перш за все, виявлення причин, що спонукають молодих людей до академічного шахрайства, неправомірного використання чужої інтелектуальної власності.

А.В. Демичева

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Статус мера в сучасному світі: компаративний аналіз

Сучасний мер – це фігура, яка може грати одну з ключових ролей у розвитку міста, бути його драйвером. Нинішні мери міст – «...це більше не другосортні політики, що проміняли кар'єру в загальнонаціональній політиці на адміністрування вивезення сміття, ремонту доріг та догляду за дітьми. Мер великого міста (у багатій країні) став високим служителем культу нового, невагомого, постнаціонального космополітичного капіталізму...» [1]. Підкреслюючи статус та роль мерів в сучасній політиці, американський політфілософ Б. Барбер зауважив про те, що світом повинні управляти не прем'єр-міністри та президенти, а мери міст, не політики, а прагматики [2].

У світовій практиці існують різні способи обрання мерів. Два основних типи: мер обирається представницьким органом (радою) чи безпосередньо населенням. В межах цих типів є певні варіації, що залежить, переважно, від кількості виборців та виявляється у різному обсягу повноважень. Наприклад, у Великій Британії муніципальні ради щорічно обирають своїх голів (мери або лорд-мери), які, по суті, не мають реальних виконавчих функцій, а їх роль зводиться до ведення засідань і представництва назовні. В Данії мер обирається радою на 4 роки, він очолює виконавчу структуру і раду; у Франції муніципальна рада в невеликих містах обирає з числа своїх членів мера та його заступників на шість років. В Угорщині, наприклад, система обрання мера залежить від кількості жителів: якщо населення більше 10 тис., бургомістри обираються представницькими органами, а якщо менше – безпосередньо населенням. У Франції в комунах з населенням більше 3,5 тис. жителів, де вибори радників проводяться за партійними списками, мером стає особа, яка очолює партійний список. В Австрії мер обирається прямо або радою залежно від землі; в Італії мер (сіндако) обирається населенням на 5 років; в Німеччині бургомістр обирається населенням на термін від 4 до 9 років. Як зазначає правознавець В.Д. Волков, у деяких країнах мер призначається або затверджується на посаді центральним урядом [3].

Там, де мер обирається безпосередньо населенням, це, як правило, фо-

рмує його досить сильні позиції в системі місцевого управління і може породжувати серйозні проблеми з представницькими органами щодо розподілу повноважень та сфер впливу й відповідальності. Така ситуація притаманна більшості великих міст США, Канади.

В Україні працює схема «сильний мер», який одночасно головує на сесії міської ради та очолює виконавчі структури. Інститут міського голови був введений Конституцією 28 червня 1996 р. До цього моменту посада міського голови законодавством України не була передбачена. Міський голова (мер – у неофіційному та повсякденному дискурсі) згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування» (ст. 12) є головною посадовою особою територіальної громади міста, обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі (згідно з новою редакцією закону «Про місцеві вибори» (липень 2015 р.) передбачено проведення виборів мерів міст з кількістю виборців понад 90 тисяч у два тури, що було апробовано на місцевих виборах восени 2015 р.). У гл. 3 Закону «Про місцеве самоврядування» встановлюються достатньо широкі повноваження міського голови, який, окрім забезпечення здійснення повноважень органів виконавчої влади на відповідній території, організації роботи відповідної ради та її виконавчого комітету, представляє територіальну громаду, раду та її виконавчий комітет у відносинах з різними державними та громадськими інституціями, а також у міжнародних відносинах відповідно до законодавства та ін. [4].

Як вже відзначалося на початку, в сучасному світі приходить розуміння того, що мер є важливим актором розвитку міста. Наприклад, в Російській Федерації у січні 2015 р. відбувся навчальний семінар 319 мерів російських монопрофільних міст, слоганом якого став такий: «Активний мер – успішне місто» [5]. Авторитетні видання створюють рейтинги найуспішніших світових мерів. Так, журнал Forbes у 2014 р. визначив десять успішних жінок-мерів, серед яких назвав А. Ідальго (Париж), Х. Маккаліон (Міссісога, у 2010 р. 89-річну жінку переобрали на пост мера у 12-й раз), А. Олівера (Монтевідео), Й. Фандкова (Софія), Ф. Хаясі (Йокогама) та ін. [6]. З 2004 р. проводиться світовий конкурс мерів «WORLD MAYOR», в рамках якого визначається «мер місяця» та «Топ-10 мерів року». Існує багато міжнародних, міжміських об'єднань, де мери міст співпрацюють один з іншим для вирішення екологічних проблем, міграції, безробіття тощо.

Отже, в сучасному світі міський голова (мер) вже не повинний бути господарником, він повинний бути легітимним лідером територіальної громади; візіонером, який буде задавати напрямок руху та створювати атмосферу; менеджером із стратегічним мисленням та баченням перспектив міста, готовим до креативних рішень, який вміє залучати професіоналів та інвестиції тощо, драйвером розвитку міста.

Література:

1. Енгелен Е., Сухдев Дж., Саленто А., Вільямс К. Як побудувати справедливіше місто. – Режим доступу: <http://mistosite.org.ua/uk/articles/yak-pobuduvaty-spravedlyv%D1%96she-m%D1>
2. Лучше бы миром правила мэры: лекция Б. Барбера. – Режим доступа: <http://slon.ru/calendar/event/1013505/>
3. Волков В.Д. Правовой статус мера міста: європейський досвід. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11976/%C2>
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР із змінами та доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
5. Мэров 319 городов протестируют на умение управлять и развивать. – Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/602539>
6. Город под каблуком: 10 успешных женщин-мэров. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/forbes-woman-photogallery/karera/255669-gorod-pod-kablukom-10-uspeshnykh-zhenshchin-merov/photo/1>

А.Є. Ковальчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Соціальне прогнозування та конструювання в міському середовищі

Сучасне місто стрімко розвивається, саме в ньому знаходять своє відображення найбільш яскраві суспільні тенденції. Дослідники визначають місто як специфічне просторове середовище, що формується в процесі розвитку суспільства, динамічну систему, що саморегулюється, цілеспрямовану та багатоцільову, яка має неоднорідні внутрішні та зовнішні цілі [3, с. 28]. Ми не можемо не відзначити необхідність та важливість вивчення специфічності образу майбутнього, який формується в межах міського простору. Та не менш важливим є і дослідження особливостей конструювання образу як майбутнього міста, так і безпосередньо побудови майбутнього в межах міського середовища та його прогнозування.

Розглянемо, яким же чином можуть взаємодіяти «майбутнє» і «місто» в різноманітних площинах наукового теоретизування. Міське середовище, управління містом – це досить традиційні об'єкти соціологічних досліджень, соціального прогнозування. Перші утопічні моделі розроблялись саме на прикладі міст (Платон, Т. Мор, Т. Кампанелла, А. Сен-Сімон). Проблеми міст та їх майбутнє цікавили соціологів всіх часів, різні аспекти досліджували Г. Зіммель, Е. Берджес, Л.Вірт, Р. Парк, А. Смол, Е. Шилз та ін.. Цікавий підхід до дослідження індустріальних центрів та їх трансформацій запропонував футуролог Е. Тофлер, аналізуючи вплив розповсюдження технологій та інформатичності. Певні особливості майбутнього сучасного міста висвітлено в роботах Д. Кларка («Споживання і місто, сучасність і пост сучасність»), С. Сассен («Глобальне місто»), Ф. Кука («Модерн, постмодерн і місто»).

Якщо ж розглядати дослідження міста та міського середовища крізь призму соціального прогнозування, можна відзначити, що розробляються та-

кі теми як стратегічне планування розвитку міста, дослідження проблем міста та управління ними. Теоретичні та практичні принципи соціального прогнозування можна використовувати для вияву альтернативних шляхів розвитку міста, його соціальних перспектив, для прийняття управлінських рішень. Як відзначають дослідники, соціальне прогнозування для міста це не просто екстраполяція існуючих тенденцій його розвитку, а комплексна розробка науково обґрунтованих суджень про його зміни як складного соціально-просторового об'єкта [1, с. 25].

З іншого боку цікаво розглянути, яким чином саме місто може впливати на образи майбутнього, створені в ньому, дослідити, чи існує між ними певний зв'язок. Місто все частіше стає плацдармом, контекстом, в межах якого формується певний концепт майбутнього. Саме в межах міста певні глобальні тенденції розвитку актуалізуються та чинять безпосередній вплив на весь комплекс прогнозів. З. Бауман відзначає, що «міста стали звалищами проблем, які мають глобальне коріння, а мешканці міст зіткнулись з завданням пошуку локальних рішень глобальних протиріч» [2, с. 33]. Якщо казати про актуалізацію в сучасному світі катастрофічних образів майбутнього, то саме для міста вони є найбільш актуальними, оскільки мешканці великих міст, як ніхто інший, відчують на собі вплив глобалізації, а разом з ним і вплив глобальних проблем, які ще в більшій мірі усвідомлюються через локальні їх прояви та сприяють поширенню песимістичних настроїв та ставлень.

Досить цікавим є погляд дослідників на те, як, наприклад, архітектурні форми можуть виступати інструментом прогнозування та конструювання соціальних процесів в міському середовищі. Так, Д. Фесенко відзначає, що архітектура, знаходячись на перетині соціально-політичної, економічної, соціокультурної підсистем міста, несе в своїй структурі та образності культурні відображення історичної епохи [4]. Вона може виступати в якості маркера майбутніх соціальних змін. За його думкою, архітектурні форми задають стиль життя, передають певні ідеї, які впливають на повсякденні практики. Відповідно до цього, розуміючи, які сенси закладено в архітектурні форми, можна спрогнозувати розвиток міста [4]. Часто архітектурні форми в великих містах нашої країни не мають спільного вектору, не об'єднані певною ідеєю, що може казати про відсутність загального бачення майбутнього розвитку, його стратегій та перспектив.

Д. Фесенко відзначає, що перетворюючий вплив архітектури є найбільш помітним в переломні моменти історичного розвитку, через архітектурні форми транслюється вектор розвитку міста, запропонований владою [4]. І тут ми не можемо не відзначити особливості подвійної взаємодії архітектурних форм та мешканців міста: з одного боку, архітектура безпосередньо чинить вплив на повсякденність індивідів, певною мірою конструює в їх свідомості образи розвитку міста, його функціонування. З іншого ж боку, мешканці створюють архітектурні форми, що є найбільш актуальними та відобра-

жають основні тенденції сучасності (наприклад, поява в 60-х р.р. масових забудов, максимально стандартизованих та типізованих; в XXI ст.. поява проєктів «повторного застосування», примат технологій енергоефективності, прагматизм, фрагментарність бачення міста) [4].

Роблячи висновок, можемо казати, що дослідження взаємодії «майбутнього» та «міста» відбувається в багатьох напрямках наукового теоретизування. Можемо виділити і соціальне прогнозування розвитку міста, і комплексні дослідження як специфічності образу майбутнього, який виникає в межах міського простору, так і побудови образу міста майбутнього. Окремо цікаво виділити також вектор дослідження конструюючого впливу на образ майбутнього, який чинять окремі частини міського середовища (наприклад, різноманітні архітектурні форми).

Література:

1. Бадина А.А. Опыт применения интуитивных методов разработки социальной перспективы крупного моноспециализированного северного города (на примере городов Ханты-Мансийского автономного округа) // Социология, управление, социум. – Екатеринбург, 2006. – С. 24-27.
2. Бауман З. Город страхов, город надежд // Логос. – 2008. – № 3. – С. 24-53.
3. Мусихина Е.А., Сунатори О.М., Хохрин Е.В. Научное обоснование теории развития города // Междунар. журн. экспериментального образования. – 2012. – № 7. – С. 28-29.
4. Фесенко Д. Архитектура как инструмент прогнозирования и конструирования социальных процессов // Архитектурный вестник. – 2011. – № 4 (127). – Режим доступа: <http://archvestnik.ru/node/2200>

К.Ю. Кублік

Дніпропетровська міська рада

Аналіз політичної активності мешканців міста Дніпропетровська та результатів виборів міського голови, депутатів Дніпропетровської міської ради (на матеріалах місцевих виборів 2015 р.)

25.10.2015 р. в Україні, відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.07.2015 р. № 645-VIII «Про призначення чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів у 2015 році» [1] відбулись вибори депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів та старост.

Характерною особливістю цих виборів стало три принципових аспекти.

По-перше, вони проходили за новою виборчою системою, яка регламентується внесеними до Закону України «Про місцеві вибори» [2] змінами від 04.09.2015 р. На якість та склад новообраних місцевих рад суттєво вплинуло запровадження нової виборчої системи та скорочення кількості депутатів місцевих рад. Нова система виборів виявилась доволі складною для виборців, у деяких адміністративно-територіальних одиницях України їм доводилось заповнювати до восьми виборчих бюлетенів, що викликало нерозуміння ви-

борця до якої саме ради він обирає того чи іншого кандидата в депутати. За підсумками виборів виявилось, що по деяким виборчим округам обрано кандидатів від двох політичних сил, а виборці інших виборчих округів залишилися без свого представника у місцевій раді.

По-друге, вибори відбулись після «Революції гідності», яка повинна була змінити політичну свідомість українців. Передостанні місцеві вибори відбулись 31.10.2010 р. З того часу радикальних змін зазнала партійна система. Деякі політичні партії дискредитували себе та припинили своє існування, деякі переформувались та максимально зберегли при цьому свого виборця, деякі створились лише на початку 2015 року, але змогли правильно вибудувати ідеологічне спрямування партії, відчуті потреби громадян України та триумфально обратися до складу місцевих рад. У порівнянні з місцевими виборами 2010 року на місцевих виборах 2015 року у різних регіонах України електоральні вподобання громадян сильно відрізняються, посилилась роль локальних, регіональних партій, які маловідомі на загальноукраїнському рівні.

По-третє, вибори проводились в умовах проведення антитерористичної операції в Україні, анексії Автономної Республіки Крим, окупації частини Луганської та Донецької областей, наявності факту 1,2 млн. «вимушених переселенців» з окупованих територій. В цілому, більш ніж 5 з 45 мільйонів українських громадян не змогли проголосувати через наслідки дворічної війни.

Саме ці три важливих аспекти зумовили те, що характерною ознакою місцевих виборів у 2015 році стала низька явка виборців, яка, за офіційними даними ЦВК, склала 46,6% від загального числа виборців. ЦВК повідомляє, що найвищою була явка виборців у Тернопільській (56,5%) та Львівській областях (56,3%). Більше 50% виборців прийшли на голосування в Івано-Франківській, Волинській, Хмельницькій, Рівненській та Вінницькій областях. Найнижчою була явка виборців на Донеччині (31,7%) та Луганщині (35,3%) [3].

Акцентуючи увагу на процесі проведення місцевих виборів у м. Дніпропетровську, зауважимо, що явка у місті була досить низька та склала – 44,2%. Міжнародні спостерігачі засвідчили в цілому хорошу організацію виборчого процесу. Було зареєстровано 958 кандидатів у депутати Дніпропетровської міської ради від 20 політичних партій. Електоральні преференції мешканців міста розподілились наступним чином: до Дніпропетровської міської ради обрано представників 5 політичних партій ПП «Опозиційний блок» – 39,1% (25 депутат), ПП «Українське об'єднання патріотів «Укроп»» – 32,8% (21 депутат), ПП «Громадська сила» – 10,9% (7 депутатів), ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» – 9,4% (6 депутатів), ПП «Самопоміч» – 7,8% (5 депутатів) [3]. У першому турі жоден з тридцяти одного кандидата на посаду Дніпропетровського міського голови не набрав абсолютної більшості голосів. Два кандидата, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі Вілкул О. Ю. (ПП «Опозиційний блок») – 37% [3] та Філатов Б.А. (ПП «Україн-

ське об'єднання патріотів «Укроп»») – 35% [3] взяли участь у другому турі виборів, який було проведено 15.11.2015 р. За результатами проведених виборів абсолютну більшість – 52,3% [3] голосів виборців отримав Філатов Борис Альбертович. Таким чином, політичні вподобання мешканців міста розділились навпіл. В обраній Дніпропетровській міській раді склалась ситуація, коли жодна з обраних політичних сил не може сформувати стійку більшість. Обраному міському голові не вдалось разом зі своєю політичною партією сформувати коаліцію та обрати на посаду секретаря Дніпропетровської міської ради кандидата від ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» Каміля Примакова. Натомість ПП «Опозиційний Блок» з ПП «Громадська сила» та одним депутатом від ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» сформували ситуативну більшість з 33 депутатів та обрали секретарем Дніпропетровської міської ради кандидата від ПП «Громадська сила» Загіда Краснова. Таким чином, ситуативна депутатська більшість та секретар Дніпропетровської міської ради опинились в опозиції до міського голови Бориса Філатова. Дана ситуація, звичайно, негативним чином позначилась на процесі управління містом. Відсутність політичної консолідації деструктивно впливає на роботу Дніпропетровської міської ради в цілому.

Таким чином, проведені у м. Дніпропетровську місцеві вибори за новою виборчою системою та в нових політичних умовах в повній мірі не виправдали очікувань. До позитивних результатів виборів можна віднести зміну політичної регіональної еліти, (склад Дніпропетровської міської ради оновився на 90 %), від якої очікувалось нового конструктивного імпульсу в роботі місцевої влади. Водночас, новообрана Дніпропетровська міська рада разом з міським головою, не змогли поступитися політичними амбіціями на налагодити консолідовану роботу Дніпропетровської міської влади, що в свою чергу, привело до стагнації у деяких господарських галузях міста. Передумовою ситуації, що склалась у місті, стала низька електоральна активність та подрібнення електоральних преференцій виборців, які продемонстрували, що «Революція гідності» суттєво не змінила політичну свідомість основної маси мешканців міста Дніпропетровська, яка не хоче брати на себе відповідальність за обрання місцевої влади.

Література:

1. Постанова Верховної Ради України від 17.07.2015 р. № 645-VIII «Про призначення чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів у 2015 році». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/645-19>
2. Закон України «Про місцеві вибори». – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
3. Офіційний веб-портал Центральної виборчої комісії «Місцеві вибори 2015». – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/>

Н.К. Міхно

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Місце партисипарного урбанізму у переформатуванні простору сучасних українських міст

Розвиток міського середовища в сучасних умовах не можливий без його реконструкції. Культурний простір міста стає місцем проявів певної ідеології та ідентичності. З цієї точки зору плідним є аналіз семантики простору міста, яка складається з назв вулиць, монументів, пам'ятників, пам'ятних дошок тощо. Опираючись на ці місця та їх проживання (покладання квітів, мітинги тощо), конструюється історична пам'ять. Модерна пам'ять передовсім архівна, і покладається на «матеріальність сліду, безпосередність записування, видимість зображення», прив'язує себе до певних «місць пам'яті» («site of memory»), стверджує французький історик П'єр Нора. Місце пам'яті – місце (не лише в матеріальному, але й в символічному розумінні), асоційоване з якоюсь великою подією, особою або ідеологією. Це місце, здатне втримувати історичну пам'ять та продукувати значення, конструюючи образ минулого у відповідності до вимог сучасного. Офіційні місця пам'яті можуть мати мало спільного з приватним, адже громадяни швидше віддають їм належне, ніж відвідують (монументи, пам'ятні таблиці, офіційні музеї). Однак саме такі місця є найбільш важливими для конструювання ідеології, для її впливу на маси – це візуальні знаки, які постійно нагадують, завжди готові запрацювати, байдуже, що звертання до них відбувається переважно під час офіційних церемоній. Ідеологія, яка за ними стоїть, також просякає все життя людей, і в нескінченному процесі самовідтворення постійно нагадує громадянам про ці місця пам'яті (святкуванням різноманітних річниць, покладанням квітів, шкільними екскурсіями до музеїв тощо), змушує надавати їм значення [1, с. 17].

Найменування міст, вулиць, площ є важливим елементом топонімічної системи окремої території та країни в цілому. Ці назви є одним із суттєвих проявів національної самосвідомості, самоідентифікації, невід'ємною ознакою державно-територіальної приналежності. Назви великих географічних об'єктів – макротопоніми – зрідка стають предметом обговорення і перейменування, і навпаки, міські лінійні об'єкти – мікротопоніми – часто. Суспільну потребу в таких перейменуваннях диктують поточний політичний момент та ідеологія. Дуже часто зміни назв мікротопонімів відбуваються у зв'язку з морально-ідеологічними і політичними протистояннями [2]. Ключова відмінність ідеологій від інших типів наративів полягає в тому, що вони вбудовані в процес прийняття політичних рішень. При цьому формуються подібні ідеології, як правило, не всередині управлінської машини, а зовсім в інших дискурсивних просторах – формуються як стійкі мови опису міста зі своєю аксіоматикою, оптикою і, що особливо важливо, метафориною [3].

Не виключенням є й українські реалії останніх декількох років. Події,

пов'язані з Революцією Гідності, гібридною та військовою агресією на Сході стали основою змін в українському суспільстві. З моменту початку антитерористичної операції, під час військових дій загинули велика кількість українських захисників та цивільного населення. Для Дніпропетровського регіону зазначені події набули особливої актуальності, оскільки Дніпропетровськ є роздільною лінією та ідеологічним форпостом. Значна кількість загиблих воїнів є мешканцями Дніпропетровської області, на території Дніпропетровщини поховані не ідентифіковані солдати. Тому, в останній час особливої актуальності набула ідея щодо необхідності вшанування пам'яті загиблих захисників. І як наслідок виникають проблеми, пов'язані з врахуванням громадської думки мешканців міста щодо цього питання.

Громадянські ініціативи, спрямовані на тимчасові зміни, часто призводять до змін постійним, підтриманим міською владою, а отже, вирішення даної проблеми в м. Дніпропетровську стало можливим із залученням методики партисипарного урбанізму, яка включає в себе добре спланований і послідовний підхід до змін; локальні рішення по роботі з місцевими проблемами; короткострокові дії і реалістичні очікування; низький ризик з можливістю високого винагороди; розвиток соціального капіталу жителів, побудова та розвиток соціального капіталу між громадянами; поліпшення організації роботи між громадськими, приватними і недержавними установами та ін.

Література:

1. Злобіна Т. Стратегічний потенціал просторової метафорики: ідеологічна складова культурного простору та культурного ландшафту // *Studia Methodologica*. – 2007. – Вип. 20. – С. 15-20.
2. Тахтаулова М. Топоніміка та ідеологія: зміни у топоніміці Харкова в перші десятиліття радянської влади // *Вісник НТУ «ХПІ»*. – 2014. – № 25 (1068). – С. 128-136.
3. Вахштайн В. Пересборка города: между языком и пространством. – Режим доступа: [http://socofpower.rane.ru/uploads/2\(2014\)/vakhshayn_peresborka%20goroda.pdf](http://socofpower.rane.ru/uploads/2(2014)/vakhshayn_peresborka%20goroda.pdf).

К.О. Складенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Міська повсякденність як напрям соціально-філософських досліджень

Міська повсякденність в сучасному науковому теоретизуванні є одним із затребуваних об'єктів пізнання. В урбанізованому суспільстві ХХІ ст. важливо уявляти структуру, особливості, функції, перспективи міського середовища. Рішення багатьох проблем повсякденності залежить від рівня освоєння міського простору, від усвідомлення його закономірностей і суперечностей. Поняття міської повсякденності включає як інфраструктуру міста, його особливе соціокультурне середовище, що розвивається під впливом регіональних і загальнодержавних контекстів та є простором існування його жителів, так і потреби самих мешканців, їх трудові будні і відпочинок, якість і рівень жит-

тя.

Проблеми повсякденного досвіду привертали увагу багатьох мислителів. Античні автори піднімали питання громадського устрою, історичним «ґрунтом» якого були конкретні для філософів грецькі міста-поліси. Античні мислителі називалися іменами, пов'язаними з містами, що дали їм творчий шлях, – Геракліт Ефеський, Зенон Елейський, Ксенофонт Афінський, Платон Афінський та ін. Еталоном життя міського суспільства багато греків вважали громадянське суспільство, пріоритет якого не зникає й досі. Людина античності сприймала повсякденність в цілісності, не виділяючи відмінностей між державою – полісом (містом) та особистим життям, фактами і цінностями, реальним і ідеальним. Світогляд людей характеризувався нероздільністю. Держава-поліс ототожнювалася з суспільством як таким, що забезпечує життєдіяльність людей в усіх її формах, проявах.

В епоху Середньовіччя міське життя стало об'єктом уваги Аврелія Августина. Ідея міста у нього народжується як єдність Граду душевного (особистості, що має своє символічне тіло) і єдності Граду духовного (культури, що має своє символічне тіло). За християнською традицією, місто є єдність Граду Небесного і граду Земного, в ньому утілилася ідея співпраці Людини і Бога. Міське повсякденне життя європейських християн було строго канонізоване, а форми громадських зв'язків регламентовані церквою.

Епоха Відродження скоректувала уявлення про міську повсякденність утопіями про «суспільства рівних». Т. Мор і Т. Кампанелла під впливом гуманізму і антропоцентризму своєї епохи запропонували теорії про міста, де яскраво виражені ідеї соціальної справедливості. Слід зазначити, що моделі міського розвитку Мору і Кампанелли сприймалися як ідеальні та утопічні.

Увага до міського життя відбилася також в творчості Ф. Бекона і французьких просвітителів. Автори підкреслювали необхідність розширення прав непривілейованих городян в повсякденному житті, закликали до боротьби за них.

Одними із засновників сучасної урбаністичної теорії були Е. Дюркгейм і Г. Зіммель. Е. Дюркгейм визнавав місто живою цілісністю, для якої характерні різні способи взаємодії між людьми, девіантна поведінка. Г. Зіммель вказував, що місто впливає на психіку людини, породжуючи асоціальну поведінку. Проте у великому місті можливо уникнути суворого соціального контролю. Міську повсякденність розглядав Макс Вебер, автор «розуміючої соціології». Він припустив, що місто сприяє розвитку індивідуальних рис особистості у рамках міської повсякденності. Н. Смелзер визначив, що в місті життя населення не представляє цілісної єдності, а існує у вигляді безлічі світів.

Ґрунтовними класичними теоріями про міську повсякденність визнані роботи діячів Чикагської школи Р. Парка і Е. Берджесса. Вчені проаналізували різні аспекти впливу соціального оточення на людину, біологічні і економічні чинники людської життєдіяльності, внаслідок чого з'явилася методика «концентричних зон» [1, с. 110]. Л. Вірт у рамках Чиказької школи обґрунту-

вав поняття «урбанізм», виходячи з його чотирьох характеристик: розміру, території міста, щільності і гетерогенності населення [3, с. 95].

Теорія соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмана також зіграла серйозну роль у філософському осмисленні міської повсякденності. Ці мислителі першими ввели в науковий обіг поняття «повсякденний світ», поставили питання про мову «повсякденних зустрічей», про шляхи «заучування типових повсякденних дій», тим самим давши поштовх концепціям соціального конструювання ідентичностей, у тому числі міської ідентичності [2].

Існує сучасний підхід до розуміння міста як креативного явища. Місто є складним сплавом найрізноманітніших людей, груп інтересів, інститутів, організаційних форм, галузей економіки, соціальних груп і культурних ресурсів. Ч. Лендрі вважає, що креативність міста формується за рахунок сили мислення і ідей мешканців, що визначають їх світогляд, а також від сприйняття культури як творчого ресурсу [4, с. 65].

Таким чином, зробивши спробу розглянути міську повсякденність як один з напрямів соціально-філософської тематики, можна визначити її деякі аспекти. Міська повсякденність первинна для більшості людей XXI ст., виступає як передумова для розвитку усіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства. Повсякденність міста – актуальний об'єкт різноманітних наукових досліджень. Це складний структурований комплекс життєдіяльності, система знаків, символів, характеристик міського життя, що динамічно розвивається. Міське середовище – віддзеркалення соціально-економічних, духовних і політико-правових тенденцій суспільства в цілому, а також унікальний історичний, естетичний, психологічний феномен і соціокультурний концепт.

Література:

1. Бёрджесс Э. Рост города: Введение в исследовательский проект // Социальные и гуманитарные науки за рубежом. Сер. 11. Социология. – 2000. – № 4. – С. 109-121.
2. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: «Медиум», 1995. – 323 с.
3. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни // Избр. работы по социологии. – М.: ИНИОН РАН, 2005. – С. 93-118.
4. Лэндри Ч. Креативный город. – М.: «Классика – XXI», 2006. – 399 с.

С т у д е н т с ь к і   с т у д і ї

О.С. Барабаш

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Самотність особистості в просторі великого міста

Самотність особистості є однією з найактуальніших проблем нашого часу. Мінливі умови життя, непередбачуваність соціально-політичної ситуації впливають, перш за все, на сфери міжособистісного спілкування і взаємодії людей. Психіка, свідомість сучасної людини формується і розвивається в умовах все більш зростаючого інформаційного потоку, в процесі взаємодії з різними групами людей. Все це спонукає особистість перебувати в стані перманентної готовності до численних соціальних взаємодій.

Складність та багатовимірність феномену зумовлена тим, що самотність є соціокультурним феноменом, оскільки в різних цивілізаціях і суспільствах склалися певні визначені культурно-історичні форми, а також способи відношення до неї та її переживання. Феномен самотності має складний зміст, оскільки включає в себе різноманіття форм, кожна з яких може по-різному відчуватися людьми. В силу цього, дане поняття часто перетворюється в безмірну метафору, що, в свою чергу, ускладнює його науковий аналіз.

Актуальність даної теми тісно пов'язана зі змінами, що відбуваються в українському суспільстві, що призвели до спотворення традиційних цінностей, висунені суспільством на перший план потреби в самореалізації, досягнення життєвого успіху, що сприяло втраті регуляторів людських взаємовідносин і контактів. Криза соціальної, економічної сторін життя загострили питання самостійного, індивідуального вибору життєвих пріоритетів особистості, що розвивається.

Урбаністичні ритми густонаселеного міста дисонують з внутрішнім самопочуттям людини, відривають його від переплітаючих потоків міського життя. Звичайно ж, соціальна самотність сильніше проявляється у містах, де соціальні зв'язки мають складний і розгалужений характер, при якому випадання «окремих ланок» залишається незмінним [3].

У сучасному міському просторі, де відбувається постійна циркуляція найвищих здобутків загальнолюдського прогресу, йде трансформація не тільки політичних та економічних цілей, релігійних норм, культурних стереотипів поведінки, але і спостерігаються зміни в базових цінностях людей постіндустріального суспільства. Саме в умовах такого «життєвого світу» людина перебуває у стані невизначеності, нестабільності та самовідчуження [2].

В останні роки у вітчизняній науці феномен самотності представляли у філософському (В.М. Ачільдієв, К.І. Старовойтова), філософсько-соціологічному (Р.М. Тихонов, Ж.В. Пузанова), соціологічному (Ю.М. Чер-

пухін, С.В. Куртіян) напрямках. Важливо відзначити соціально-психологічне дослідження Ю.М. Швалби, О.В. Данчевої, психолого-педагогічне – О.Б. Долгінової.

У працях А. Маслоу, К. Роджерса, Х.С. Саллівана, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Хорні, Е. Еріксона, К.-Г. Юнга були розглянуті психологічні передумови виникнення самотності та запропоновано психотерапевтичні шляхи її подолання. У дослідженнях К.А. Андерсона і Л.М. Хоровіца, Р. Вейса, Д. Джонг-Гірвельда і Д. Раадшелдерса, Т.Б. Джонсона і У.А. Садлера, К.Е. Пепло, Ф. Фромм-Рейхман, Дж.І. Янга показаний складний зміст феномену самотності, акцентується увага на його причинах, пов'язаних як з типовими ситуаціями життя, так і з характером особистості.

Вивчення соціальних основ самотності і пошук доказів зв'язку самотності і дефіциту соціальних взаємин розглядають зарубіжні соціологи такі, як Д. Рісмен, С. Боумен, П. Слейтер.

Проблематика міського простору була розроблена багатьма представниками різних наукових шкіл. Європейська традиція дослідження соціального життя великих міст була закладена в роботах таких класиків світової соціології, як Г. Зіммель, М. Вебер, К. Маркс і Ф. Енгельс.

Сьогодні можна говорити про самотність як про серйозну соціальну проблему. Посилення індивідуалізму, послаблення зв'язків у первинній групі, інтенсифікація соціальної мобільності, збільшення роздробленості в суспільстві і викликана цим нестабільність призводять до зростання у ньому соціально-обумовленої самотності.

Самотність особистості у просторі міста характеризується логічною дихотомією, з одного боку це безперервний швидкоплинний міський рух, а з іншого - відчуття соціальної ізоляції індивіда.

З точки зору сьогодення, в просторі мегаполісу прагнення до індивідуалізму, власної свободи, самовираження й самоактуалізації може породжувати самотність індивіда, як антипод його бажанням.

Людина відчуває себе самотньою, автономною, загальний рух може пригнічувати її своєю хаотичністю і принциповою відсутністю глибинної логіки, або своєю «заведенністю», що викликає думку про трансцендентних і незбагнених внутрішніх механізмах, що вислизають від розуміння. Суспільство неухильно рухається шляхом перетворення в натовп безіменних одиниць», – писав М. Маклюен. Сучасний одинак постане як людина, котра втратила свою індивідуальність і отримує заспокоєння, зайнявши місце в натовпі – рідній стихії подібних «анонімів» – «самотній юрбі» Д. Рісмена [3]. Сучасна людина відчуває самотність найбільш гостро у ситуаціях інтенсивного, найчастіше примусового соціального спілкування.

На думку Георга Зіммеля, «незалежність індивіда, яка є результатом взаємної замкнутості й байдужості, що становлять умови духовного життя наших широких кіл, ніде не відчувається так сильно, як в тісній штовханні великих міст, тому що фізична близькість і скупченість тільки підкреслюють

духовну віддаленість» [1]. Дійсно, саме проживаючи у великих містах, індивід дуже гостро відчуває свою ізольованість від навколишнього соціуму.

Відчуття самотності у великому місті може бути характерним для індивіда в тому разі, коли навіть у великому скупченні людей відчуваєш себе на самоті. Створюється таке враження, що все це – соціум, місто, простір, – є декорацією величезної вистави.

Тенденції розвитку соціального життя сучасних великих міст викликають деякі тривоги – знеособленість повсякденних контактів, відчужений і швидкоплинний характер взаємодій, байдужість, ризик десолідаризації суспільства як наслідок міської нерівності й маргінальності – все це реалії нашого часу [5].

Невблаганний темп життя мегаполісу, втота від постійної присутності в натовпі, жорсткий поділ праці, дискримінація за соціальною та матеріальною ознакою – далеко не повний перелік причин, які сприяють добровільній або вимушеній самотності жителів великих міст.

Часто люди вважають за краще залишатися самотніми в силу індивідуалістичних цінностей, які включають в себе саморозвиток, побудову кар'єри, творчість, самовираження [4].

Соціолог Дж. Хоманс стверджував, що «цивілізація, яка заради прогресу і зростання руйнує малі життєві групи, зробить людей самотніми і нещасними». Багато разів ми чули фразу про те, що мегаполіс роз'єднує людей, що в ньому ніхто нікому не цікавий і не потрібний. Але все одно у великі міста прагнуть потрапити. З одного боку, у великому місті більше можливостей, а з іншого – більше приводів для порівняння. «Самотній натовп» свідомо чи несвідомо співвідносить те, що має з тим, що є в інших. Зрештою, люди намагаються приховатися під маскою байдужості та іронії при цьому, зомбуючи себе антуражем зовнішнього благополуччя [2].

Враховуючи все вищезазначене, сьогодні можна говорити про те, що відчуття самотності виникає у індивідів, що проживають саме в мегаполісах, де, здавалося б, абсолютно неможливо відчувати себе самотнім.

Так, самотність в її структурному вимірі може розглядатися як індикатор стану сучасного суспільства в просторі великого міста.

Жителі великих міст гостріше відчувають свою самотність, оскільки людина в натовпі великого міста відірваний від «інших», позбавлений повноцінного комунікативного взаємодії. У дрібних населених пунктах суспільний інтерес постійно порушує межі внутрішнього світу суб'єкта, тому самотність є способом зберегти свою внутрішню самість і індивідуальність. Отже, самотність особистості може породжуватися в міському просторі свідомим бажанням індивіда ізольоватися, націлившись на кар'єру і саморозвиток.

Таким чином, великі міста самі по собі є своєрідним «конструктором» самотності, зважаючи на специфіку умов існування, динаміку життя, певної відстороненості від інших. Часу на встановлення тривалих і довірчих відно-

син не вистачає, що відбивається на короткочасності соціального спілкування.

Література:

1. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь / Г. Зиммель // Логос. – 2002. – №3-4. – С. 23-35.
2. Комиссарова С.В. Одиночество как феномен современного мира / С.В. Комиссарова // Система ценностей современного общества. – 2014. – № 33. – С. 113.
3. Порошенко О.Ю. Оптимистическая трагедия одиночества / О.Ю. Порошенко. – СПб.: Алетейя, 2015. – 107 с.
4. Селина М. Жители мегаполисов сознательно выбирают одиночество. – Режим доступа: <http://www.opes.ru/1570056.html>
5. Серикжанова С.С. Публичное пространство в современном городе / С.С. Серикжанова // Глобальные вызовы и современные тренды развития высшего образования: Материалы Междунар. научно-практической конф., посвященная 50-летию Казахского экономического ун-та им. Т. Рыскулова. – Казань, 2012. – С. 251-252.

А.В. Бельмас

Днепродзержинский государственный технический университет **Проблемы коммуникации человека современного мегаполиса**

В самом фундаментальном смысле коммуникация есть состояние человеческого бытия (human condition), способ человеческого существования, тот основополагающий, первичный социальный процесс, в котором мы, его неизбежные участники, совместно создаем, воспроизводим и преобразуем наши социальные миры, качества нашего существования. Коммуникация, в узком смысле, общение, не есть служебный процесс, не есть лишь средство достижения определенных целей, важный инструмент выражения уже существующих внутри меня мыслей, чувств, отношений). Коммуникация, в этом смысле, есть сама жизнь [2, с. 76].

Сегодня можно утверждать, что в научном миропонимании происходит формирование новой парадигмы – коммуникативной парадигмы. Если двадцатый век был веком лингвистики, то двадцать первый век будет веком коммуникации. В этом утверждении отражается попытка отрефлексировать место коммуникативного знания как отдельного знания в среде современных наук о человеке.

Особенностью современного социального познания, которая задает новую парадигму, является то, что оно сопровождается глубоким переосмыслением коммуникативной природы социальной реальности, изменений в социально-коммуникативной сфере отношений. Социальные явления и процессы предстают не как независимая от человека реальность, а в виде эффекта согласия (несогласия) субъектов, эффекта их взаимовлияния в социуме.

Мегаполис, представляет из себя сложную структуру, куда включены природные, экономические, социальные, материальные, духовные составляющие. Основной компонентой культурной среды мегаполиса являются ду-

ховные ценности, опредмеченные в пространстве в виде материальных предметов (книг, предметов искусства, музеев, храмов и т.д.) и выраженные в традициях, нормах, знаковых и символических системах, отражающихся в структуре сознания людей. Разнообразие личностей, ценностных ориентаций, норм поведения, субкультур и связей создает такое особое свойство среды мегаполиса как мультикультурность, которое во многом определяет характер его культурной жизни. Таким образом, мегаполис как пространство, отражающее проблемы и противоречия модернизации общества наиболее остро, несет повышенную ответственность за состояние и качество наполнения культурной среды общества.

Развитие информационных технологий, во многом определяет специфику современного общества. Однако это скорее внешняя, нежели сущностная причина социальных преобразований. Развитие техники отражает глубинные процессы, происходящие в современной постмодернистской культуре, а именно, появление единого коммуникативного пространства в рамках современной культуры, формирование «коммуниального общества» [1, с. 222].

Как показывает историографический анализ научных изысканий в данном направлении в современном обществе и, в первую очередь, в крупных мегаполисах, знание, информация - наполняет все, чем мы дышим, с чем соприкасаемся. И по невидимым сосудам – незримым ниточкам скрытых коммуникаций - переливается от одного к другому, между всеми нами, даже если мы не знакомы и говорим на разных языках и живем на разных концах света. И также переливается по сосудам жизни – наша взаимная энергия любви и ненависти, добра и зла, формируя мысли и тела, меняя души и судьбы, и сам мир, в котором мы живем, не осознавая, кто действительный автор мировых «катастроф» и личных неудач [3, с. 86].

Современный мегаполис все больше утрачивает свою традиционную социальную опору, особенно это связано с миграционными процессами в мировом и Европейском пространстве становится городом, в котором значительная часть людей, участвующих в жизни мегаполиса, не является его «настоящим», коренным населением. В этой ситуации все сложнее становится поддерживать некоторый единый тип коммуникативного поведения, единую коммуникативную среду, а следовательно, и базовые механизмы восприятия и образцы поведения, без которых виртуальное единство города, уже не поддерживаемое традиционным социокультурными механизмами, грозит превратиться в неуправляемый хаос.

Относительная легкость входа и выхода ослабляет ответственность за действия в коммуникативной среде города, а фрагментация общения в сочетании с социальной, этнической и конфессиональной неоднородностью населения становится серьезным механизмом дезинтеграции города, прогрессирующего отчуждения отдельных групп населения, открывая путь к конфликтам разной степени интенсивности, вплоть до острых вспышек насилия, при-

обретающих значительные размеры.

Таким образом, все вышеупомянутые вызовы ставят принципиально новые задачи в жизнедеятельности современного мегаполиса, определяет новые парадигмы в коммуникации человека.

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий... Суворовой. – М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.
3. Жебит В.А. Нелинейная коммуникация. Энергетический мир человеческого сознания. – М.: Изд-во «Компания Спутник +», 2014. – 232 с.

Н.В. Дегтяр

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Дозвілля української сім'ї в просторі сучасного міста**

У даний час має місце принципово нова соціокультурна ситуація, яка характеризується трансформацією дозвільної сфери. Характер структури, змісту та цінностей дозвілля при цьому може виступати індикатором змін самої соціокультурної реальності. Соціокультурний простір міста впливає на розвиток і формування особистості, оскільки не тільки створює умови для задоволення дозвільних потреб, а й через ціннісно-орієнтаційну складову впливає на їх формування. При цьому воно змінюється й саме – перетворюється під впливом творчої активності людини. Те, що в сфері дозвілля відбулися значні зміни, не викликає сумніву: з'являються нові форми дозвільної діяльності, змінюється характер і зміст форм, що існували раніше. Сьогодні стає все більш очевидним, що сучасні види дозвільної діяльності мають певні особливості, які помітно відрізняють їх від традиційних видів.

Серед українських вчених, які цікавляться проблемами трансформації норм, цінностей, форм дозвільної активності - представники школи прикладної культурології Київського національного університету культури і мистецтв В. Кірсанов, С.Д. Безклубенко, О. Бейдик, И. Петрова та ін. Шляхи модернізації сфери культури та дозвілля досліджують О. Кравченко, Н. Цимбалюк, С. Скляр та ін. Виховний потенціал дозвільної сфери аналізують І. Белецька, А. Воловик, В. Воловик, Л. Габора, Т. Гаміна, І. Петрова. Соціально-педагогічний аспект дозвілля досліджують Р. Азарова, Т. Кисельова, Б. Тітов, Д. Шамсутдінова та ін. Істотний внесок у розробку проблеми, пов'язаної з вивченням шлюбу і сім'ї в сучасній науці, духовно-моральних проблем сім'ї, культури сімейних відносин розглянуто вченими І.В. Бестужевим-Ладою, Е.К. Васильєвою, А.Г. Волковим, С.І. Голодом, В.І. Добриніною, С.Д. Лапте-нок, М.С. Мацковською, Н.Я. Соловйовим, П. Сорокіним, А.Г. Харчевою, З.А. Янковим та ін.

Найважливішу роль у створенні сім'ї несе сімейне дозвілля. Це – вільне

проведення часу, яке передбачає спільну участь всіх членів сім'ї в різних видах активної і пасивної діяльності, яке сприяє згуртуванню сім'ї, встановлює дружні взаємовідносини [5].

Вчені-дослідники проводять тісний взаємозв'язок між сімейним дозвіллям і сімейним благополуччям. Сім'я, її культура і цінності в якійсь мірі залежать від рівня культурного розвитку суспільства, від суспільних відносин. Чим вище культура суспільства, тим вище культура сім'ї [1].

В організації сімейного дозвілля необхідно враховувати інтереси членів сім'ї як приватні, так і загальні. Організація сімейного дозвілля піддається зовнішньому впливу і залежить від взаємодії освітнього закладу з сім'єю. Сімейне дозвілля може здійснюватися в умовах культурно-дозвіллевої установи, соціальної установи, школи, спортивного комплексу, науково-технічного центру тощо. Характер сімейного дозвілля визначається тією роллю, яку відіграють в життєдіяльності сім'ї соціально-культурні чинники (спрямованість культурних інтересів батьків, структура та спільність дозвіллевих занять, рівень розвитку духовного світу дорослих, фінансове становище, стиль життя, інтереси членів сім'ї).

Сімейне дозвілля характеризується сьогодні протилежними тенденціями, тобто можна констатувати, що нині викристалізовується своєрідна поляризація форм дозвілля [6]. З одного боку, розширюється час користування культурно-організаційними послугами відпочинку, переважно активними його формами. Так, данні соціологічного дослідження, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді в 2014 році свідчить, що спостерігається збільшення частки ресторанного відпочинку на 10% і на 5% – клубного відпочинку, тоді як відвідування кінотеатрів зменшилося майже на 4%. Також зниження набуває в порівнянні з минулим роком попит на фастфуди на 70%, він займає лише 1% у загальній частки запитів у сфері «Ресторани, бари». В цілому, кількісно, попит на категорії спортивного відпочинку повторює тенденції минулих років. Зміни у бік збільшення спостерігаються за категоріями «дайвінг» (майже в два рази), «картинг» (плюс 50%) і катки (20%). Зниження – «аквапарки» (70%) , «тенісні клуби» (26%) [7]. З іншого боку, в останні десятиліття посилюється тенденція «одомашнення» дозвіллево-рекреаційної діяльності. Ми зацікавились, чим викликані ці зміни та прийшли до висновку, що, у першу чергу задовольняються потреби, пов'язані з сімейним побутом і вихованням дітей, збільшився час проведення дозвілля перед TV та комп'ютером. Вони не вимагають спеціальної підготовки, інтелектуальної ініціативи і має властивість «заворожування». У соціології з'явився термін «фонового» перегляду TV, слухання радіо, поєднаного з роботою на кухні, домашньої трапезою іншими побутовими справами. Крім того, цей час збільшується також за рахунок перегляду відеофільмів. Також ми зауважили, що будинок стає простором, який поєднує і дозвіллеву, і побутову, і професійну сфери [2].

Родинне (сімейне) дозвілля не може ефективно виконувати свої основні

функції без залучення засобів культури і мистецтва. Художня література, театр, кіно, образотворче мистецтво, музика надають великі можливості для збагачення духовного світу сім'ї. Проте, значна частина сімей досить рідко звертається до культурно-дозвілдової діяльності, пов'язаної з мистецтвом. Для більшості сімей характерною є саме пасивна участь у культурному житті, переважання позиції споживачів духовних цінностей, а не їх творців. Зрушень у структурі дозвілля населення можна досягти, якщо сім'я сприятиме поширенню активних форм дозвілля, і, насамперед, різноманітних видів самодіяльної творчості. Пасивність в організації та проведенні сімейного дозвілля зумовлена, на наш погляд, і тим, що сьогодні в Україні великий відсоток бідного населення. У 2014 році бідними себе вважали 38% людей, тільки 20% українців, вважали себе представниками середнього класу [8]. Показово, що близько 10-12% населення України перебуває за межею бідності. Ще 12-15% – це люди, які знаходяться недалеко від кордону бідності, що не дотягуючи до середніх громадських стандартів [8]. Серед способів рекреації найпоширенішими і доступними формами дозвілля для цього шару населення є поїздки на дачу, читання книг, газет, перегляд телепередач. Значну частину вільного часу забирає додаткова робота. Дуже рідко можна відвідувати театри, концерти через відсутність часу і грошей. Діти відпочивають в літніх таборах тільки в разі надання пільгових путівок. Якщо є можливість поїхати на море, то це переважно відпочинок в недорогих відомчих санаторіях або в приватному секторі, найчастіше в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. Відпочинок в Криму чи за кордоном вже вважається занадто дорогим. Поширені серед них не дорогі види відпочинку: велосипедний, лижний туризм в Карпатах, походи на байдарках по Дністру, риболовля тощо [4].

Дозвіллова сфера в Україні характеризується наступними рисами: слабка інфраструктура, низький рівень мотивації до соціально-продуктивного дозвіллового функціонування, комерціалізованість дозвілля. Проблеми національної ідентичності, втрата традицій, духовної єдності поколінь, ціннісна нестабільність, інформатизація та глобалізація, також впливає на розвиток дозвіллової сфери в цілому [3].

Є чимало чинників, які впливають на те, як люди використовують вільний час. Найбільш важливий відноситься до зовнішніх умов. До впливу середовища відноситься і наявність дозвільних організацій, рівень освіти (як і наявність освітніх установ), соціальна активність жителів у цілому – тобто, кажучи загалом, місце проживання молодої людини. Дозвілля в малих та великих містах має різні форми. Сучасні малі міста еволюціонують у своєму розвитку все ж ближче до сільських поселень, хоча за своїми соціальними показниками, соціально-економічними ролями й суспільною значимістю займають проміжне положення між містом і сільським поселенням. При цьому все ж соціальний простір малого міста в своїх основних рисах не повторює і не відтворює соціальний простір великого міста, а більше прагне до організації сільського соціуму. Тобто невелике місто являє собою, в основному, за соці-

альними параметрами, мале поселення, але великого розміру. Життєвий рівень в малих містах традиційно невисокий, але відносно стійкий. Соціальна диференціація не носить таких масштабів. Люди в маленькому місті є більш політично стійкими і консервативно налаштованими. Відносно низький рівень освіти населення не сприяє поширенню різних радикальних течій запозиченого характеру.

У великому місті відвідування культурних заходів – повсякденна дія. Рівень соціокультурного розвитку в великих містах визначається відносно високим розвитком їх дозвільної сфери, що представлено як в інституційному, так і в ціннісному аспектах. В інституціональному аспекті, культура дозвілля в культурному просторі великого міста виявляється представлена розгалуженою мережею спеціалізованих дозвільних закладів (клубів, місць відпочинку, кафе, і т.д.). Спеціалізованість цих місць визначається чіткою визначеністю категорій та верств населення, які віддають перевагу конкретному виду дозвільної поведінки. У ціннісному аспекті в мегаполісах реалізується установка на плюралізм видів дозвілля і різноманіття видів престижної поведінки [4].

Таким чином, дозвілля, в тому числі і сімейне, має великий вплив на соціалізацію особистості, на взаємовідносини в родині, на рівень культурного розвитку міста і країни в цілому. Тому необхідно, на наш погляд, удосконалювати інфраструктуру міста, організовувати більше культурних заходів, в яких би могли брати участь різні соціальні верстви населення і необхідно мотивувати молоде покоління на більш активне дозвілля.

Література:

1. Головина Г.В. Культура досуга как фактор формирования современного общества // Вестник Адыгейского гос. ун-та. Сер. 1: Регионоведение, Философия, История, Социология, Юриспруденция, Политология, Культурология. – 2010. – № 4. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/kultura-dosuga-kak-faktor-formirovaniya-sovremennogo-obschestva#>.
2. Дондурей Д.Б. Квартира: новый тип учреждения культуры. Социальные факторы поведения людей в сфере культуры // Социализм и проблемы культуры. – М., 1983. – Вып. 1. – С. 142-155.
3. Ключко Ю.М. Проблеми розвитку соціально-культурної сфери України в умовах ринкових відносин // Посвіт. – 2000. – № 2. – С. 3-7.
4. Коваліско Н. Соціальна стратифікація: теоретичні та методичні основи дослідження на регіональному рівні. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/journal/08_Kovalisko.pdf
5. Кравцова О.А. Досуг в системе социокультурных трансформаций. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/dosug-v-kontekste-sotsiokulturnyh-transformatsiy>.
6. Ромах О.В. Социология досуга молодежи в пространстве города. – Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-100141.html>
7. Стало известно, какой досуг предпочитают украинцы. – Режим доступа: <http://ubr.ua/leisure/it-is-interesting/stalo-izvestno-kakoi-dosug-predpochitaut-ukraincy-178740>
8. Стегній О. Середній клас у нас є: бедний, але прагне. – Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3434212>

И.О. Драпп

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Образ политика в общественном сознании: специфика формирования

В последние годы политика стала восприниматься более «персонализированной» через призму личностных особенностей конкретных политических деятелей. Увеличилось число политиков, представляющих самые различные движения, партии, фракции. Перед каждым человеком встала проблема необходимости выбора из многочисленного списка баллотирующихся одного кандидата, отвечающего личным представлениям о том, каким должен быть политик.

В результате восприятия действий определенного политика в сознании граждан формируется его образ – совокупность представлений о нем. Данные представления, с одной стороны, отражают реальные или искусственно сконструированные характеристики политика, а с другой – являются проекцией ожиданий граждан по отношению к этому политику.

Политические предпочтения граждан определяются их социальными характеристиками, положением в социальной структуре, спецификой социального опыта и социальными контекстами. Для эффективного конструирования образа политика, необходимо понимать, какие представления, ценности и ожидания существуют у избирателей. Для этого требуется детальное исследование состояния массового сознания в конкретный промежуток времени, например, перед выборами.

Образ политического лидера, внедряемый в массовое сознание, предстает как сложный социально-психологический феномен, в котором отражена совокупность его реальных личностных качеств, сформировавшихся в процессе его деятельности, средствами массовой информации, политической рекламой на фоне соответствующих стереотипов массового сознания [2].

Компоненты образа противоречивы, поскольку отражают несовпадение между личностными качествами политических лидеров и теми ролевыми требованиями, которые предъявляются к ним обществом с учетом социально-политической и экономической обстановки.

Прежде чем исследовать образ следует рассмотреть основные составляющие структуры образа, набор взаимосвязанных между собой характеристик, формирующих целостное представление политического лидера в массовом сознании.

По мнению Е.В. Егоровой-Гантман, в структуре образа политического лидера можно выделить [1]:

- Персональные характеристики;
- Социальные характеристики;
- Символические характеристики.

К персональным характеристикам следует отнести: физиологические, включающие в себя внешние данные, возраст и пол; психологические, вклю-

чающие в себя характер, увлечения, наличие харизмы, а так же особенности политика, приобретенные в процессе обучения и тренингов, к данным свойствам следует отнести внешний вид, манера говорить и одеваться, умение производить впечатление сильного, уверенного в себе человека, с одной стороны, и вызывать доверие и симпатию – с другой.

Социальные характеристики образа политика, по мнению исследователей, включают в себя статус, принадлежность к определённой социальной группе, материальное положение, наличие привлекательных идей, сторонников и оппонентов.

Символические характеристики, которыми нагружен образ политика, также являются его неотъемлемым компонентом. Политические лидеры становятся знаками определённых идеологий, того или иного возможного будущего, определённого курса действий. Символические характеристики значительно усиливаются в переломные моменты. Они могут быть лишь косвенно связаны с реальными свойствами личности, они существуют в восприятии общественности и могут быть целенаправленно сформированы и внедрены в массовое сознание в процессе коммуникации. Так, биография политика может быть сконструирована таким образом, чтобы выделить подчёркивающие образ моменты и замаскировать те из них, которые могли бы вызвать негативную реакцию получателей.

Учитывая социально-политическую ситуацию, сложившуюся в определённый промежуток времени, при помощи комбинирования вышеназванных элементов каждого из трех блоков конструируется образ политика, нацеленный на определённый электорат. Следует отметить, что представления о политике будут отличаться в различных социальных группах.

Литература:

1. Имидж лидера / Под ред. Е.В. Егоровой-Гантман. – М.: О-во «Знание» России, 1994. – 265 с.
2. Макаренко Б. Феномен политического лидерства в восприятии общественного мнения: уроки избирательных кампаний 1995 и 1996 годов // Вестник Фонда «Российский общественно-политический центр». – 1996. – № 26.
3. Рыкованов П. Генерал де Голль: Образ политика – важнейший аргумент для общественного мнения // Невский наблюдатель. – 2002. – № 1 (7).

А.О. Кулинич

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Зміна образу міста в умовах дигітального суспільства

Сучасний тип суспільства можна класифікувати, як інформаційне, ключова його відмінність від попередньої суспільної формації – індустріальної, полягає у орієнтації не на підвищення рівня виробництва товарів, або послуг, а на збільшення їх якості та зручності за рахунок технологічності. Потреба в залученні більшої кількості знань, накопиченні інформації та її вико-

ристання стоїть у такому суспільстві на першому плані. М. Кастельс один з перших позначив зсув суспільного розвитку викликаний революцією інформаційних технологій. Він позначає ключову проблему сучасності у взаємодії розвитку інформаційних технологій з спробами старого суспільства переозброїтись «використовуючи владу технологій на службі технологій влади» [1].

Пропонується розглянути процес «переозброєння» на прикладі трансформації образу сучасного міста під впливом дигіталізації. Перш за все необхідно зазначити, що даний процес стосується влади не лише в політичному сенсі, а й в економічному та соціальному, адже прагнення компаній збільшити свій вплив на ринку за рахунок впровадження інформаційних технологій у свої продукти є не меншим, якщо не більшим, аніж у політиків. Саме всебічність цього процесу і веде до трансформацій образу міста під впливом впровадження технологій інформаційної ери.

Впровадження інформаційних технологій веде до зміни соціального поля, в якому перебувають індивіди, в контексті цієї роботи – міста, які в свою чергу ведуть до появи нових соціальних практик, що стають повсякденністю для індивідів.

Ключовим елементом для сучасного індивіда, що перебуває у міській середі виступає його персональний гаджет, смартфон, або планшет із вільним доступом до мережі Інтернет. Цей атрибут сучасного індивіду набуває своєї повноти необхідності саме в умовах простору міста.

Цифровий пристрій в буквальному сенсі перетворюється на ключ до міста, який забезпечує індивіду більшість його потреб. Так, наприклад, смартфон є мапою міста, цифровим довідником за державними та недержавними організаціями, проїздом для міського транспорту, диспетчером служби таксі, дошкою оголошень, касиром на залізничному вокзалі або аеропорту, засобом оплати комунальних послуг, платіжною картою, дисконтною картою, в деяких містах навіть ключами від помешкання та звичайно засобом зв'язку. Всі ці елементи ще кілька десятиліть тому потребували спеціальної міської інфраструктури, яка в умовах сучасності поступово зникає, або поступається місцем новій цифровій, яка існує як в рамках міського простору, так і частково переміщується в інтернет-простір.

З образу міста зникли такі звичні ще кілька десятиліть тому елементи, як таксофони, комунальні каси, публічні дошки оголошень, каси метрополітену або міського електротранспорту. Стара інфраструктура міста поступилась місцем новій цифровій, яка не потребує міжособистісної комунікації для реалізації власних функцій. Також з'явилися принципово нові елементи інфраструктури, такі як термінали самообслуговування та оплати, безконтактні платіжні термінали, банкомати, автоматичні термінали з продажу квитків тощо.

Міський транспорт у багатьох великих містах, також трансформувалася з появою нових сучасних інформаційно-орієнтованих компаній з перевезень,

які витісняють з ринку служби таксі, заміщуючи їх більш доступними приватними водіями, робота яких організована через спеціальний додаток на мобільному пристрої.

Міська влада та адміністрація також в сучасному місті все більше переміщується в інтернет-простір, вже сьогодні в більшості великих міст за діяльністю міської влади можна слідкувати на міському інтернет-порталі, вносити власні пропозиції, висловлювати свою думку відносно рішень міської влади, та повідомлювати про нагальні проблеми городян. Цікавим прикладом дигіталізації міської влади є проект введення карти городянина у місті Дніпропетровську, яка слугуватиме пропуском до діяльності міської громади.

Подальший розвиток інформаційних технологій у таких сферах як міський транспорт вестиме до ще більшої зміни міського простору під впливом дигіталізації. З появою автоматизованих транспортних систем та безпілотних автомобілів з образу сучасного міста зникнуть такі елементи як автомобільні парковки, та вестиме до зменшення автомобільних доріг.

Сучасне місто змінюється під впливом інформаційних технологій, частина класичної міської інфраструктури переміщується в інтернет-простір та вимагає від індивіда перемістити свої повсякденні практики в площу інформаційного простору.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

С.Р. Мир Мохаммад

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Особливості прояву підприємництва на тлі тіньової економіки в Україні

Тіньова діяльність в економіці існує в будь-яких суспільно-політичних умовах, масштаби її можуть різнитися, але жодній з країн не вдалося позбутися від неї повністю. На думку багатьох дослідників, наше суспільство зараз знаходиться у перехідному періоді. З соціокультурної точки зору цей стан провокує аномію, коли старі цінності та норми вже не діють, а нові, характерні для розвинутих суспільств, ще не встигли пройти процес інституціоналізації. Саме через це активна частина населення вважає за допустиме використання будь-яких засобів для досягнення економічного успіху. На думку сучасних дослідників у сфері економіки, поширення в Україні неформальних практик, а також збільшення обсягів продукції і фінансових ресурсів, які обертаються в цій сфері, являють собою істотну перешкоду забезпеченню сталого розвитку економіки. Значною проблемою є те, що переважна більшість операцій, які можна віднести до тіньових, здійснюються в легальному нормативно-правовому полі, а доведення факту здійснення тіньової діяльнос-

ті потребує значних зусиль органів державної влади. Отже, проблеми тіньової економіки стали одними з найважливіших як для України, так і для багатьох країн світу [4, с. 122].

Акцентуючи увагу на специфіці тінізації економіки України, слід відмітити, що причиною тінізації національних економік, а разом з тим причиною «виходу в тінь підприємництва», традиційно, розглядається надмірний податковий тягар, а також системні вади податкової політики. Посилаючись на класика економічної думки А. Сміта, податок повинен бути стягнений в найзручніший для платника час та спосіб, тобто повинен максимально полегшувати виконання суб'єктом господарської діяльності своїх зобов'язань. Натомість, згідно з розрахунками Світового банку, середньостатистичний підприємець в Україні витрачає близько 491 години на рік для виконання своїх податкових зобов'язань. Для Молдови цей показник менший більш ніж в два рази – 220 годин, для Росії – 177, для Швейцарії – 63 години часу. На противагу даному твердженню, вітчизняні дослідники Т. Тишук та Ю. Харазішвілі відзначають, що ця думка, хоч і є пануючою, не повною мірою відображає українські економічні реалії. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на підприємство складає 55,5%. Це досить високий показник. Водночас, у Франції він найбільший серед європейських країн і складає 65,8%, в Австрії дорівнює 55,5%, Швеції – 54,6%. Водночас, масштаби тіньової економіки в країнах, що входять до ОЕСР (Організації економічного співтовариства та розвитку) сягають лише 10-25% Звідси стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною для підприємців «відходити від правил» офіційної економіки [5, с. 15].

Важливою характерною рисою підприємництва є його соціальна відповідальність перед суспільством. З аналітичної точки зору, цікавим є вивчення соціальної відповідальності бізнесу в Україні, враховуючи розповсюдженість тіньових практик у суспільстві. Прихильники концепції відповідальності бізнесу перед суспільством вважають, що управління бізнесом здійснюється на основі «соціального контракту», котрий потребує від корпорацій таких дій, які принесуть користь усьому суспільству. Ця концепція отримала більш широке розповсюдження у Європі, де зберігається точка зору, що підприємці – це люди, котрі прийняли на себе соціальні обов'язки, задля того, щоб мати право користуватися загальною власністю. Отже, у суспільстві, де існує така «соціальна угода» між бізнесом та людьми, корпорації повинні повністю відповідати за всі негативні соціальні наслідки своєї діяльності, створювати етичну атмосферу у трудовій організації, признавати важливість дотримання етики та заохочувати морально відповідальну поведінку усіх працівників [1, с. 202].

З огляду на характер приватизаційних процесів в Україні, до яких мали можливість бути залученими лише «верхи» суспільства, котрі не мали на меті загальнонаціональну стабільність економіки та добробут населення, а прагнули лише власного збагачення, необхідно погодитися з думками українсь-

ких дослідників М. Ворони та Є. Суїменко, що приватизація в Україні не сприяла утворенню високої економічної культури в рядах підприємців. Трансформація економіки в Україні також здійснювалася не в цілях створення обіцяного «цивілізаційного бізнесу» у країні, а в інтересах задоволення «спраги до наживи» вузької корумпованої олігархічної верхівки країни, котра прагнула до збагачення будь-якими способами та ігнорувала етичні, культурні та інші норми і принципи [2, с. 179].

Якщо змінити кут зору з суспільних проблем невідповідальності бізнесу перед населенням до проблем самих підприємців, то можна сказати, що на сьогоднішній день існує ціла низка перешкод та проблем різного характеру, які заважають підприємцям в Україні діяти поза межами «тіньового сектору» в рамках офіційної економіки. У 2014 р. кафедрою соціології ДНУ ім. О. Гончара було проведено дослідження, в якому вивчалася думка представників малого та середнього бізнесу стосовно стану задоволеності соціально-економічними, соціально-політичними і правовими аспектами розвитку економіко-господарського сектору м. Дніпропетровська [3].

Дане дослідження є інформативним для нашого аналізу, оскільки у ході його проведення виявилися характерні особливості у функціонуванні сучасного підприємництва. Так, серед запропонованих умов, які перешкоджають введенню бізнесу, 69,3% опитаних вказали на нестійке економічне становище в державі. Досить високі показники серед таких умов як бюрократичні процедури (57,3%), слабка підтримка держави (53,3%) і корупція на місцях (55,3%). Підприємці вважають, що перешкодою є також несправедлива податкова політика (44,7%) і процвітання тіньового бізнесу (34,7%), не вигідні умови одержання кредиту (36,7%), а от такий показник як неможливість чи складність одержання кредиту досить низький (12,7%). Монополістично-олігархічний розвиток економіки та концентрацію капіталу в великому бізнесі відзначають 28% і 15,3% відповідно. Така умова як негативне ставлення населення до підприємців займає найнижчу позицію, і складає всього 4,7%. Це свідчить про позитивне ставлення населення до підприємницької діяльності.

У вказаному вище дослідженні підтверджується наша гіпотеза про те, що тіньова економіка дуже тісно пов'язана з функціонуванням підприємництва в українському суспільстві – дані, отримані при дослідженні, свідчать про одноголосність у відповідях серед підприємців всіх сфер діяльності про те, що існуюча система оподаткування сприяє «тінізації» економіки. Сумарний показник згоди серед представників виробничої сфери сягає – 90,7%.

Література:

1. Петрушина Т. Экономические институты: теория и практика хозяйствования // Соціальні виміри суспільства: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – Вип. 11. – С. 202-218.
2. Предприниматель Украины: эскизы к социальному портрету / Под ред. Ворони В.М., Суименко Е.И. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1995. – 185 с.

3. Соціологічне дослідження «Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу м. Дніпропетровська» / ДНУ ім. О. Гончара, кафедра соціології. Експертне опитування (N=150), 2014 р.; наук. кер.: Кривошеїн В.В.

4. Суименко Е.И., Ефременко Т.О. Homo economicus современной Украины. Поведенческий аспект. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2004. – 244 с.

5. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.

В.А. Радіонова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Соціальна ідентичність жителів міста Дніпропетровськ

Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, характеризуються значними змінами становища всіх соціальних груп, розпадом старих соціальних зв'язків та формуванням нових, що призводять до кардинальних змін у соціальному становищі груп та в соціальній структурі всього суспільства. На сьогоднішній день ідентичність стає проблемою через те, що сучасні соціальні зміни різко зламали ті ідентичності, які були притаманні українцю. Соціокультурні умови спонукають індивіда до нової самоідентифікації. Відбувається стирання усталених культурних кордонів і цінностей, за допомогою яких людина визначає себе і своє місце в суспільстві. Актуалізація проблеми ідентичності, що притаманна для більшості країн сучасного світу, спричинена перш за все специфічними особливостями соціокультурної ситуації в країні, що спонукають особистість до самовизначення свого місця в соціальному просторі, пошуку тих груп та спільнот, ототожнення з якими надає відчуття «ми». Потреба включення в соціальні зв'язки є базовою властивістю індивідів, численних груп і спільнот.

Проблема дослідження соціальної ідентичності була об'єктом дослідження німецького соціолога М. Вебера, французького соціолога Е. Дюркгейма, американських соціологів Р. Мертон, Т. Парсонса [4, с. 90], де вони намагалися розкрити особливості становлення ідентичності в суспільстві. Особливості формування соціальної ідентичності в сучасних соціокультурних умовах розглянуті в працях британського соціолога З. Баумана, німецького соціолога У. Бека, англійського соціолога Е. Гідденса, французьких філософів Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі [1, с. 173]. Проблема сутності соціальної ідентичності, зв'язок стану ідентифікаційних процесів із процесами соціальної трансформації, інтеграції суспільства, інституційними та соціокультурними змінами присвячені роботи таких українських вчених як П. Гайденко та В. Павленко, київських соціологів С. Макеєва, К. Іващенко та А. Ручки, соціолога та етнологів В. Євтуха, харківських соціологів О. Мусієздова [2], О. Злобіної, С. Оксамитної, Л. Сокурянської, В. Степаненко [6, с. 5].

Метою доповіді є розгляд соціальної ідентичності жителів м. Дніпропетровська. Завдання, які ми ставимо перед собою, – окреслити домінуючі характеристики соціальної ідентичності.

Сучасна соціологічна енциклопедія трактує соціальну ідентичність як результат самоотождення індивіда з тими групами й спільнотами, які він сприймає як «свої», стосовно яких він найбільшою мірою здатний відчувати і сказати «ми» (гендер, родина, релігія, етнос, професія) [5, с. 148].

Аналіз визначень ідентичності та соціальної ідентичності в сучасному соціологічному дискурсі, виокремлення значимих складових та компонентів, надало змогу запропонувати для обговорення авторське комплексне визначення соціальної ідентичності. Так, соціальна ідентичність виступає конструктом взаємодії різнобічних ідентичностей (територіальної, етнічної, національної, громадянської, соціокультурної, професійної, мовної і т. д.) на основі індивідуальності, що виникають під впливом домінуючого контексту (політичного, економічного, соціального, культурного чи історичного) і визнаються як легітимні для певного індивіда. До суб'єктів конструювання соціальної ідентичності можна віднести: сім'я (засвоєння домінуючих зразків особистістю під час первинної соціалізації); суб'єкти політичного простору (державна, регіональна чи місцева влада); ЗМІ (цінності, установки та поведінка, що пропагуються у засобах масової інформації). Запропоноване визначення базується на принципах соціального конструктивізму, як об'єднуючої парадигми. В руслі такого розуміння соціальної ідентичності буде побудована подальша характеристика соціальної ідентичності мешканців м. Дніпропетровська.

У сучасних суспільствах особливого значення набувають дискурси, що впливають на становлення соціальної ідентичності. Безсумнівна зростаюча роль дискурсів мас-медіа у відтворенні спільних цінностей і вірувань; крім того, в будь-якому суспільстві особливу значимість має система освіти. Тому саме освіта (як спосіб соціалізації особистості) та ЗМІ (як транслятор домінуючих культурних кодів) можна віднести до каналів конструювання соціальної ідентичності.

Соціальна ідентичність в межах міста має складний характер внаслідок різноманітного структурування як соціального простору, так і життєвого досвіду окремої особистості. Індивіди можуть відчувати близькість до різних територіальних спільнот – реальних або уявних. Соціальна ідентичність в рамках регіону має конкретні, об'єктивні засади, а саме територію та специфічні міжособистісні зв'язки між членами спільноти. У індивідів виникає почуття зв'язку з певним «місцем» фізичного простору й ідентифікація з ним, що формується під впливом колективного й індивідуального досвіду, уявлень щодо місця та місцевої спільноти. Регіональний простір насичений соціальними сенсами, які створюють унікальність місця, складають його місцевий колорит. За час існування територіальної спільноти формуються та накопичуються факти й уявлення щодо історії місця, його видатних осіб, а також міфи, загальні уявлення і переконання, звичаї, що зумовлюють особливе світосприйняття не лише спільноти, але й окремої людини, яка належить до неї.

Соціальна ідентичність жителів міста Дніпропетровськ формується за-

вдяки таким агентам як сім'я, органи влади та ЗМІ. Соціальна ідентичність базується на поєднанні національної, регіональної, релігійної та мовної ідентичностей. Щодо своєї національності, то дніпропетровець повністю ототожнює себе з громадянином України. За результатами авторського дослідження (N=200, 2015) 66,5% дніпропетровців з гордістю могли б сказати, що їхня національність – українець. В основі їхніх поглядів лежить бажання дізнаватися про свій рідний народ все більше і більше не тільки з екранів телевізора чи на просторі Інтернету, а й активно приймати участь у національних святах, фестивалях та флешмобах. Визнання себе як української нації породжує бажання більше бачити і чути про свою націю. Так, 39% дніпропетровців хотіли б бачити більше програм по телебаченню про культуру та історію свого народу. Дніпропетровці з радістю брали б участь у концертах та фестивалях присвячених українській традиції. Так, 21 травня 2015 року в день вишиванки школярі, студенти та жителі міста цілого дня носили вишиванки як символ українського народу [3]. Рух за українське вбрання підтримали тисячі дніпропетровців. Тепер міською владою підтримана ідея щодо визнання цього свята загальнонаціональним. Дніпропетровськ виник на стику різних культур. З дня свого заснування він складався з трьох основних громад – російської, єврейської та української. Росіяни становили - 41,8%, євреї – 35,4%, українці – 15,8 %. Співіснування на одній території різних етнічних спільнот зумовило і прийняття чужих різних цінностей та норм. Тому можна говорити про високий рівень толерантності, адже відношення до «чужих» таке саме, як і до «своїх», через що представники інших національностей можуть відчувати себе як вдома, приймати усталені цінності, норми та традиції. Окрім національної ідентичності ярко вираженою є регіональна ідентичність. Для більшості жителів міста Дніпропетровськ є не просто місцем, де можна добре заробити (32% опитаних), а воно є місцем, де вони відчують себе комфортно (10%), місцем, яке вони можуть назвати своїм домом (47%), куди варто повертатися знову і знову, де могли б вирости їх діти та онуки (30%). Якщо характеризувати жителя міста Дніпропетровськ, то опитувані приписують йому такі якості: відкритість (32%), щедрість, гостинність (31,5%), хитрість (30,5%), працьовитість, цілеспрямованість (28,5%), нахабство (22%), інтелігентність (22%). Якості, що респонденти класифікують як «свої»: працьовитість (48,5%), інтелігентність (38%), відкритість (30,5%), щедрість, гостинність (28%), підприємливість (16,5%), хитрість (15,5%), нахабство (11%). Тобто, характеристики, що приписують респонденти дніпропетровцю майже повністю співпадають з тими, які вони мають самі. Відношення громадян один до одного у місті доброзичливі. Відверта прив'язаність до міста конфігурує сталі зв'язки між жителями, створює можливість найповнішої консолідації у випадку кризових ситуацій. Для соціальної ідентичності важливим також є мовне питання, адже саме через мову людина відображає своє бачення ситуації у місті, у країні та у світі в цілому. Для 48,5% респондентів рідною є українська мова, для 40% рідною виступає російська мова. Ніякої нетерпимо-

сті до того, як саме висловлюється особисті у місті не прослідковується. Кожен має право висловлюватися згідно своїх поглядів або ж як цього вимагають правила, встановлені роботодавцем. Поступові позиції втрачає білінгвізм. Респонденти (особливо молодь) частіше надають перевагу лише одній мові спілкування, натомість в деяких випадках варіювання використання мов (української чи російської) залежить від обставин життя (норми праці, сімейні традиції). Незважаючи на підвищення рівня використання української мови на теренах всієї України, у жителів Дніпропетровська на повсякденному рівні є можливість спілкуватися тією мовою, яку вони обрали для спілкування як свою рідну і ніякої нетерпимості до цього викликано не буде. Така тенденція обумовлена соціокультурними особливостями міста. Щодо релігійної ідентичності, то у дніпропетровця вона не займає такої домінуючої позиції, але питання віри є впливовим. Більшість жителів вірять у Бога, сповідують певну релігію та не мають нічого проти інших релігій. Жителям міста Дніпропетровськ важко відповісти чи готові вони відстоювати свою віру, але все ж 28,5% віруючих вказують, що готові відстоювати її на внутрішньому, ціннісному рівні, 14% респондентів готові відстоювати як духовний вибір свого народу. Дніпропетровці ніколи не відчували неприязнь чи агресію до людей іншої віри або до невіруючих (60%), 28,5% опитаних відчували, але дуже рідко. Можна відзначити терпиме ставляться до власного вибору людини, чого б це не стосувалося: чи вибору віросповідання, чи оформлення власної індивідуальності. Щоб підкреслити свою індивідуальність жителі Дніпропетровська проявляють свої здібності у дозвілля (хобі, заняття спортом, робота на присадибній ділянці) (47,8%), підбору одягу (30,4%), у виборі своєї професії (28,3%), у застосуванні технічних новинок (18,5%), своїх друзів (15,2%), дизайну житла (8,7%) та вибору автомобіля (8,7%).

Підводячи підсумок, варто зазначити, що в основі соціальної ідентичності дніпропетровців лежить їх індивідуальність, що виражається у виборі способу життя та хобі. Основу індивідуальності становить вибір способу життя, що проявляється у проведенні дозвілля, наявність доброзичливої компанії, професіональна спрямованість особистості та способи оформлення свого власного «Я» - одяг та технічні новинки. Навколо обраної індивідуальності формуються переважаючі спрямування бачення картини світу. Для дніпропетровців це регіон (визнання важливості свого міста, здатність пишатися ним) та національність (визнання себе частиною української нації). Мова та релігія є допоміжними засобами у визначення своєї життєвої позиції та класифікуються як життєвий вибір особистості.

Література:

1. Гречко П.К. Идентичность – постмодернистская перспектива // Вопросы социальной теории. – 2010. – Т. 4. – С. 171-190.
2. Мусієздов О. Україна постмодерна? – Режим доступу: <http://uamoderna.com/blogy/oleksi-musiezdov/ukrainia-postmoderna>
3. Новости города и региона. Как Днепропетровск отметил День вышиванки. – Ре-

жим доступу: <http://gorod.dp.ua/news/103984>

4. Орлова Э.А. Концепции идентичности/идентификации в социально-научном знании // Вопросы социальной теории. – 2010. – Т. 4. – С. 87-111.

5. Соціологічна енциклопедія / упоряд.: В.Г. Городяненко. – К.: Академвидав, 2008. – 455 с.

6. Степаненко В.А. Регіональні відмінності: чи потрібна нам однорідна держава? // Україна – регіональний вимір. – 2006. – Вип. 3. – С. 5-10.

Я.В. Соколова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Квир в городском пространстве

Неотъемлемый элемент города, нашей повседневной жизни, обладающий социальными, пространственными и временными особенностями, – это движение. Здания, архитектура, дизайн и доступ к общественному транспорту имеют прямое отношение к возможностям передвижения людей, доступности услуг, получения работы, самовыражения, а также к ощущению безопасности и в целом к осознанию качества условий для жизни.

Изучение организации городского пространства может способствовать пониманию того, что необходимо формирование более комфортной среды обитания для разных групп людей. Хотелось бы обратить особое внимание на организацию городского пространства такой группы людей, как квир-люди.

Слово «*квир*» заимствовано из английского языка и имеет несколько значений: 1) странный, эксцентричный, необычный, 2) сомнительный; подозрительный, 3) гомосексуальный.

В научном дискурсе понятие «квир» стало использоваться с конца 1980-х, когда американская исследовательница Тереза де Лауретис впервые применила этот термин в своей статье «Квир-теория: лесбийская и гомосексуальная сексуальности: Введение». Автор считала, что настало время переосмотреть существующие модели гендерной и сексуальной идентичности, основанные на оппозициях (противопоставлении) «мужского» и «женского» и сексуальных оппозициях «гетеросексуального» и «гомосексуального» желания. Понятие квир также выступает против гетеронормативности (принудительной гетеросексуальности и принятия ее как единственной нормы). Это идентичность, лишённая сущности, которая по определению расходится со всем нормальным, легитимным, господствующим. Теперь утверждается «мультисексуальность», характеризующая и гомосексуалистов, и андрогинов, и бисексуалов, и гермафродитов, и травести, и гетеросексуалов, при этом можно спокойно переходить от одной к другой разновидности.

Понятие квир широко используется на Западе. Существуют квир-исследования в ведущих университетах, издаётся большое количество литературы, посвящённой квир-теории, проводятся квир-фестивали (как кино- и музыкальные, так и с различными дискуссиями и мастер-классами).

На постсоветском пространстве не так много событий, связанных с квир-культурой. Украинская квир-сцена пока что находится на раннем этапе развития. Конечно, много идей приходит с Запада, где уже несколько десятилетий существуют квир-литература, фестивали и даже студии. В Украине квир-культура часто встречает сопротивление национально-патриотических сил, причем нередко это сопротивление проявляется в форме физического насилия. Гетеронормативность нашего общества приводит к тому, что негетеросексуальные гендеры исключаются и игнорируются.

Тем не менее, этот сегмент культуры продолжает развиваться. Активно проводятся круглые столы по проблемам квир-семей с детьми, проходят фестивали, выставки, дискуссии, акции на тему квир-людей в Украине, открываются ЛГБТ бары и клубы. Цель данных мероприятий и заведений – укрепление и развитие украинского квир-сообщества, а так же показать обществу, что «квир» – такая же нормальная и обычная вещь, как все другие идентичности и такие люди не должны чувствовать себя изолированными и исключенными из городского пространства.

Розділ 2. Просторовий вимір міського середовища

К.Ю. Богомаз, Д.В. Ковальова

Дніпродзержинський державний технічний університет

Професійна компетентність соціокультурної діяльності педагога

Сучасне суспільство пред'являє особливі вимоги до особистості, що пов'язано з багаторазовим ускладненням соціальної структури – у зв'язку з прогресом техніки, науки, вдосконаленням соціальних відносин. Це викликає необхідність постійно розвивати й удосконалювати підготовку будь-якого спеціаліста. Дане положення повною мірою відноситься і до підготовки фахівця в галузі освіти, так як прогрес суспільства залежить від рівня розвитку індивідуумів, які є його складовими.

Таким чином, якщо розглядати систему освіти у цілому, то вона являє собою спеціально організовану систему зовнішніх умов, що створюється товариством із метою розвитку окремих особистостей та індивідів. Система освіти виступає як одна зі складових культурного оточення особистості, яка розробляє та застосовує на практиці систему заходів, що організують і спрямовують освіту як процес прилучення особистості до культури. Дана система в якості підсистеми включає в себе систему різних навчальних закладів, в якій відбувається планомірний і безперервний процес передачі накопиченого в різних сферах науково-технічного досвіду відповідно цілям, програмам, структурам, за допомогою технічних засобів та спеціально підготовлених викладачів.

Особливість діяльності фахівця в галузі освіти полягає в тому, що він покликаний готувати нове покоління до майбутньої активної роботи в відда-

леному майбутньому. Очевидно, що система підготовки фахівця в галузі освіти, враховуючи зростаючий прискорений розвиток суспільства, повинна забезпечити досить масштабне випередження.

Основою педагогічної діяльності є спільна діяльність людей (суб'єкт-суб'єктна взаємодія), у процесі якої кожен суб'єкт засвоює загальнолюдський досвід, історично сформовані суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання й способи дій; формує себе як особистість. Таким чином, суб'єкти педагогічної діяльності (педагог і учень) – це носії активно-го, діяльного, перетворювального начала.

Постійне розширення сфери освітніх послуг, процес морального старіння всіх компонентів соціального досвіду, що прискорюється, вимагають від сучасного фахівця в галузі освіти високої мобільності, суб'єктивної готовності до безперервної самоосвіти і професійної компетентності [6].

Поняття «професіоналізм» перетинається з терміном «компетентність», причому під компетентністю професіонала мають на увазі його професійну, інтелектуальну, моральну та особистісну компетентність. Професіоналізм розкривається через компетентність, поєднання якостей, що дають змогу діяти самостійно та володіння здатністю виконувати певні трудові функції. Деякі вважають, що компетентність конкретної людини вужча, ніж його професіоналізм, оскільки людина може бути в цілому професіоналом у своїй галузі, але не бути компетентною у вирішенні окремих професійних питань.

Дослідженнями у галузі професійної компетентності займаються і зарубіжні, і вітчизняні науковці. У зв'язку з цим слід відзначити наукові роботи американських (Д. Брітела, Т. Кроула, Д. Поделі), французьких (Вівіан де Ландшеєр), канадських (П. Мерсер, Х. Мурей, М. Робінсон) вчених. Вони розглядають професійну компетентність як поглиблене знання, здатність до актуального виконання діяльності тощо. Проблеми професійної компетентності розглядали такі відомі вчені, як Б. Гершунський, А. Маркова, Л. Мітіна, Г. Щекатунова, С. Дружилов, В. Байденко, В. Зазикін, К. Абульханова та ін.

Цілеспрямований аналіз науково-педагогічної літератури з визначеної проблеми показав усю різноманітність трактування визначеного поняття. Так, Б. Гершунський, Л. Кривцов, Н. Матяш, І. Проданов використовують поняття професійна компетентність; Л. Мітіна говорить про педагогічну компетентність; Ю. Кулюткін, Г. Сухобська пропонують словосполучення професійно-педагогічна компетентність; В. Адольф, Т. Добудько, В. Юдін – професійна компетентність вчителя; Н. Кузьміна – професійна компетентність педагога. Незважаючи на певну зовнішню різницю в трактуванні та враховуючи суть змістової характеристики цих понять, ми вважаємо, що можна віднести їх до одного синонімічного ряду, оскільки фактично розкрито один феномен [5].

Зазначимо, що в Енциклопедії освіти професійну компетентність розглядають як інтегративну характеристику ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення

мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця [1].

І. Зимня визначає професійну компетентність як сукупність знань, умінь, які забезпечують людину здатністю адекватно вирішувати такі питання, яких потребує професійна діяльність [2, с. 45-49].

Професійна компетентність педагога обумовлює його педагогічну майстерність. На думку А. Макаренка, педагогічна майстерність - це знання особливостей педагогічного процесу, уміння його побудувати і привести у рух. За глибоким переконанням А. Макаренка, оволодіти педагогічною майстерністю може кожен педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду. Проте не кожний досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є лише педагогічна діяльність, осмислена з точки зору її суті, цілей і технологій; сплав особистісно-ділових якостей і професійної компетентності педагога [4].

У науковій літературі часто акцентують на тому, що професійна компетентність, як певний психічний стан людини, її особиста професійна характеристика, складається не відразу. У процесі становлення спеціаліст набуває професійного досвіду, відбувається перехід від репродуктивного способу передавання та отримання знань до евристичного, пошукового, своєрідно особистісного. За сприятливих умов це приводить до формування високої професійної компетентності, яка виявляється як здатність спеціаліста вирішувати нагальні професійні проблеми та завдання на підставі набутого досвіду, знань та цінностей.

Таким чином, професійна компетентність – це здатність до ефективної самореалізації в практичній діяльності спеціальних професійних знань, що обумовлені особистими якостями й компетенцією. Професійна компетентність передбачає не тільки результат чи оцінку діяльності людини, але й сам хід її мислення й діяльності; можливі наслідки конкретного способу впливу і визначається професійними й особистими якостями індивіда, колом конкретних питань і проблем, що реалізуються в межах професійної діяльності.

Професійна компетентність визначається рівнем прояву професійної готовності до реалізації професійної діяльності та її вдосконаленню. Професійна компетентність і готовність до професійної діяльності перебувають у тісному взаємозв'язку. Підвищення рівня компетентності фахівця викликає необхідність вдосконалення його підготовленості до діалогу в різних сферах професійної діяльності

Професійна компетентність проявляється та виявляється, як потенційна інтегративна якість особистості за умови сформованості професійної готовності особистості до різних аспектів діяльності: процесу, об'єкту і результату діяльності, а також до себе, як до суб'єкта діяльності. Під професійною готовністю зазвичай розуміють інтегративне особистісне утворення, що включає професійну направленість, знання, вміння, а також професійно важливі якості – якості, що впливають на ефективність здійснення педагогічної праці.

Важливим показником рівня готовності як потенційної якості компетентності виступає рівень творчого ставлення майбутнього педагога до своєї діяльності. Різноманіття творчих ситуацій, їх неоднозначність вимагають варіативних підходів до аналізу та вирішення задач, що виходять з них. Творчий характер педагогічної діяльності виступає її найважливішою об'єктивною характеристикою.

Професійна компетентність педагога – це його здатність перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особи учня з урахуванням обмежень і розпоряджень, що накладені на навчально-виховний процес вимогами педагогічної норми [3, с. 90].

Педагог повинен бути професіоналом у своїй справі, його підготовка повинна забезпечити високий рівень професійної компетентності, мобільності, максимально сприятливі умови для розвитку його особистості. Компетентність спеціаліста (особливо в галузі освіти) набуває все більшого значення в зв'язку з ускладненням і розширенням соціального досвіду, виникненням усе нових та досить різноманітних форм пред'явлення і переробки інформації, з усе зростаючим рівнем запитів, які пред'являють до фахівця суспільство та учні.

Література:

1. Енциклопедія освіти / відп. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Наука, 1990. – 119 с.
4. Педагогіка. Професійна компетентність. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/172/5428.html>.
5. Професійна компетентність та професіоналізм. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?bid=8673&chapter=1&p=achapter>.
6. Теоретические основания обновления образовательного процесса. – Режим доступу: <http://concepts.ru/content/view/214/4>.

В.Г. Городяненко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Социально-экономическое планирование города: историографический аспект анализа

В условиях интеграции Украины в Европейское сообщество все более насущной проблемой становится выявление путей социально-экономического развития промышленных предприятий и территориальных единиц, где решение технико-экономических задач невозможно без учета социальных аспектов их развития. Важность сочетания территориальных и отраслевых аспектов развития, социальной защиты трудящихся обуславливает необходимость планирования социальных процессов в крупных социально-

экономических единицах: городах, областях и страны.

Следует отметить, что практика планирования регионов для Украины не является чем-то новым. Одной из задач социальных исследований в 70-е годы XX ст. стало изучение именно проблем социального планирования. Планирование социальных процессов, протекающих в городах, было тогда неотъемлемой составной частью управления их развитием. К началу 1978 года в Украине была завершена работа по составлению комплексных планов социально-экономического развития 15 областей, городов Киева и Севастополя, 430 административных районов и 112 городов областного подчинения [1, с. 85]. Развитие регионального социального планирования, по мнению составителей, обусловило более глубокое научное обоснование структуры городского плана, включающей проблемы экономического развития города, совершенствования социальной структуры населения, уровня благосостояния и бытового обслуживания, решения градостроительных проблем, развития образования и культуры, регулирования социальных отношений и духовной жизни.

Однако практика этого планирования породила серьезные методологические, методические и организационные проблемы. Прежде всего, остро возник вопрос о целях комплексного планирования развитием города. На протяжении ряда лет эта проблема оставалась предметом споров и дискуссии многих отечественных и зарубежных специалистов. Ответ на нее зависел не только от степени теоретической разработанности сущности социального развития, но и от достаточно четкого определения места и роли города в конкретной социальной системе, от возможностей комплексного планирования как общества в целом, так и различных по уровню поселенческих образований. В 70-е годы XX ст. теория развития и планирования города строилась как комплексная междисциплинарная концепция, отражающая взаимосвязи между различными по своей природе подсистемами города (социальной, хозяйственной, экологической), направленная на повышение эффективности производства в целом.

Анализ этих планов показывает, что они далеко не всегда соответствовали своему назначению. Зачастую их содержание составляли традиционные показатели промышленности, строительства, торговли, общественного питания, коммунального хозяйства и т.п., сведенные в простую совокупность. Большинство планов городов по своей структуре и содержанию существенно отличались друг от друга. Немало затруднений возникало из-за недостаточного методического обеспечения. Первые всесоюзные методические рекомендации по комплексу планированию развития городов были опубликованы только в конце 70-х годов [2]. Примерно в это же время стали издаваться комплексные планы конкретных районов, городов и областей [3].

Немаловажную роль для развития комплексного планирования городов сыграли обобщенные исследования, получившие освещение в монографических работах [4] и научных сборниках [5]. В этих и других литературных ис-

точниках изложены основные проблемы теории и практики комплексного планирования экономического и социального развития города, путей его совершенствования. На основе опыта планирования ряда городов Украины были сделаны методологические и методические обобщения. Обосновывался комплексный подход в решении региональных проблем, подробно рассматривалась модель города как структурный элемент социально-экономической системы социализма.

Как уже отмечалось, в исследование города и его социальных проблем вносят вклад многие научные дисциплины. Уже поэтому становление социологии города как отрасли знания нельзя себе представить без учета тех результатов, которые были накоплены науками, причастными к городской проблематике. Наличие объективной связи планировочных решений развития городов с происходящими в них социальными процессами привело отдельных авторов к расширительному толкованию задач градостроительства, описанию города будущего в условиях начавшихся процессов урбанизации [6]. В теории градостроительства город стал определяться как среда, включающая в себя систему социальных институтов, обеспечивающих жизнедеятельность городского населения, как созданная человеком сфера, необходимая для разносторонней деятельности [7]. Исследователи социальной структуры города ставили своей целью определение общих тенденций развития социально-классовой структуры общества; выявление внутриклассовых групп и отношений между ними [8].

Изучались и проблемы социального воспроизводства, вопросы взаимоотношений производственной и внепроизводственной дифференциации в пределах концепции функционирования и развития социальной структуры [9].

Анализ более современных исследований и публикаций по вопросам планирования говорит о том, что проблемы стратегического управления и формирования стратегий регионального развития и планирования социально-экономического развития городов Украины освещены сегодня в работах ряда отечественных ученых, среди которых В.Н. Василенко, А.А. Лукьяненко, Г.О. Дробенко, В.В. Рыбак и др. [10].

Так, А.А. Лукьяненко касаясь темы возможности использования планирования экономического и социального развития городов Украины в условиях рыночной экономики отмечает, что «Необхідність поглибленого дослідження процесів економічного і соціального розвитку міст України незалежно від їх розмірів і статусу, викликана багатьма обставинами. З одного боку, негативними тенденціями змін економічної соціальної ситуації внаслідок світової фінансової й економічної кризи, важливістю раціонального розподілу повноважень між центральними, регіональними і місцевими органами влади й управління, а також становленням і розвитком ринкових відносин у системі міської економіки. З іншого боку, в умовах реформування системи місцевого самоврядування в Україні з'являється необхідність перегляду стратегії роз-

витку міст, спрямованих на забезпечення їх розвитку за рахунок власних ресурсів. Не менш важливим є і те що міський розвиток на сучасному етапі залежить не стільки від обсягу наявних ресурсів, скільки від здатності органів місцевого самоврядування використовувати адаптовані до умов економіки України методи управління і регулювання сфери міських послуг» [11, с. 58].

Особый интерес, в этой связи, вызывает анализ современного опыта в области стратегического планирования социально-экономического развития городов, накопленного в зарубежных странах, изучение которого может способствовать совершенствованию отечественной практики [12]. Изданные литературные источники, их содержание свидетельствует о том, что успешная реализация стратегического плана предполагает: выработку измерений развития города; внедрения ежегодного мониторинга результатов достижения стратегических целей; разработку системы бюджетирования; обеспечение корреспонденции структуры ежегодного отчета муниципалитета с целями направления стратегического развития [13, с. 33-38].

Следует отметить, что в качестве важного принципа организации стратегического планирования определяется децентрализация процесса подготовки и принятия решений по социально-экономическому развитию территории. Его реализация, например, в США находит отражение в концепции местной общины и связывается с разработкой стратегических планов ее развития, включающих: оценку хозяйственной емкости и допустимой антропогенной нагрузки на природную среду территории, занимаемой местным сообществом; определение потребностей общины и доступности экономических, природных и человеческих ресурсов для их обеспечения; совершенствования системы местного самоуправления и внедрения в нее принципов устойчивого развития; вовлечения жителей общины в принятие решений по ключевым вопросам муниципального развития [14, с. 91-92]. Аналогичный подход прослеживается и в практике европейских стран.

Современное стратегическое планирование города должно, на наш взгляд, решать следующие задачи: определение стратегических целей и приоритетов развития города, планирование социально-экономического развития, включая анализ сильных и слабых сторон региона, выявление целевых секторов экономики, формирование программы действий городской администрации по поддержке экономики, определение стратегии пространственного развития, включая развития транспортно-дорожной инфраструктуры, координация разработки стратегических программ по отдельным направлениям развития города, координация осуществляемых в городе разработок, связанных с перспективным социальным планированием и прогнозированием.

Важно в этой связи обеспечить соблюдение следующих принципов: нацеленность на повышение конкурентоспособности города; наличие мер, дающих ориентиры для бизнеса, потенциальных инвесторов, властей и населения города при принятии оперативных решений; публичная разработка и реализация плана на основе частно-общественного партнерства; сочетание

долгосрочного видения и конкретности немедленных действий. Стратегический план – это не директива, а свод согласованных заинтересованными участниками действий, это договоренность о конкретных мерах, которые необходимо предпринять в интересах населения, улучшения качества их жизни.

Литература:

1. Образцов О.И., Шевченко М.Ф. Из опыта организации социального планирования города на Украине // Социс. – 1978. – № 1. – С. 81-86.
2. Методологические указания по составлению комплексного плана социально-экономического развития города. – Донецк, 1976. – 432 с.; Перспективное планирование экономического и социального развития города. Методические рекомендации. – М.: Профиздат, 1977. – 200 с.; Методические указания к разработке планов экономического и социального развития автономных республик, краев, областей и отраслей республиканского подчинения. – М., 1978. – 186 с. и др.
3. Комплексный план социально-экономического развития г. Бердянска на 1971-1975 годы. – Бердянск, 1972; План социального развития Бауманского района г.Москвы на 1971-1975 гг. – М., 1973; План социально-экономического развития города Донецка в девятой пятилетке.- Донецк, 1973; План социального развития Первомайского района г. Москвы на 1974-1975 гг. – М., 1973; Комплексное планирование экономического и социального развития Ленинградской области. – Л.: Лениздат, 1974; Разработка плана экономического и социального развития г. Львова. – Львов, 1975 и др.
4. Борщевский М.В., Успенский С.В., Шкартан О.И. Город. Методологические проблемы комплексного социального и экономического планирования. – М.: Наука, 1975. – 204 с.; Комплексное планирование экономического и социального развития города / В.В. Финагин, А.Д. Смолько, В.И. Докшевич и др. – К.: Наук, думка, 1980; Комплексное планирование экономического и социального развития городов и районов. – М.: Мысль, 1983. – 272 с.; Планирование экономического и социального развития области / Под ред. Б.М. Штульберга. – М.: Экономика, 1983. – 160 с.; Планирование социального развития региона / Отв.ред. И.И. Сычов, А.А. Матуденис. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 218 с. и др.
5. Экономическое и социальное планирование в масштабе района. Сборник. – Л: Лениздат, 1973; Планирование социального развития города: Сб. статей /Отв. ред. А.Н. Алексеев, О.И. Шкартан. – М., 1973. – 205 с; Планирование социального развития города. – М.:ИСИ,ССА,1975. – Вып. 1. – 86 с.; Вып. 2. – 231 с. и др.
6. Бандровський Г.И. Город шагает в будущее. – Львов: Каменяр, 1975; Велев П. Город будущего / Пер. с болгар. – М.: Стройиздат, 1985. – 160 с.; Куцев Г.Ф. Новые города. Социологический очерк на материалах Сибири. – М.: Мысль, 1982. – 269 с; Лаппо Г.М. Город на пути в будущее. – М.: Мысль, 1987. – 236 с.; Линч К. Образ города / Пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1982. – 338 с., Межевич М.Н. Крупный город: проблемы и тенденции развития. – Л., 1988; Светличный Б.Е. Город в современном мире. – М., 1978; Урбанизация и развитие городов в СССР. – Л.: Наука,1985. – 256 с.; Харев Б.С. Проблемы городов. – М., 1975 и др.
7. Дышлевой В.Д., Плеханов В.Н. Человек в городе. – М.: Знание, 1978. – 128 с.; Коган Л.Б. Быть горожанами. – М.: Мысль, 1990. – 250 с.; Медведков Ю.В. Человек и городская среда. – М., 1978; Посохин М.В. Город для человека. – М.,1973; Проблемы комплексного управления городской средой / Ред. А.Я. Хорхот и др. – Львов: Минвуз СССР, 1979; Социологические исследования проблем города и жилища. – Новосибирск: Наука, 1986. – 176 с. и др.
8. Советский город: социальная структура. – М.: Мысль, 1988. – 287 с.; Трушков

- В.В. Население города и пригорода. – М.: Финансы и статистика, 1983 и др.
9. Воспроизводственные процессы города / Под ред. М. Павельсон, И. Катуса. – Таллин: Валгус, 1986; Макеев С.А. Социальные перемещения в крупном городе. – К., 1989 и др.
10. Василенко В.Н. Проблемы регионального развития // Город, регион, государство: экономико-правовые пробл. хозяйствования: Сб. науч. тр.: в 2 т. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исслед. – Донецк: Ноулидж, 2009. – Т. 2. – С. 8-11; Бойко-Бойчук О.В. Стратегії розвитку міст України: практ. посібник. – К.: Пульсар, 2002. – 156 с.; Дробенко Г.О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад: метод. посібник. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – 117 с.; Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практ. посібник / Боврон Б., Вігода А., Девідсон Г., Мамонова В., Федів І., Санжаровський І.; За ред. Санжаровського І. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.
11. Лук'яненко О.О. Концептуальні засади розвитку комунального господарства міста // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования: Сб. науч. работ: в 2 т. / НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк: Ноулидж, 2009. – Т. 2. – С. 58-66.
12. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М., 2002. – 444с.; Местное самоуправление во Франции. – М., 2005. – 320 с.; Супян В.Б. Американская экономика: новые реальности и приоритеты XXI века. – М., 2001. – 320 с.; Социально ориентированное местное управление: опыт городов Германии для России. – СПб.: Наука.1999. – 388 с. и др.
13. Стратегическое планирования экономического развития: 35 лет канадского опыта / Под ред. Дж. Бэйтера, Б.С. Жихаревича, Н.А. Лебедевой. – СПб., 2004. – 288 с.
14. Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М., 2002. – 444 с.

І.Д. Денисенко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сучасний простір міста: потенціал конфліктності

Одним з основних процесів, що складають зміст сучасної глобалізації є урбанізація. За словами відомого представника західної урбаністичної соціології – Р. Парка, «місто й міське середовище являють собою найбільш послідовну й у цілому найбільш успішну спробу людини перетворити світ, у якому вона живе, у найбільшій відповідності зі своїми таємними бажаннями» [2, с. 4].

Очевидно, що сучасний міський простір у своєму функціонуванні в контексті «перетворення світу людину» у «відповідності з її бажаннями» характеризується двома зустрічними тенденціями – прагненням до стабільного відтворення існуючих структур і відносин і прагненням до певних перетворень і інновацій.

Остання тенденція відбиває й характеризує так званій «потенціал конфліктогенності» або «потенціал конфліктності» соціально-культурного простору сучасного міста.

Аналіз сучасних публікацій як закордонних, так і вітчизняних фахівців (зокрема, Г. Ганжи, В. Глазичева, О. Мусієздова, Р. Сеннета, П. Слотердайка,

І. Шепеленко та інш.), присвячених дослідженню проблемного поля міста, дозволяє стверджувати, що найчастіше соціологи й філософи пропонують у структурі даного потенціалу виділяти наступні протиріччя:

- між старими традиціями сільського способу життя й новими ритуалами міста;
- між колективними формами життя й індивідуальними їхніми варіантами;
- між процесами стандартизації й індивідуалізації;
- між потребами в «приватній» інтимності, та в сукупності, що множить кількість, соціальних контактів і відносин;
- між виробничо-технологічними процесами, що поширюються, і ціннісно-моральними тощо.

Однак, у контексті подальших досліджень у цьому напрямку представляється доцільним звернутися до основних положень конфліктологічного підходу відомого німецького дослідника Р. Дарендорфа. Відповідно до їх змісту, основним соціальним конфліктом у сучасному суспільстві (зокрема, у всіх сегментах його життєвого простору, який становить і соціокультурний простір міста) є «антагонізм прав і їх забезпечення, політики й економіки, цивільних прав і економічного росту» [1, с. 5].

Тобто, саме на основі всебічного вивчення структури й динаміки цього варіанта соціального протистояння не тільки можливо деталізувати зміст (систему протиріч) вище виокремленого потенціалу конфліктності соціального простору сучасного міста, але й визначити можливі стратегії їх конструктивного врегулювання.

Слід зазначити, що виходячи з дослідницької логіки Р. Дарендорфа та його обґрунтованих тверджень, розв'язання цих протистоянь реально неможливо ні за яких умов та обставин, їх можна тільки прагнути ефективно врегулювати – перевести в іншу площину інтенсивності й рівня гостроти.

Література:

1. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерки политической свободы. – [Пер. с нем.]. – М.: РОССПЭН, 2002. – 286 с.
2. Парк Р. Город как социальная лаборатория // Социол. обозрение. – 2002. – Т. 2, № 3. – С. 3-12.

А.С. Лобанова, О.С. Славіна
Криворізький державний педагогічний університет
Екологічні ризики сучасного промислового міста
(на прикладі м. Кривий Ріг)

Сучасний світ носить ризикогенний характер, який суттєво впливає як на життя кожної людини, так і кожної міської спільноти. Особливо небезпечні ризики виявляються у великих промислових регіонах не тільки України, але і Європи, світу. Саме в зонах промислового виробництва одночасно зрос-

тають суспільні потреби як у охороні навколишнього середовища, так у забезпеченні здоров'я та життя людей, що підпадають під дію посилених екологічних впливів. Невипадково гостро *актуальною науковою потребою* є виявлення спектру екологічних ризиків, які несе промислове виробництво для міських спільнот.

В Україні одним з найбільших *промислових* міст є Кривий Ріг, що має великий промисловий потенціал, основу якого складає гірничо-металургійний комплекс (ГМК), який є «основним донором бюджету, забезпечуючи більше 40% надходжень валюти в країну, а його частина у валовому продукті складає 30%» [1, с. 117].

Ясна річ, що видобуток залізної руди (підтвержені поклади якої нараховують близько 6 млрд т), 10 видів металевих (золото, германій, хром, нікель, платина та ін.) і 30 видів неметалевих (алмаз, тальк, гранат, мармур, глина, вапняк та ін.) корисних копалин, має деструктивний ризико-екологічний вплив на навколишнє середовище.

Тож *метою* роботи є з'ясування характеру і наслідків екологічних ризиків, які несе промислове виробництво для його довкілля та міських спільнот на прикладі м. Кривий Ріг.

Тезаурус «екологічний ризик» останніми роками набув широкого використання у багатьох науках – і не тільки природничого циклу, але й суспільно-гуманітарного і розглядається, як правило, у нерозривній діаді з «екологічною безпекою». Це пов'язано, вважаємо, з тим, що соціальні суб'єкти (індивіди, територіально-соціальні спільноти, соціуми) у процесі експлуатації природних ресурсів для забезпечення своїх потреб (споживчих та виробничих) породжують ситуацію екологічної небезпеки, яка, в свою чергу, посилює екологічні ризики для довкілля та життя людей.

Фахівці визначають *екологічну безпеку* як «ступінь захищеності територіального комплексу, екосистеми, людини (безпека життєдіяльності) від можливих екологічних уражень» [2, с. 13-14], а відтак вона має бути «кінцевою метою та одним з головних принципів природокористування й охорони навколишнього середовища, відповідно до будь-якої екологічно значущої діяльності» [3, с. 94]. Вірогідність настання екологічної небезпеки визначається величиною екологічного ризику, який є її істотною ознакою, оскільки відбиває її об'єктивну сутність [4, с. 42]. Тобто *екологічний ризик* доцільно розглядати як «усвідомлення небезпеки виникнення небажаних негативних змін екологічної ситуації у певному місці й часі з обрахованими величинами ймовірних збитків» [2, с. 13-14].

Грунтуючись на окреслених наукових поясненнях екологічних ризиків і послуговуючись їх класифікацією (антропогенні, техногенні, техногенно-антропогенні, природно-стихійні), що запропонована українською дослідницею Ю. Красновою [3], спробуємо визначити їх характер і наслідки для промислового міста Кривий Ріг.

Як свідчать вчені, загальні обсяги земної кори, які втягнуті в техноген-

ні геотехнічні процеси у Криворізькому регіоні складають близько 20 млрд. куб. м та утворюють кар'єрні і шахтні ємності, які мають площу в межах 0,1-0,6 кв. км, а глибину до 100 м» [5]. Тож кар'єри, які заливаються водою або засипаються землею і хвостосховища (близько 8 тис. га землі), в яких накопичується шахтна вода, що згодом зливається в річки Інгулець та Саксагань, забруднюючи їх, є вкрай *ризикогенним техногенним* чинником для екосистеми регіону в цілому, загрожуючи її повною руйнацією – забрудненням, обвалами і затопленням великих міських територій.

Поруч з кар'єрами розташовані відвали розкривних порід (понад 36 тис.га), що займають третину земельного відводу, порушеного гірничими роботами. Висота цих відвалів складає до 90 метрів, а довжина – понад 3 км [1, с. 119]. Відвали порушують земельний ландшафт, обмежуючи використання земель для дачних садіб мешканців міста. Окрім того у процесі збагачення залізистих кварцитів утворюються відходи збагачення, які розташовуються у природних балках, забруднюючи їх.

Серйозним чинником екологічних ризиків є масові вибухи на кар'єрах, що збільшують допустимий рівень концентрації пилу в повітрі в 15-20 разів для населених пунктів. Як свідчать фахівці, промислові викиди є головним джерелом опадання важких металів на земну поверхню, зокрема на ґрунти у вигляді твердих або рідких опадів, що негативно впливає на рослини, знижуючи їх врожайність [6, с. 125]. Така ситуація породжує антропогенні екологічні ризики для водоймів і ґрунтів, а саме спричиняє їх хімічні та біохімічні зміни, оскільки важкі метали відрізняються високою біологічною активністю і мають канцерогенні, мутагенні та патогенні властивості. До екосистем міста «значну кількість важких металів привносить також автомобільний та залізничний транспорт за рахунок акумуляції сполук свинцю та цинку вздовж автотрас» [7]. Ясна річ, важкі метали здатні акумулюватися в рослинних тканинах, в водоймах, в повітрі і через них попадати в організми теплокровних тварин і людей, негативно впливаючи на них, руйнуючи їх фізіологічні процеси.

Отже, техногенний вплив гірничодобувних і гірничопереробних криворізьких підприємств на довкілля має деструктивно-шкідливий характер і для природних ландшафтів, які оточують міську територію і/або проходять повз неї, і для повітряного, і для водного басейнів, а найголовніше – для здоров'я і життя населення міста.

Жителі Криворіжжя упродовж десятиліть відчують критичне зростання техногенного навантаження на оточуюче середовище, що спричинене збільшенням потужностей промислового виробництва та концентрацією промислових підприємств, при цьому їм не надаються компенсації за порушення екологічних прав. Не зважаючи на те, що було введено в дію довгострокову програму по вирішенню екологічних проблем Кривбасу (2011-2020 рр.), рівень екологічних ризиків для людей залишається надвисоким. Так, за оперативними даними підприємств ГМК міста, у 2015 р. викиди заб-

руднюючих речовин у повітря становили 315,4 тис.тонн; утворено близько 209,1 млн.тонн відходів, з них розміщено в навколишньому природному середовищі 158,9 млн.тонн. Основну частину промислових відходів складають відходи видобутку і збагачення залізної руди [8].

Як справедливо зазначають екологи Е.О. Євтушенко і С.Г. Потапенко, у зв'язку із багаторічною експлуатацією в Кривому Розі потужного гірничо-видобувного комплексу та супутних йому виробництв, Криворізький регіон визнано «регіоном з критичним станом довкілля, де навколишнє середовище зазнало часто незворотних змін і трансформацій, де всі системи довкілля знаходяться під дією значного впливу техногенних чинників, зумовлених складним і різноманітним характером функціонування різних галузей виробництва та численних підприємств» [9, с. 23]. Невипадково Кривий Ріг, як правило, очолює рейтинги найбрудніших міст України і Європи.

Таким чином, існування екологічних – і антропогенних, і техногенних ризиків у промисловому Криворізькому регіоні значно підвищує його екологічну небезпеку для життя міської спільноти. Тому необхідно термінового запроваджувати потужні державні програми, які сприятимуть вирішенню регіональних еколого-економічних проблем. Можна погодитися із Г.Г. Губіним і В.Г. Губіною, що Криворіжжю негайно потрібна розробка концепції збалансованого природокористування; створення такого законодавчого поля, яке б зацікавило власників підприємств раціонально використовувати надра; здійснення постійного моніторингу за станом всіх геосфер для запобігання техногенних катастроф і запровадження інноваційних технологій видобутку та збагачення корисних копалин [1, с. 122]. Необхідно більш активно поширювати громадські ініціативи по захисту довкілля і мінімізації екологічних ризиків, вивчаючи і запроваджуючи досвід розвинутих країн Європи та світу.

Література:

1. Губін Г.Г., Губіна В.Г. Ресурсно-екологічний стан Криворізького басейну // Вісник Криворізького технічного університету: Зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 27. – С. 117-123.
2. Царик Т.Е., Файфура В.В. Основи екології. – Режим доступу: [unf.tneu.edu.ua/files/navch_posib_z_ekolohii\(leksii\).doc](http://unf.tneu.edu.ua/files/navch_posib_z_ekolohii(leksii).doc)
3. Краснова Ю. Теоретико-правові засади екологічного ризику // Нац. юрид. журн.: теорія і практика. – 2015. – Август. – Режим доступу: www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part.../18.pdf
4. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: [навч. та наук.-практ. посібник]. – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с.
5. Малахов І.М. Техногенез у геологічному середовищі. – Кривий Ріг, 2003. – 100 с.
6. Часова Э.В., Ермак Л.Д., Ивчук В.В., Луценко Л.П. Влияние антропогенных загрязнений на химические и биохимические изменения почв Криворожья // Вісник Криворізького технічного університету: Зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 27. – С. 123-127.
7. Важкі метали: надходження в ґрунти, транслокація у рослинах та екологічна небезпека / В.М. Гришко, Д.В. Сишиков, О.М. Піскова та ін. – Донецьк: Донбасс, 2012. – 290 с.

8. Екологічна ситуація у місті Кривий Ріг // Офіційний сайт виконкому Криворізької міської ради. – Режим доступу: http://kryvyrih.dp.ua/karta_saytu_pidrozdili_vikonkomu/upravlinnya_ekologii/ekologichna_situatsiya_u_misti_kriviy_rig

9. Євтушенко Е.О., Потапенко С.Г. Аналіз джерел забруднення поверхневих водних об'єктів важкими металами // Екологічний вісник: Зб. наук. праць / відп. ред. Я.В. Маленко. – Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2014. – Вип. 10. – 96 с.

М.П. Препотенська

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

Комунікація в мегаполісі: приватна публічність і публічна приватність

Сучасне велике місто з його інтенсивним темпоритмом, натовпом й різноманітними викликами спонукає містян виробляти особливу пристосованість. Чимало мешканців з часом напрацьовують ефективні навички та відчують себе досить природно у штучному середовищі міста, про що свідчать такі риси адаптації Homo Urbanus: фільтрація сенсорних подразників (sensory gating (З. Бауман)) [3], здатність лавірувати у юрбі («хореографія натовпу»), ефективний тайм-менеджмент попри міський цейтнот, креативність у процесах міської ревіталізації [1]. При цьому актуальною проблемою залишається зазначена ще класиками урбан-соціології уніфікація людської особистості серед масовості міста, і як наслідок – екзистенціали відчуження, самотності, емоційне випалювання. Одна з причин криється у співвідношенні приватного і публічного в мегаполісі, вмінні чи невмінні гармонійно сполучати особистісну автономність та публічний дискурс. Розглянемо більш детально, як це впливає на самоідентифікацію городянина та його пасіонарність. Завдання актуалізується тим, що саме у великих містах відбуваються соціальні події, які мають відбиток на долі цивілізації, стають історичними віхами. Зазначимо, що історично в гуманітаристиці приватне й публічне розглядали як чітку дихотомію: *приватне*, як життєвий досвід для внутрішнього користування, територію недоторканості, а *публічне*, як такий простір буття, де відбувається широке об'єднання людей навколо загальної ідеї чи події.

Першу значну детермінанту змін у співвідношенні приватного-публічного ми вбачаємо у розповсюдженні Інтернету та інших технічних засобів комунікації. Їхня масовість і доступність саме у великих містах призводить до феномену, який можна назвати *гаджетінгом* – звичкою, а той хворобливою залежністю від гаджетів (як то планшет, iPod, айфон, MP3-плеєр, електронна книга, цифровий фотоапарат, смартфон, пристрої, підключені через порт USB до комп'ютерів тощо). Маніпуляції з пристроями займають настільки багато часу, що сучасного містянина з повним правом можна назвати *Гаджетменом*. Іншим фактором, що впливає на комунікацію у контексті приватного-публічного, є сучасне телебачення, яке нарощує інтерактивні спроможності та долає моральні заборони у своєму контенті.

Публічна приватність. Користувачі мобільних телефонів у мегаполісі щодня ведуть десятки розмов в оточенні натовпу, тож телефонна розмова перестає бути суто приватною справою, прив'язаною до окремої локації та прихованою від чужих вух – індивідуальні меседжі стають публічним надбанням. У цьому ж руслі розгортається інший феномен міського життя, який назвемо *манія селфі*. Помітно, що не тільки туристи, а й корінні мешканці часто-густо поспішають зафіксувати на фото своє перебування у певному місці міста. Може здатися, що мета дійства – підготувати матеріал, аби пост фактум пережити враження у більш приватній атмосфері, проте очевидно, що масовість і поспіх селфі виказують скоріш показовість, гру на публіку, творять симулякр. Також звернемо увагу на класично приватні чи табуйовані теми комунікації: секс, збочення, каліцтва, вбивства, суїцидальні настрої, смерть у різних її видах. Наразі в Інтернет-просторі табу з них цілком знято, а загальнодоступна хроніка новинних сайтів й тим більш «приватні» сторінки соціальних мереж давно перестали бути утаємниченими.

Не можна обійти увагою шоунізацію ТБ-контенту, де саме табуйовані у класичній культурі теми стають центральними («Детектор брехні», зйомки прихованою камерою пікантних моментів, скандалів, шлюбні кастинги тощо). Ще один фактор публічної приватності виявляється у розповсюдженні навушників у публічних містах й відповідно у прослуховуванні через них певних треків, за допомогою чого містянин начебто залишається наодинці, але водночас – на публіці.

У мегаполісі наявна приватна публічність. Під цим розуміємо отриману за допомогою сучасних комунікаторів можливість переживати публічні події у режимі онлайн, бути екзистенційно причетними до них попри знаходження у приватному локусі. Спостерігається «утягнутість» містянина, що перебуває, скажімо, вдома за монітором ПК, у соціальні катаклізми різного ґатунку: стихійні лиха, революції, війни, або міські перформенси розважального характеру (карнавали, свята, спортивні змагання). Події відбуваються у реальному часі, і городянин має реальну змогу за будь-якої миті вирватися з дому для безпосередньої участі в них (пригадаймо заклик «Київ, вставай!», що лунав на Майдані й долучав усе нових й нових учасників). Зафіксуємо також поширеність інтерактивного спілкування у ЗМІ, що надає можливість кожному бажаному зателефонувати у студію, подати голос і бути почутим країною на кшталт публічної персони. Також звернемо увагу на можливість спонтанного перетворення містян безпосередньо у публіку (за умови режиму *Vox populi* у вуличному телебаченні, під час вуличних вистав, спортивних видовищ, концертів на площах, рекламних акцій). Сама перспектива потрапити в об'єкт теле-відеокамер під час пересування мегаполісом робить навіть з вкрай інтровертованого городянина потенційно публічну людину. Треба зазначити також факт подолання стихійності та примітивності сучасної юрби з урахуванням досвіду «розумного натовпу» (*smart mob*) [2].

Отже, приватне і публічне в мегаполісі поступово втрачає чітку демар-

кацію і людина міста переживає комунікативну «розщепленість», взаємоперехід цих вимірів міського життя аж до їхньої реверсії. На наш погляд, це явище амбівалентне: з одного боку, так долаються комунікативні бар'єри, і городянин наче отримує додатковий екзистенційний захист в умовах сенсорної атаки мегаполісу. З іншого боку, вже наявні залежність від штучних комунікаторів, творення симулятивного «ефекту присутності», недійсного буття. Вочевидь провідною умовою конструктивної взаємодії приватного-публічного є наявність авторефлексії, вироблення особливої міської раціональності, почуття міри (метріопатії) як умови розгортання повноцінного душевно-духовного спілкування.

Література:

1. Препотенська М.П. Homo urbanus: феномен людини мегаполісу: монографія / М.П. Препотенська. – Д.: Вид. Середняк Т.К., 2014. – 420 с.
2. Рейнгольд Г. Умная толпа: Новая социальная революция. – М.: Фаир-пресс, 2006. – 416 с.
3. Bauman Z. City of Fears, City of Hopes. – London: Goldsmith's College, 2003.

Н.М. Хома

Львівський національний університет імені Івана Франка

Урядові кластери як предмет дослідження політичної урбаністики

Сучасна урбаністика¹ асоціюється з альтернативною державній діяльністю з дизайну та проектування міського простору, в першу чергу – соціально орієнтованою, спрямованою на покращення існуючих публічних просторів і вирішення численних міських проблем. Архітектурне планування, гуманізація відчужених міських просторів, новітні формати міського активізму дедалі частіше є об'єктами аналізу соціогуманітарних наук; ці питання виправдано потрапляють й у поле політичної науки.

Сьогодні можна констатувати зародження концептуалізації політичної урбаністики. Вона, на нашу думку, спрямована, з одного боку, на вивчення саме політичних наслідків зміни *урбаністичного* ландшафту, а з іншого – на випрацювання політичних механізмів гуманізації відчужених міських просторів. Вважаємо, що політична урбаністика своїм предметним полем охоплює як державну, так і недержавну соціально орієнтовану діяльність із дизайну та проектування міського простору задля покращення існуючих публічних територій і вирішення численних міських проблем ініціативою як держави, так і громадськості. Урбанізм формується як неоідеологія, свого роду новітня посткласична ідеологічна течія, а політична урбаністика постає як новітній міждисциплінарний напрямок досліджень, який є своєрідною філософією творення повсякденного життя – за межами приватних помешкань і нової (вищої) якості.

---

¹ На нашу думку, доцільне уживання українського відповідника – *містотворення*.

Порівнюючи завдання містобудування, архітектури (особливо, представницької²) у давні часи та сьогодні, не можливо не помітити кардинальної функціональної відмінності елементів урбаністичного ландшафту. Наприклад, якщо у III тис. до. н.е. старосхідний монументалізм (зіккурати, піраміди, резиденції монархів) використовувався для акцентування величі правителів і нікчемності простолюдинів, то у III тис. н.е. архітектура спрямовується на якнайширшу соціальну інклюзію, надання нових можливостей як для взаємодії населення, так і для взаємодії у системі «влада – громадськість».

У контексті сьогоденної характеристики інклюзивності архітектури виокремлюється тенденція до об'єднання в межах однієї будівлі чи району якнайбільше загальнодержавних чи муніципальних установ задля досягнення різноманітних завдань, насамперед, задля оптимізації управлінського процесу. Такі згрупування адміністративних структур віднедавна означають поняттям «урядовий кластер»³. Уже є успішні напрацювання у зарубіжній практиці з розбудови урядових кластерів.

Аналіз світового досвіду організації урядових кластерів показав дві паралельні тенденції:

1) виокремлення урядового кластеру в структурі «старої» столиці, зазвичай, через винесення урядових будівель за межі історичного центру, іноді – на околицю; за такого проектування на околиці, в межах агломерації центр управлінської активності аж ніяк не стає другорядним, відстороненим від прийняття рішень;

2) перенесення столиці в новозбудовану адміністративну одиницю.

Ознакою міста, особливо – столиці, від давніх часів є можливість містян збиратися разом (майдан, ринкова площа тощо). Принципова ознака сьогоденної комфортності – це не лише можливість збирати разом «на Агору», але й можливість пересуватися пішки (велотранспортом), витратити мінімум часу задля пересування у межах адміністративних будівель тощо. Концепція «міста, комфортного для проживання» (англ. *livable city*) передбачає сучасне бачення перепланування мегаполісів, часто спроектованих задовго до появи сучасного транспорту та великої кількості населення.

Одні із перших дебатів щодо перенесення столиці велися ще з 90-х рр. XIX ст.: дискутувалося перенесення столиці Бразилії з Ріо-де-Жанейро. Причин спорудження нової столиці (1960 р. Бразилія) на віддалі від основних міст (але у географічному центрі країни) називалося щонайменше дві: 1) винесення держструктур із історичних міст, насамперед, з Ріо-де-Жанейро; 2) потреба розвивати відсталу інфраструктуру територій поза межами Ріо-де-Жанейро.

---

² *Представницька архітектура* – архітектура будівель громадського призначення (резиденцій, адміністративно-управлінських будинків, дипломатичних представництв тощо), які відображають змістовність певної епохи й несуть яскраво виражений її образ [3, с. 53].

³ *Кластер* (англ. *cluster*) – група однакових або подібних елементів, зібраних разом.

Якщо аналізувати європейський досвід організації урядових кластерів, то серед успішних проектів виділимо:

– урядовий квартал в Осло (Regjeringskvartalet), який у 1958-1996 рр. будували на місці старовинного імператорського кварталу;

– урядовий квартал Берліна втілює у 1990-х рр. не лише реалізацію ідеї урядового кластера, але й політичну ідею об'єднання Західного та Східного міста: по осі, заданій рікою Шпреею. Комплекс, видовжений на майже кілометр зі заходу на схід, символізує об'єднану Німеччину;

– комплекс урядових споруд Ломбардії (Palazzo Lombardia) у діловому кварталі Мілана, споруджений у 2010 р.

Азійські міста, володіючи значним територіальним ресурсом, часто будують нові урядові центри в масштабі цілих міст чи секторів:

– Південна Корея зі 2007 р. споруджує центр для міністерств і відомств у автономному місті Седжон. У нього з часом планується перевести міністерства зі Сеула, а в основі планування покладена ідея близькості проживання держслужбовців до офісних будівель.

– Малайзія не переносила столицю, а поруч із нею прибудувала спеціальний адміністративний центр. У 1995 р. у 25 км від Куала-Лумпур з'явилося невелике місто Путраджая, в яке переїхали прем'єр-міністр і уряд; у самому Куала-Лумпурі знаходяться лише парламент та королівський двір;

– Індійське місто Чандігарх (столиця штатів Пенджаб і Хар'яна), зведене у 1951-1956 рр., розділене на 57 секторів, кожен із яких виконує визначену функцію. Урядовий центр (Асамблея (парламент), Палац Юстиції (верховний суд) і Секретаріат) під назвою «Капітолій» розташований у секторі 1 аж на околиці міста.

На пострадянському просторі виділимо два проекти (один є реалізований, інший – запланований):

– Казахстан у 1997 р. переніс столицю з усім комплексом урядових установ із Алма-Ати в Акмола (пізніше – Астана);

– у Москві заплановане спорудження нового Парламентського центру у Північно-Західному адміністративному окрузі (Мневниківська пойма) – за межами центру, що за планом уможливить розвантаження транспортної інфраструктури.

Щоправда, причинами перенесення столиць можуть бути і не названі вище, наприклад:

– столиця Белізу уже кілька десятиліть, як перенесена до Бельмопану. Причиною перенесення було не «розвантаження» досі столичного м. Беліз, а урагани. Уряд у 1970 р. був перенесений вглиб материка, подальше від природних катаклізмів;

– австралійська столиця (з 1927 р.) Канберра виникла для припинення суперництва між Сіднеєм і Мельбурном, які змагалися за право столичного міста.

Звернемо увагу, що в архітектурне планування закладається не лише

намір компактного згрупування адміністративних будівель, а ідею децентралізації влади. Прикладом є Грузія, де парламент розташований у Кутаїсі, низка міністерств у Тбілісі, та в цілому основні урядові структури розташовані у різних містах.

Уже не одне десятиліття обговорюється ідея перенесення урядового кварталу з історичної частини Києва. Звучать думки про переміщення центральних органів влади на Рибальський півострів, Осокорки, територія Північної Телички, площі Виставкового центру (ВДНГ) тощо; діючі сьогодні урядові будівлі мали б стати готелями, культурними центрами, музеями тощо. Періодично офіційно озвучуються ідеї проектів ділового центру: київською владою ще у 2006 р. був оголошений конкурс на кращу забудову Рибальського півострова міжнародним діловим центром «Київ-Сіті». Наступним став проект «Місто майбутнього».

Території на взірєць Нижньої Телички чи Рибальського півострова традиційно визначають найпридатнішими для перенесення адміністративних і бізнес-центрів Києва з історичної частини [1, с. 31] задля успішного виконання владою столичних функцій та підвищення ефективності співпраці всіх гілок влади. Ці території при зміні функції промислових зон матимуть потенціал для влаштування відповідної інфраструктури та зменшать навантаження на центральну частину міста.

Проблема завантаженості й некомфортності для пересування історичною частиною столиці й відсутність реальних кроків для усунення незручностей навіть стала темою новітньої вітчизняної політичної сатири (наприклад, серіал «Слуга народу»). Громадськість ж такі проекти іронічно іменує «Нью-Васюки».

Та попри сарказм і недовіру громадськості неможливо ігнорувати той факт, що історичний центр Києва довгі роки намагаються «підігнати» під потреби бізнесу та адміністративної влади. Водночас вулиці старого міста, й будинки, яким вже більше ста років, не мають змоги забезпечити сучасну ділову активність мегаполісу. Тож маємо багато новобудов, які зведено подекуди навіть всупереч вимогам ЮНЕСКО, а також автотранспортні корки на історичних вулицях. До проблеми підходять із хибних позицій, руйнуючи історичні пам'ятки, замість того щоб перенести центри ділової активності туди, де можливим є здійснення успішної бізнес-діяльності без пошкодження історичної забудови. Із точки зору архітекторів Києва [2], винесення урядового кварталу з історичного центру на сьогодні є необхідністю.

На нашу думку, гуманістичне містотворення є інструментом вираження не лише рівня культури певного суспільства, але й минулих чи існуючих тенденцій у політиці, підходів до співвідношення «людина – влада» у політичній системі. Воно опосередковано характеризує форму правління, режим чи є носієм інших політичних характеристик. І особливе значення для урбаністичного ландшафту сучасних мегаполісів має представницька архітектура та підходи до її розташування у межах (поза межами) міського простору.

ру. Як показує світова практика, кластерний підхід є оптимальним способом організації простору великих міст, насамперед, столиць.

Література:

1. Глеба В. Просторово-адміністративна організація міста Києва та архетипи територій // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр., Асоц. д-рів наук з держ. упр. – Х.: ДокНаукДержУпр, 2010. – Вип. 3-4. – С. 26-32.
2. Жежерин В. «Київ мог быти другим. Выход на сегодня один – Киевская агломерация». – Режим доступа: http://kievvlast.com.ua/text/vadim_zhezherin_kiev_mog_bit_drugim_vihod_na_segodnja_odin_kievskaja_aglomeracija28079.html.
3. Трошкіна О.А. Семантика архітектури: навч. посібник. – К.: НАУ, 2008. – 56 с.

О.З. Гудзенко

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

Місто як простір відтворення соціального розрізнення

Проблема соціальної нерівності і нерівний розподіл простору є актуальною тематикою для соціології міста. Соціолог П. Бурдьє зазначає, що соціальний простір максимально відтворюється в фізичному просторі, тому може проявлятися в особливостях міської архітектури або в певному розташуванні людей в географічному (фізичному) просторі. Соціальний простір завжди є ієрархічним, так як агенти займають в ньому різні позиції в залежності від належних їм капіталів. Отже, образ міського простору буде визначатися інтересами тих груп, які володіють більшим об'ємом капіталів та ресурсів, а значить, є більш впливовими. В той же час організований певним чином фізичний простір є об'єктивною структурою, яка задається характером взаємодії індивідів і соціальних груп. Архітектурне рішення міста і окремих кварталів репрезентує собою боротьбу різних соціальних груп і конфлікти між ними. Міське середовище відображає різні форми соціальної нерівності, «типові» в даному суспільстві [1, с. 29].

Міський простір, в силу того, що соціальні процеси протікають особливо інтенсивно, виступає не тільки найбільш яскравим варіантом соціального простору, а й формою презентації соціального розрізнення. Розподіл міського простору між впливовими власниками капіталів та іншими мешканцями відбувається нерівномірно. Регулювання доступності конкретних місць та послуг забезпечується також з урахуванням соціального положення потенційних відвідувачів і користувачів.

Соціальне розшарування в просторі міста приймає форму соціальної сегрегації – більш-менш послідовного розподілу представників різних соціальних груп, носіїв різних соціальних статусів за різними локаціями міського простору. У суспільстві, де сегрегація виражена більш-менш відкрито, соціально однорідні групи населення займають певну ділянку географічного простору.

тору. Така постановка питання робить проблему сегрегації центральною в урбаністичній соціології, тісно пов'язаною з проблематикою соціальної стратифікації. Значення терміну «сегрегація» варіюється в різних контекстах, але найчастіше – це поділ за будь-якою ознакою, або ж сам процес розподілу. Міська сегрегація є певною проекцією нерівності соціального простору на площину фізичного простору. Це результат соціального розмежування розселення соціальних груп, що відрізняються різним рівнем капіталу, а отже і соціальними властивостями, які є відображенням соціальної поляризації в суспільстві.

Пострадянський простір м. Дніпропетровськ зберігає житлову стратифікацію, що склалася в радянський період. Новий житловий клас і різка соціально-майнова поляризація не створили ще тієї просторової сегрегації, за прикладом західних суспільств, в розміщенні житлових класів і не позначилися на розподілі класів за типами житла. Щодо егалітарної системи житла, то вона поки що зберігається. Але, процеси посилення нерівності можуть призвести до радикальних змін і сегрегації міського простору.

Джентрифікація – інша сторона міської нерівності. Джентрифікація – це зміна міського середовища, пов'язана з тим, що більш заможні громадяни перебираються в простір, займаний нижчим класом. Це призводить до того, що середній дохід в цьому регіоні зростає, скорочується чисельність населення етнічних меншин, відбувається скорочення розмірів домогосподарств, які належать до нижчого класу. В результаті таких процесів скорочується промислове використання джентрифікованої території, простір трансформується в комерційний і житловий. Звісно ці процеси призводять до трансформації характеру і культури сусідства. Однак негативним аспектом даного процесу є поглиблення процесів сегрегації міського простору.

Метафора «метрополія» використовується для позначення типу сучасного міста, заснованого на принципі «окремих міст» всередині сучасних міст. Американський вчений Пітер Маркузе, при дослідженні урбаністичного простору, застосовує метафору «міста кварталів». Згідно запропонованої їм класифікації «окремих міст» всередині сучасного міста він виділяє: 1) «розкішні зони», для яких характерна специфічна інфраструктура торгових центрів, місць розваг і відпочинку і так далі; 2) «джентрифіковані» квартали, призначені для професіоналів, менеджерів, яппі (він додає до числа їхніх мешканців і університетських професорів); 3) «передмістя» – місце проживання добре оплачуваних робочих і дрібної буржуазії, для яких будинки - запорука фінансової безпеки, спадок і місце проживання; 4) муніципальне житло та квартири, які знаходяться в аренді, мешканці цього «кварталу» можуть бути звідти витіснені в разі, якщо цей квартал облюбують девелопери; 5) «покинуте місце» – місце дуже бідних, тих, хто або ніколи не працював, або працює дуже рідко, місце расової та етнічної дискримінації та сегрегації [2].

Описуючи сучасні тенденції розвитку західноєвропейських міст французький соціолог Дідьє Ла Пейроні вважає, що приходить кінець тієї міської

моделі, яку можна було спостерігати в ХІХ-ХХ столітті, яка базується на моделі концентричних кіл. «Це завершення кільцевої структури організації міст, завершення організації навколо якогось центру». Наразі, згідно з його думкою, відбувається секторізація міського простору [3].

Література:

1. Лебедева Н.А. Неравенство в пространстве городских дворов // Молодой ученый. – 2015. – № 5. – С. 589-594.
2. Трубина Е. Город в теории: опыты осмысления пространства. – М.: Новое лит. обозрение. – 2011. – 520 с.
3. Социальная сегрегация в городском пространстве // ПОЛИТ.РУ. – 2013. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2013/06/23/segregation/>

С.І. Забродін

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Розмежування «місто-село» у дискурсі «матеріальний-постматеріальний»: на прикладі пострадянських суспільств

На основі ідей експресивного голосування в 1950-1960-х рр. С.М. Ліпсет і Ст. Роккан сформулювали основні положення теорії соціального розмежування (соціальних розколів). У її класичному (початковому) варіанті теорія Ліпсета-Роккана виділяє такі сутнісні ознаки соціального розмежування:

- соціальне розмежування є структурним конфліктом між соціальними групами; при цьому один і той же індивід не «прив'язаний» до якоїсь однієї групи, а «існує» відразу в декількох розколах;
- ключові соціальні розмежування формувалися історично протягом десятиків і сотень років;
- соціальні розмежування «трансляються» в політичну систему за допомогою партій, що позиціонуються «на полюсах» таких розмежувань; програми та електоральні стратегії партій значною мірою задані їхньою роллю «артикуляторів» соціальних розмежувань;
- у Західній Європі структура соціальних розмежувань «заморозилася» (frozen) в першій чверті ХХ ст.; відповідно, були «заморожені» і партійні системи.

На думку С.М. Ліпсета і Ст. Роккана, в Західній Європі соціальні розколи, на основі яких сформувалися існуючі партійні системи, є результатом наявних у конкретних суспільствах соціальних конфліктів по лініях розмежування між центром і периферією, державою і церквою, містом і селом, власниками та найманими працівниками. Самі ці конфлікти є продуктом модернізації, що відбувалася в країнах Західної Європи, і супроводжують революції. Перші два конфлікти виникли в результаті національних революцій: «У ході національних революцій, – зауважують учені, – виникли дві лінії розмежувань: конфлікт між культурою центру (будівництва нації-держави) і посилюються культурами провінцій і периферій, що мають свої етнічні, лінг-

вістичні та релігійні особливості, а також конфлікт між державою-нацією, що виступає централізуючим, стандартизуючим і мобілізуючим началом, і церквою з її привілеями, що історично зміцнилися» [2, с. 210]. Інші два конфлікти є наслідком індустріальних революцій – йдеться про конфлікт між інтересами земельних власників і класом промислових підприємців, а також конфлікт між власниками і роботодавцями з одного боку, і робітниками та службовцями – з іншого.

Отримуючи інституційне закріплення в рамках партійно-політичної системи держави, ці соціальні розмежування стали основою для міжпартійних розмежувань і ключовим чинником структурування партійних систем Західної Європи. Тут варто зазначити, що не всі розмежування можуть бути інституціоналізовані, а лише ті, які здатні подолати т.зв. пороги трансляції розмежувань із соціального рівня на рівень партійно-політичної системи. Одного разу інституціоналізовані розмежування задають структуру політичних альтернатив, у рамках якої будуються індивідуальні політичні уподобання виборців.

Класичне розмежування між індустріальним містом та аграрним селом зумовило проблемний вимір «місто-село». Різниця між сільськими і урбаністичними районами притаманна всім демократіям, проте лише в деяких з них цей вимір виявився основою для формування партійної системи. Прикладом є Скандинавські країни, де партії, що відображають інтереси села, традиційно мали великий вплив, проте вони не орієнтуються виключно на сільське населення, апелюючи до міського електорату. Показово, що на початку 1960-х років Шведська, Норвезька і Фінська аграрні партії поміняли свою назву. У проблемному вимірі «місто-село» відображаються не тільки об'єктивні економічні інтереси села і міста, але також контрасти між двома стилями життя: сільським і міським.

Зміни в соціальній структурі, політичних орієнтаціях і партійній політиці стали основою для перегляду положень «класичної» теорії Ліпсета-Роккана. Зокрема, деякі автори відзначають послаблення «традиційних» розколів, які виділяли С.М. Ліпсет і Ст. Роккан (див.: [3-4]). Інші зосереджують увагу на виникненні нових розмежувань (наприклад, як Р. Інглхарт, на базі ставлення до постматеріальних цінностей [5]).

У перехідних суспільствах, в т.ч. українському, спостерігається чіткий взаємозв'язок «класичних» і «нових» розмежувань. Так, за твердженням А.С. Ахременка, на пострадянському просторі вогнища постматеріалістичних цінностей існують в інноваційних центрах – найбільших мегаполісах. Інакше кажучи, вісь «матеріалізм-постматеріалізм» накладається на класичне розмежування «місто-село» [1, с. 82].

У контексті теорії модернізації цей ефект пояснюється наступним чином. Економічний базис традиційних (аграрних) суспільств складають сільське господарство, мисливство та рибальство, некваліфікована праця. Для них притаманний низький рівень освіти і грамотності, слабка урбанізація, обмежена соціальна і географічна мобільність, мінімальні стандарти життя.

Городяни в аграрних суспільствах тісно прив'язані до локальних спільнот, які засновані на спорідненості, етнічній та релігійній приналежності. Рух від аграрного суспільства до індустріального супроводжується переходом від аграрного виробництва до промислового, міграційними притоками у великі міста, зростанням стандартів життя, поділом держави і церкви, зростанням бюрократії, доступністю початкової освіти. У свою чергу, перехід від індустріального суспільства до постіндустріального характеризується переміщенням основної частини робочої сили з промислового сектора в сферу послуг, розвитком системи освіти, поширенням кваліфікованої праці, перетіканням значної частини населення з міст у передмістя, різким збільшенням географічної (перепорою для неї перестають бути кордони національних держав) і соціальної мобільності, швидким науковим і технологічним прогресом, експансією мас-медіа, перенесенням акцентів у політичній сфері з державного рівня на локальний і глобальний, вирівнюванням ролей чоловіків і жінок у сім'ї та на ринку праці. Як наслідок, ускладнюється та індивідуалізується сприйняття політичної сфери.

Крім ослаблення традиційних партійних ідентифікацій, поява постіндустріального ціннісного виміру породила також і інші політичні наслідки. Так, з'явилися нові політичні актори, насамперед жіночі та екологічні рухи. Дослідники відзначають також як один з «ефектів постматеріалізму» зміну «політичного стилю». З голосування наголос зміщується на більш активні і проблемно-специфіковані форми участі, відбувається бурхливе зростання «рухів однієї проблеми».

Література:

1. Ахременко А.С. Социальные размежевания и структуры электорального пространства России // *Общественные науки и современность*. – 2007. – № 4. – С. 80-92.
2. Липсет С.М., Роккан Ст. Структуры размежеваний, партийные системы предпочтения избирателей. Предварительные замечания // *Полит. наука*. – 2004. – № 4. – С. 204-234.
3. Electoral change in the advanced industrial democracies: Dealignment or realignment? [Text] / R.J. Dalton, S.C. Flanagan, P.A. Beck (eds.). – Princeton: Princeton University Press, 1984. – vi, 513 p.
4. Electoral change: Responses to evolving social and attitudinal structures in Western countries [Text] / M. Franklin, T. Mackie, H. Valen (eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – xiv, 475 p.
5. Inglehart R. The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society [Text] / R. Inglehart // *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* / R.J. Dalton, S.C. Flanagan, P.A. Beck (eds.). – Princeton: Princeton University, 1984. – P. 25-69.

Н.Г. Комих

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Візуальне урбаністичне середовище - агресивне vs комфортне:
перспективи соціоекологічного дослідження**

Світ візуального посідає дедалі значущішу частку життя сучасного індивіда. Суспільне життя переповнене візуальними образами: ми бачимо їх щоденно, на рекламних щитах, газетах, журналах, вмикаючи телевізор, занурюючись в інтернет реальність, на фотознімках. Базуючись на візуальному сприйнятті, ми отримуємо величезну кількість інформації про інших і надаємо інформацію про себе. Сучасною комунікативною практикою є спілкування за допомогою візуальних образів.

Для мешканця міста, в його повсякденних практиках візуальним є не стільки зображення чогось, а все, що він бачить і спостерігає. В широкому розумінні, саме ці об'єкти, які піддаються зоровій фіксації, і складають візуальне урбаністичне середовище. В поле такої фіксації потрапляють візуальні образи, візуальні представлення, візуальні прояви, які зафіксовані у природних і штучних формах міського середовища, а саме: архітектурні, мистецькі, промислові, рекламні споруди, природні ландшафти, технічні витвори. Отже візуальне урбаністичне середовище – один з головних компонентів життєзабезпечення людини.

В полі соціоекологічного дискурсу проблеми візуального урбаністичного середовища розглядаються в двох напрямках. По-перше, в руслі галузі відеоєкології, що зосередилась на дослідженні впливу візуального середовища на самопочуття мешканців міста. Основні результати фіксують, що на вулицях сучасних міст різко змінне візуальне середовище: господарює темно-сірий колір, переважають прямі лінії та кути, міські побудови в основному статичні та мають багато величезних площин, які являють собою гомогенні та “агресивні” поля (голі стіни з бетону та скла, глухі огорожі, переходи та асфальтові покриття, стіни з переважанням величезної кількості однакових елементів). У інтер'єрах квартир та робочих приміщень переважають нові матеріали, які відрізняються від природних, - поліровані стінки, пластик, ліноліум, кахлі, плівки, скло, гофрований алюміній, сітки, решітки, що створює нефізіологічні умови зорового сприйняття та спричиняє негативний вплив на психоемоційний стан людини. До діючого на зорову систему візуального оточення відноситься візуальне середовище міст (архітектурне та кольорове оформлення будинків та вулиць), приміщень, оформлення інтер'єрів, поліграфічна продукція, телевізор та ігрова приставка до нього, комп'ютер та комп'ютерні ігри, інтернет. Сучасні дослідження стану візуального урбаністичного середовища характеризують його як візуально агресивне.

Другий напрям соціоекологічних досліджень є менш розвиненим, пов'язаний з застосуванням візуальної методології в розумінні П. Штомпки, яка передбачає аналіз візуальних проявів (символічна організація міського

середовища); візуальних уявлень (способи сприйняття простору, зміни простору під впливом політики); виробництво нового символічного змісту візуального завдяки соціальним практикам (арт-дизайн, вуличне арт-мистецтво, екопрактики). Для соціоекологічних досліджень візуального урбаністичного середовища візуальна методологія є перспективною, так як надає можливості застосування до тлумачення міських візуальних образів герменевтичного, семіотичного, структурного та дискурсивного аналізів. Евристичний потенціал запропонованої методології полягає у можливості розуміння контексту створення візуального, його знакового тексту, значимих компонентів змістовного навантаження, сприйняття в масовій свідомості мешканців міста, формування дискурсу. Зазначена методологія передбачає можливості застосування широкого спектру соціологічних методів для дослідження міського візуального середовища. Отже перспектива полягає у виробленні нового соціологічного знання стосовно змістовного та структурного розуміння візуального урбаністичного середовища, його різноманітних форм, а також у розробці практичних рекомендацій соціологів при плануванні та створенні образу комфортного міста, або виявленні інформаційних загроз для містян, наприклад, агресивна реклама тощо.

О.М. Кужман

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Муніципальний політичний порядок денний у контексті взаємодії
регіонального, загальнонаціонального і глобального
політичних порядків денних**

Політичний порядок денний як сукупність проблемних питань, які потребують вирішення з боку органів влади і які стають предметом обговорення у засобах масової комунікації, містить три незалежних напрями:

1) Список проблем, на які органи влади звертають увагу. Тут існує три головні механізми привернення уваги влади: показники (тобто статистика), значимі події та ефект зворотного зв'язку (оцінна інформація, критика).

2) Список політичних рішень, які вже ухвалені або будуть ухвалені найближчим часом. При цьому враховуються такі критерії: технічна реалізація цих рішень, їх узгодженість з домінуючими в суспільстві цінностями, здатність побачити майбутнє.

3) Політичний напрямок, який складається з чотирьох головних елементів: громадська думка, політичні організації (здебільшого партії), виконавча влада і колективні переговори [2, р. 131].

На думку Дж. Кінгдона, формування та встановлення порядку денного здійснюється лише за умов наявності всіх трьох напрямків, а також, коли проблема відома, політичне рішення вироблене, політична зміна прийнята в потрібний час і не має сильного супротиву в суспільстві. Він називає цей унікальний момент «політичним вікном», або «вікном політичних можливос-

тей».

На основі цих положень Дж. Діарінг та Е. Роджерс створили концепцію, що демонструє взаємодію між трьох конкуруючих між собою «порядків денних»:

- 1) політичного, який формує держава;
- 2) медійного, який формують засоби масової комунікації;
- 3) публічного, який формується у громадській думці під впливом двох попередніх порядків денних [2, р. 91].

Як правило, формування та встановлення муніципального політичного порядку денного здійснюється під впливом цілої групи чинників – політичної культури, політичних комунікацій, громадської ідентифікації, партійно-ідеологічних преференцій тощо.

Таким чином, політичний порядок денний є невід’ємним атрибутом демократичного політичного процесу та суспільства; являє собою політичний феномен, для якого притаманні публічність та процесуальність; проявляється через взаємодію множини інших порядків денних, які взаємопов’язані між собою та динамічно змінюються.

У процесі формування та встановлення політичного порядку денного, як правило, задіюється значна кількість суб’єктів, для кожного з яких може бути встановлено власний політичний порядок денний. Враховуючи політико-територіальний поділ, в Україні можна виділити три вертикальні рівні формування та встановлення політичного порядку денного: загальнонаціональний, регіональний (обласний) і місцевий (муніципальний). Найбільшими можливостями формування та встановлення порядку денного володіють загальнонаціональні та регіональні органи влади. Проте сьогодні, з огляду на процеси децентралізації, особливого значення набуває і місцевий (муніципальний) вимір порядку денного (муніципальний політичний порядок денний).

На актуалізацію муніципального політичного порядку денного чинить вплив велика кількість чинників. Серед них найбільш вагомий – ступінь самодостатності локальної громади (як у фінансовому, так і в політичному вимірах). Чим більш автономна громада, тим більше у неї є можливостей установлювати власний муніципальний політичний порядок денний, а також чинити вплив на формування регіонального та загальнонаціонального політичного порядку денного. Разом з тим спостерігаються і зворотні процеси – вплив загальнонаціонального та регіонального політичного порядку денного на формування муніципального політичного порядку денного.

Крім того, досліджуючи проблематику формування та встановлення муніципального політичного порядку денного, варто зауважити, що суб’єкт місцевого самоврядування – місцева громада – не повною мірою проінформований про свої права і можливості щодо формування муніципального політичного порядку денного. Для населення пострадянського простору все ще характерні міцні патерналістські настрої та неготовність (чи слабка готовність) до активної участі у реформуванні місцевого самоврядування. У ціло-

му ступінь фінансової та політичної самодостатності локальної громади вирішальним чином визначає рівень суб'єктності акторів формування муніципального політичного порядку денного.

На вищезазначені рівні політичного порядку денного останніми десятиріччями виявляє вплив глобальний порядок денний. Стаючи членом різних міжнародних організацій, сучасна держава обмежує свій суверенітет; підписуючи певні міжнародні угоди, вона бере на себе численні зобов'язання, які, зрештою, змінюють як окремі суспільні та державні інститути, так і всю систему публічного управління, сукупність державних політик відповідно до певних міжнародних стандартів. Як зазначає І. Романець, такі національні питання, як соціальне забезпечення, навколишнє середовище, обіг наркотиків і торгівля вже стали глобальними питаннями, які можуть вирішуватись лише в кооперації з міжнародним співтовариством як регулятором з політичного боку та транснаціональними корпораціями як економічно зацікавленими гравцями [1, с. 260]. При цьому глобальний рівень має прямий вплив не лише на загальнонаціональний та регіональний, але і муніципальний рівні формування та встановлення політичного порядку денного, оскільки місцева ланка управління дуже чутлива до таких проблем, як захист навколишнього середовища, боротьба з бідністю та демографічні питання, налагодження торгівлі та розвиток промисловості.

Література:

1. Романець І. Вплив глобалізаційних процесів на формування порядку денного // Ефективність державного управління: Зб. наук. праць. – 2015. – Вип. 43. – С. 258-263.
2. Kingdon J.W. *Agendas, Alternatives and Public Policies*. – Boston; Toronto: Little, Brown and Company, 1984. – xi, 240 p.

Лаврік В.А.

Запорізький національний університет

Традиції теоретичного осмислення соціокультурного простору розвитку міста

У генезисі теоретичного осмислення соціокультурного простору розвитку міста сформувалися парадигмальні традиції, у яких визначено предметне та проблемне поле. При цьому у історико-генетичному розвитку цих традицій відбувається зміщення концептуального ядра у ту або іншу сферу.

Нами буде виокремлено наступні парадигмальні традиції теоретичного осмислення соціокультурного простору міста.

Традиція вивчення міст як центрів формування культури, політики та демократії сходить від Ксенофонта («Кіропедія») [1] та Аристотеля (місто як колискова формування соціальної структури та основ громадянського, «політичного» життя) [2].

Традиція картографування уявленого світу як основи соціального проектування розпочинається з Августина Блаженного (місто як соціокультурний простір смислів і ідеалів) [3] та Т. Кампанелли (візуалізація міст через ілюст-

рації, підґрунтя для понятійного утопічного відображення бажаних соціальних відносин у суспільстві епохи Відродження) [4]. Ця традиція набуває сучасного змісту, починаючи з досліджень ментального картування простору К. Лінча.

Третя традиція – визначення домінантної сфери соціокультурного простору розвитку міста, сформована у виокремленні економічної домінанти К. Марксом [5] і Ф. Енгельсом [6], та визначенні культурної домінанти міста М. Вебером.

Традиція способу життя у дослідженні соціокультурного простору розвитку міста була заснована Г. Зіммеlem у дослідженні особливостей духовного способу життя у містах [7]. Традиція дослідження способу життя Г. Зіммеля розкрила сутність соціокультурних та психологічних особливостей розвитку міста та міського способу життя, надавши змогу вивчати похідні від цього проблеми сучасних міст.

Органіцистська традиція, сформована у соціології Г. Спенсером, знайшла своє відображення у соціодарвіністській традиції дослідження міст Р. Парком та Е. Берджесом, у якій місто розглядалося як соціальний організм. Р. Парк вивчав місто як організм, що складається з біотичного та соціального рівнів. Він виокремив ключові форми соціальної конкуренції у місті: боротьба за виживання на біотичному рівні, конфлікт, адаптація та асиміляція [8, с. 1-2]. Е. Берджесом також здійснено концептуалізацію структурування міського простору (теорія концентричних кіл) [9].

З традиції картографування уявленого світу, К. Лінчем розвинута традиція ментального картування простору [10], яка дозволяє вивчати візуальний і когнітивний образ міста.

Засновуючись на вивченні міст як культурно-історичних комплексів, у теоретичному осмисленні соціокультурного простору міста закріплена генетична традиція Ф. Броделя, який дослідив історичний розвиток людства, взаємодії людини та природи, розвиток міст та структур повсякденного життя людей через поняття «longue durèe» – тривалої часової протяжності [11, с. 641]. Міста виступають у ньому як центри творення людської культури.

Поява символічної традиції пов'язана із роботами У. Еко [12]. Критична традиція аналізу суспільства у вивченні соціокультурного простору розвитку міста сформована у теорії суспільства споживання Г. Дебором [13]. Сучасний етап характеризується комплексуванням різних традицій, що реалізовано у просторово-часовій традиції, яку здійснив Е. Гідденс [14] шляхом інтеграції, зокрема, генетичної традиції Ф. Броделя із традицією територіального структурування міського простору Е. Берджеса.

Мультипарадигмальність дослідження відображає своєрідну смислову рекогносцировку, взаємозв'язок між парадигмальними координатами соціокультурного розвитку міста, визначає в подальшому формати стратегії діяльності основних суб'єктів та акторів міста.

Література:

1. Ксенофонт. Киропедия / ред. В. Борухович, Э. Фролов. – М.: Наука, 1976. – 343 с.
2. Аристотель. Политика: [соч. в 4 т.] / общ. ред. А. Доватура. – Т. 1. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
3. Блаженный А. О Граде Божиим. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 1296 с.
4. Кампанелла Т. Город Солнца / общ. ред В. Волгина. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 174 с.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / ред. И. Скворцова-Степанова. – Т. 1, кн. 1: Процесс производства капитала. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1960. – 920 с.
6. Энгельс Ф. Большие города // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч.: [в 50 т.]. – Т. 2: Положение рабочего класса в Англии. – М.: Гос. изд-во полит. лит., 1955. – 745 с.
7. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь // Логос. – 2002. – № 3 (34). – С. 1-12.
8. Парк Р. Город как социальная лаборатория. – Пер. с англ. С. Баньковская // Социол. обозрение. – 2002. – Т. 2, № 3. – С. 1-10.
9. Бёрджесс Э. Рост города: введение в исследовательский проект // История социологии XX века: университетский курс. Хрестоматия [сост. В. Николаев, Н. Покровский, О. Симонова]. – М.: ГУВШЭ, 2007. – 971 с.
10. Линч К. Образ города / К. Линч; пер. с англ. В. Глазычева. – М.: Стройиздат, 1982. – 328 с.
11. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв.: в 3 т. – Т. 3: Время мира. – Пер. с фр. Л. Куббеля. – М.: Прогресс, 1992. – 679 с.
12. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – Пер. с итал. В. Резник, А. Погоняйло. – СПб.: Symposium, 2006. – 544 с.
13. Дебор Г. Общество спектакля. – Пер. с фр. С. Офертас, М. Якубович. – М.: Логос, 1999. – 224 с.
14. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. – Пер. с англ. И. Тюрина. – М.: Акад. проект, 2003. – 528 с.

І.І. Мачуліна

Дніпродзержинський державний технічний університет

Зовнішньоінституційні ризики вищої освіти:

прояви та шляхи подолання

Останнім часом в науковій літературі все частіше підіймається питання ризикогенності сучасного суспільства. Не є винятком й така складова суспільства, як освіта, яка як і інші сфери життєдіяльності суспільства, має певні ризики. Це обумовлює необхідність соціологічного вивчення ризиків у системі освіти і пошуку засобів, що можуть позитивно вплинути на їх зменшення.

При аналізі даної проблеми не можна не дати визначення поняттю ризик, що достатньо розроблено в соціологічній теорії ризику. Ризик – це негативний характер наслідків яких-небудь подій: імовірність помилки або неуспіху в ситуації з декількома альтернативами; збиток, пов'язаний з реалізацією рішення; можливість настання небажаних наслідків у результаті дії випадкових чинників; подія, настання якої містить можливість яких-небудь втрат

[1, с. 88].

Вивчати ризики в системі вищої освіти доцільно відповідно до такої класифікації:

– ризики на «вході» (ризики для молодих людей під час вступу до ВНЗ);

– ризики в процесі навчання (адаптаційні, первинної професійної соціалізації та ін.);

– ризики на «виході» (ризики для фахівців, пов'язані з процесом працевлаштування; ризики для роботодавців, пов'язані з взаємодією із фахівцями, у першу чергу молодими) [2].

Спробуємо більш детально проаналізувати ризики третьої групи. Не досліджувати їх неможливо, тому що тільки через процеси мінімізації ризиків на «виході» можна стверджувати, що система вищої освіти виконує свої функції й безконфліктно взаємодіє з іншими соціальними інститутами й суспільством у цілому.

Ризики, що виникають, можуть стосуватися всіх суб'єктів, які є своєрідними «споживачами» результатів освітнього процесу й професійної підготовки: особистості, підприємств і роботодавців, держави й суспільства.

Під час досягнення своєї мети особистість, ВНЗ, суспільство, роботодавець й держава стикаються з різними труднощами й потрапляють у ризикові ситуації. Щодо розглянутого випадку ризик буде полягати в недосягненні зацікавленими сторонами цілей, що залежать від якості освіти та підготовки фахівців.

Основні зовнішньоінституційні ризики вищої освіти для молоді пов'язані, передусім, з процесом працевлаштування. Так, за результатами соціологічного дослідження, яке було проведено у березні 2015 року серед студентів Дніпродзержинського державного технічного університету (N=308), можна побачити, що для студентів питання працевлаштування є значущим. Про ризик залишитися без роботи після закінчення навчального закладу усвідомлює значна частина опитаних студентів (табл. 1).

Таблиця 1. – Наскільки легко Ви зможете знайти роботу, яка б Вас влаштувала, після закінчення навчання?

	%
Досить легко	4,3
Скоріше, легко, але з певними труднощами	38,5
Досить складно, практично неможливо	32,9
Важко відповісти	24,4

Роботодавці, що приймають випускників вузів на роботу, можуть зіткнутися з такими елементарними ризиками:

- відсутність у випускників теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної роботи на конкретному місці в підприємстві;

- відсутність фахівців необхідних кваліфікацій і спеціальностей, необхідність перенавчання фахівців для роботи на конкретному робочому місці.

У цілому, першочерговою проблемою є розрив між теоретичними знаннями, які дає вищий навчальний заклад та їх практичним застосуванням у реальних умовах [3].

У ході модернізації системи освіти в Україні особливий акцент потрібно ставити на питаннях відповідності професійної підготовки випускників вимогам ринку праці, якості навчальних програм, системи зовнішньої оцінки якості випускників, а також існуючих і можливих варіантах партнерства навчальних закладів та бізнесу в підготовці професійних кадрів. Таким чином, в останні роки все більш актуальним стає питання про формування ефективної системи між вищими навчальними закладами та роботодавцями, що складають систему соціального партнерства.

Отже, основною метою соціального партнерства в сфері професійної освіти є спільне здійснення конкретних заходів, спрямованих на підвищення ефективності вищої професійної освіти, зокрема усунення як внутрішньоінституційних так і зовнішньоінституційних освітніх ризиків.

Література:

1. Зубков В.И. Социологическая теория риска. – М., 2009. – 230 с.
2. Удовицька Т. А. Проблеми у функціонуванні системи вищої освіти: аналіз можливих ризиків // Грані. – 2012. – № 1. – С. 134-137.
3. Випускники ВНЗ очима роботодавців: Звіт соціологічного дослідження. – 2012 р. – Режим доступу:
http://www.yourcompass.org/PDF%20Tables/Employees%20on%20University_Graduates.pdf

А.А. Мозговий

Інститут географії НАН України (м. Київ)

Конфліктний потенціал міського простору: методичні підходи до квантифікації

Міський простір нині є об'єктом як вузькодисциплінарних, так і міжгалузевих досліджень, що не в останню чергу викликано його полісемантичністю. Адже в поняття «міського простору» дослідники вкладають і територіальний, і логістичний, і управлінський, і соціальний, і культурний, і навіть ментальний «виміри». Тому на початку нашої наукової розвідки виникає потреба в дефінуванні і окресленні смислового кола об'єкта дослідження з позицій сучасної суспільно-географічної науки.

У нашому дослідженні ми використовуємо наступний понятійно-ієрархічний ряд: «простір» – «географічний простір» – «міський простір». Отже, географічний простір (геопростір) ми розглядаємо як складову фізичного простору. У сучасній українській географічній науці під геопростором розуміють «множину географічних об'єктів, які мають своє місцеположення, та множину відношень між ними» [3]. А так як «територіальність, прив'язка

до території є прямою ознакою географічних досліджень і географічних об'єктів, суміщення і накладання різних видів простору очевидне» [4], тому міський простір ми розглядаємо як складову географічного простору.

Відомо, що як в наукових вишукуваннях взагалі, так і в географічних дослідженнях зокрема, міський простір наділений континуальністю й цілісністю. На диво, це не викликає особливих заперечень. Хоча таке уявлення про місто, на нашу думку, зумовлене більшою мірою психологічною проєкцією на географічну оболонку концепту «місто» як константи людської цивілізації, ніж об'єктивною окремішністю міста як простору. Адже урбосфера, як осереддя антропосфери, глибоко інжектвана й нерозривно інтегрована до природних оболонок Землі, що уподібнює місто в уявленні багатьох наших сучасників соціо-природному конгломерату. Така очевидна відсутність «природних рубежів» міста загострює проблему меж міського простору.

Внутрішня межа міста вочевидь пролягає в ментальному вимірі, тому існує поза нашим об'єктно-предметним полем і не може бути ретельно дослідженою в рамках нашої короткої наукової розвідки, що не стосується зовнішніх, просторових меж міста. Зовнішні межі сучасного міста, на відміну від античного й середньовічного, не окреслені муром. Процес ідентифікації меж сучасного міста зазвичай визначається потребами просторового адміністрування й специфікою забудови, що прийнято називати «міською». Проте адміністративні межі міста, що визначені таким способом, часто-густо не збігаються з реальними. Це особливо притаманно великим містам, котрим властиві масштабні субурбанізаційні і агломераційні процеси. Тобто невідповідність адміністративних меж великого міста його реальним межам можна віднести до аксіоматики міського розвитку. Один з фундаторів урбанізму Георг Зіммель більше століття тому з цього приводу слушно відзначив: «Як людина не вичерпується межами свого тіла чи сферою своєї діяльності, але лише сумою впливу, що вона чинить у часі й у просторі, – так і місто дорівнює сукупності зробленого ним за його найближчими межами впливу. Це і є його дійсний обсяг, у якому виражається його буття» [2].

На наш погляд, при дослідженнях міського простору доцільніше оперувати не адміністративно визначеними «міськими смугами», а межами урбанізованих територій. Під урбанізованою територією ми розуміємо місцевості, незалежно від адміністративних меж (як міські, так і сільські), переважна більшість мешканців яких веде урбаністичний спосіб життя.

У свою чергу, міський (урбаністичний) спосіб життя ми розуміємо як історично сформовану соціокультурну підсистему міського устрою, основною функцією якої є організація процесу життєдіяльності соціальних суб'єктів в умовах специфічної соціопросторової реальності міста. Важливо розуміти, що поряд з окремими індивідами, суб'єктами міського способу життя виступають демографічні, культурні, професійні та інші спільноти. Особливості способу життя цих спільнот є наслідком різних умов життєдіяльності людей, що належать до цих груп. З одного боку, феномен місь-

кого способу життя – це наслідок процесу урбанізації, що є способом організації життя індивідів і соціальних груп, котрий дозволяє їм співіснувати, взаємодіяти і розвиватися в урбаністичному соціально-просторовому середовищі з високим рівнем соціосуб'єктної, матеріально-предметної та інформаційної щільності. З іншого боку, міський спосіб життя – це комплексна характеристика, що дозволяє синтезувати кількісні та якісні показники, котрі висвітлюють різні сторони життя містян.

Урбаністичний спосіб життя можна схарактеризувати засобами показників рівня та якості життя. Так, рівень життя, що характеризує ступінь задоволення різних потреб індивіда, як правило, виражається в кількісному вимірі, наприклад, у грошових одиницях. У свою чергу, якість життя являє комплексну характеристику, що включає всю палітру матеріальних і нематеріальних цінностей. Ця характеристика відображається в оцінці соціальної якості умов життєдіяльності та можливостей використання цих умов для реалізації та відтворення найважливіших потреб індивіда.

Традиційно в науці виділяють три компоненти міського способу життя: об'єктивні умови життєдіяльності, власне форми життєдіяльності і суспільна свідомість міських жителів. Взаємозв'язок цих компонентів полягає в тому, що, з одного боку, об'єктивні умови життєдіяльності суб'єктів міського способу життя визначають відповідні їм форми життєдіяльності, і ці форми знаходять своє відображення в суспільній свідомості міських мешканців. З іншого боку, зміни, що відбуваються в суспільній свідомості під культурними, релігійними чи ідеологічними впливами, є чинником змін форм життєдіяльності суб'єктів міського способу життя, що неминуче призводить до зміни самих об'єктивних умов життєдіяльності. При такому методологічному підході урбаністичний спосіб життя постає як динамічна система, що функціонує в межах міського устрою. Тому суспільно-географічні дослідження феномена міського способу життя могли б бути надзвичайно корисними для формування завдань планування міського розвитку.

Взаємодія різноманітних суб'єктів в міському просторі неминуче призводить до виникнення суперечностей. Гострою формою прояву таких суперечностей є конфлікти. На думку сучасних урбаністів, основною проблемою як модерного, так і постмодерного міста, є сама його організація, що ґрунтується на логіці функціоналізму й призводить до надмірної фрагментації міського простору [1]. Це створює «поживне середовище» для виникнення безлічі конфліктних взаємодій.

Суб'єктами конфліктної взаємодії в міській системі можуть виступати агенти господарської діяльності, органи управління, суспільні групи, окремі особистості і навіть технічні системи. У цьому випадку, конфлікт може розумітися як протидія властивостей двох або більше процесів, що претендують на встановлення визначального для них стану дійсності. У цьому контексті може йтись навіть про конфлікти різних видів розвитку міста, тобто територіального, демографічного, функціонального і соціально-

економічного.

У свою чергу, об'єктами конфліктної взаємодії в міській системі виступають ресурси розвитку, або ж певний стан дійсності, що може оцінюватися суб'єктами конфліктної взаємодії як «прогресивний», чи «регресивний». Зауважимо, що нині як ніколи раніше, основні постулати теорії прогресу є хиткими, а впевненість в необхідності подальшого економічного й технологічного зростання є сумнівною. Усе більшої поширеності серед науковців набувають альтернативні теорії прогресу і ймовірнісний підхід в розумінні цивілізаційного розвитку людства.

Національна статистика не передбачає збору та опрацювання даних щодо конфліктів, а, між тим, параметризація й формалізація процесів конфліктної взаємодії є першочерговим завданням в межах географічного дослідження конфліктів. Існуюча статистика, що відображає криміногенну ситуацію в населених пунктах розкриває конфліктність лише частково, і переважно стосується міжособистісних конфліктів. Добір кількісних показників просторового розвитку, що представлені в національній системі статистики України, на нашу думку, неодмінно призведе до «ефекту Уробороса». Тобто намагання виявити серед статистичних показників передумови того чи іншого конфлікту, призводитимуть до «препарування» його наслідків, так як неможливо досліджувати динамічне явище в статичних умовах.

Отже, ґрунтуючись на вищевикладеному, проблема квантифікації конфліктності міського розвитку постає надзвичайно гострою. Під конфліктністю ми розуміємо показник, що характеризує частоту і гостроту виникнення і перебігу конфліктів в місті, ступінь залученості до конфліктної взаємодії суб'єктів. Можна виділити низьку, середню, оптимальну і високу конфліктність. Центральною детермінантою конфліктності є система суперечностей, що виникають в процесі міського розвитку і відтворення предметного плану соціально-економічної активності.

Рівень емерджентності в розвитку міста як системи, ступінь ефективності спільної діяльності суб'єктів міського середовища виступає провідним фактором, що визначає змістовні причини та інтенсивність конфліктності в місті. На прикладі дослідження інших складних систем, конфліктологами було помічено, що деякий рівень конфліктності не є фактором дезінтеграції високоефективної системи спільної діяльності. Такий рівень конфліктності є оптимальним для функціонування системи.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що під конфліктним потенціалом міського простору ми розуміємо його конфліктогенність – ризик виникнення конфліктів міського розвитку, що впливають на стан міського середовища і знаходять прояв у мобілізації різнорідних ресурсів, асиметричності деструктивних дій та наявності згубних наслідків для сторін-носіїв інтересів.

Отже, до особливостей квантифікації міських конфліктів ми відносимо наступні: квантифікація конфліктів міського розвитку неминуче призводить

до редукції досліджуваного явища; значний ступінь цільової, поведінкової та природної невизначеності суб'єктів конфлікту; неможливість врахування пріоритетності цілей суб'єктів конфлікту, а також їхньої просторово-часової узгодженості; взаємозалежність різних рівнів конфліктної взаємодії за різними видами зв'язків (кон'юнктивні та диз'юнктивні, односторонні та двосторонні, позитивні та негативні). Так, наприклад, при квантифікації цілей їхня ієрархія найчастіше набуває вигляду мережі, що дозволяє дослідникові простежити між підцілями різних рівнів ієрархії кон'юнктивний зв'язок, а також їхню взаємоузгодженість.

Література:

1. Дронова Е.Л. Новый урбанизм: в поисках выхода из урбанистического коллапса // *Функции городов и их влияние на пространство* / Под ред. Л.Г. Руденко. – К.: Феникс, 2015. – С. 258-276.
2. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – Число 29. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/N29-lviv.htm>.
3. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – О.: Астропринт, 2005. – 632 с.
4. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект) / НАН України. Інститут географії; За ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2005. – 320 с.

Є.К. Омельченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Міграційні процеси як проблема міського середовища: сучасний стан та перспективи вирішення

Масові міграції є невід'ємною частиною процесу глобалізації та значно впливають на соціальну структуру населення міста. Особливу роль сьогодні відіграє збільшення потоку мігрантів з країн «третього світу» до Європи, в тому числі й до України. Звісно ж, основними центрами, куди прямують мігранти у пошуках кращої долі, стають мегаполіси.

Міграція населення на даний момент розглядається у більшості випадків у негативному контексті як конфліктогенний процес, що породжує сутічки між корінним населенням та мігрантами у просторі міст. Розглядають два види конфліктних реакцій, які породжує імміграція у міста. Перший - антиімміграційний рух, який носить расистський та націоналістичний характер. Головною причиною такого руху є страх перед тим, що міграції сприятимуть реструктуризації економічних та соціальних відносин у суспільстві. З іншого боку, проблема існує й у самих етнічних меншостях, які, зазвичай, займають маргінальне положення у просторі міста [1].

Саме поведінка етнічних груп іммігрантів, які об'єднуються між собою, й викликає найбільше занепокоєння. Перш за все, проблемою є те, що у просторі сучасних міст виникають цілі райони проживання мігрантів, що тільки збільшує масштаби проблеми. Поведінка мігрантів може проявитись у

двох формах: перша – жорстка, що виражається в сепаратизмі та фундаменталізмі як результаті расистського відношення з боку місцевого населення; друга – демократична форма, що проявляється у мобілізації переселенців, їхньому об'єднанні для відстоювання власних цінностей та рівних прав з іншими соціальними та етнічними групами, що проживають у містах [1].

В контексті останніх подій, що відбулися в Європі, зокрема у Франції та Бельгії, виникає ще одна небезпека – зростання в межах міст соціальних груп та елементів, які є потенційно небезпечними та несуть у собі терористичну загрозу.

Вказані проблеми й конфлікти змушують країни Європи переглядати власну міграційну політику. Результатом такого перегляду стала розробка та прийняття Концепції державної міграційної політики, яка ставить перед собою такі цілі як «визначення стратегічних орієнтирів розвитку міграційних процесів, широке ознайомлення суспільства та органів державної влади та місцевого самоврядування з позицією країни, щодо міграційної політики, формування консенсусу суспільства та держави у питанні залучення мігрантів» [2]

Ефективність міграційної політики може бути досягнена лише в умовах адекватного інформаційного забезпечення. Сьогодні аналіз існуючих тенденцій міграцій населення ускладнений недостатньою достовірністю даних та відсутністю переписів населення в останні роки. Першочерговим завданням стає організація моніторингу міграційних процесів [3].

Важливою складовою зменшення конфліктного потенціалу міграційних процесів експерти також вважають створення чітких й легальних каналів міграції населення та розробку диференційованого підходу до певних категорій іммігрантів [2]. За інформацією Інституту Міграційної політики (MPI) чисельність нелегальних іммігрантів з Африки у Європі на сьогодні складає близько 7-8 мільйонів та щорічно, за даними Міжнародного центру по розвитку міграційної політики (ICMPD), вона збільшується на 100-120 тисяч нелегалів. У зв'язку з цим, особлива увага приділяється організації й контролю переміщень людей та аналізу міграційних маршрутів [4]. Така ситуація змушує країни в ЄС вносити у власну міграційну політику пункт щодо створення прозорого та структурованого міграційного потоку, щоб відразу відмежувати небезпечні особистості від тих іммігрантів, які дійсно можуть принести користь суспільству та стати повноцінними його членами.

Включення мігрантів у соціальну структуру міста має відбуватися за рахунок зниження соціальної напруги між різними етнічними групами та сприянню якомога швидшій їх інтеграції в соціум. Доцільною є відмова від існуючого на сьогоднішній час у просторі мегаполісів підходу до розселення іммігрантів в окремих окраїнних районах міста, що лише збільшує ризик виникнення конфліктних ситуацій.

Проаналізувавши досвід країн-членів ЄС з регуляції потоку іммігрантів можна виділити ключові пункти, які дозволять в перспективі перевести про-

блему міграції з розряду негативних і конфліктних до категорії позитивних феноменів:

1) міграції сьогодні носять глобальний характер, що потребує координації зусиль всіх країн та розробки спільного міграційного кодексу [5];

2) необхідні зусилля для переведення міграційного потоку з розряду хаотичного та неконтрольованого до легального стану, така політика потребує співробітництва як країн-донорів незаконних мігрантів, так і країн-реципієнтів;

3) країни-реципієнти не повинні створювати нерівномірні соціальні умови проживання, оплати праці для іммігрантів у порівнянні з корінним населенням;

4) необхідно припинити практику територіального відмежування мігрантів у просторі міст та ввести практику рівномірного розселення приїжджих у різних районах мегаполісів.

Отже, у сучасному місті мігранти не повинні почувати себе соціально незахищеними та відмежованими від інших груп населення, але з іншого боку, перебування іммігрантів на території іншої держави повинно бути прозорим та чітко оформленим, з урахуванням законодавчих норм країни-реципієнта. Міграційна політика повинна бути спрямована не на виселення тих мігрантів, що вже прибули до країни, а на недопускання потрапляння нелегалів та детальну перевірку кожної особи, що виявляє бажання мігрувати до іншої держави. Тобто, методи регулювання міграційного потоку повинні носити профілактичний характер та бути єдиним для усіх держав. На сьогоднішній день такі методики широко застосовуються у країнах ЄС, а Україна, як держава, що виявляє бажання стати членом Європейського союзу, повинна приєднатись до встановленої Єдиної концепції державної міграційної політики.

Література:

1. Дмитриев А.В. Конфликтогенность миграции: глобальный аспект // Социология. – 2004. – № 1. – С. 79-85.
2. Миграционные процессы в пограничных районах Западной Европы (Испания, Италия, Мальта): проблемы и перспективы. – Режим доступа: http://otherreferats.allbest.ru/international/00333380_0.html
3. Позняк А.В. Современная миграционная ситуация и проблемы формирования миграционной политики в Украине. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2007/0285/analit07.php>
4. Скопич О.А. Нелегальная иммиграция: основные маршруты. – Режим доступа: <http://racialquestion.narod.ru/immigraciya.html>
5. Холзман Р., Мюнз Р. Проблемы и перспективы развития международной миграции в ЕС, входящих в него государствах, в соседних странах и регионах: вопросы политики. – Режим доступа: http://siteresources.worldbank.org/INTLM/Publications/20338625/Holzmann_Munz_Rus.pdf

А.О. Перфільєва

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
**Концепція міського/локального політичного режиму
в українському політологічному дискурсі**

У західних порівняльних політологічних дослідженнях теорія міського політичного режиму вже кілька десятиліть є досить поширеною. Проте для українського політологічного дискурсу концепція міського політичного режиму лишається нетривіальним, інколи ігнорованим, а часом дискусійним питанням. Очевидно, що події останніх років актуалізують питання пошуку відповідей на питання розподілу, впливу, функціонування влади на місцевому рівні, і, з огляду на заявлену децентралізацію в Україні, концепція міського/локального політичного режиму може стати у пригоді як опрацьований концепт, який цілком достовірно пояснює специфіку прояву влади на локальних рівнях.

Ще ХХ ст. стало часом, коли теорія політичних режимів помітно змінила ракурс вивчення влади у територіальних спільнотах, це було обумовлено як теоретичними досягненнями у політологічних дослідженнях, коли відбулися певні новації у розумінні природи і форм влади, так і новітніми політичними практиками, які демонстрували зміщення акцентів у владарюванні на локальних рівнях задля досягнення вищої функціональності. Українська політологія поки що переважно зорієнтована на адаптацію методологічних здобутків західної науки до українських локальних політичних і владних реалій. Серед українських авторів переважає увага до дотичних локальному режиму проблем, таких як місцеве самоврядування та його демократичний потенціал (М. Баймуратов, А. Некряч, С.Сахненко, О. Яцунська); теоретичне осмислення і аналіз особливостей становлення в Україні громадянського суспільства (В. Барков, В. Безродна, А. Колодій, І. Пасько, В. Полохало, Ю. Римаренко, Н. Філик, О. Хуснутдінова). Проте теоретичні й практичні аспекти функціонування громадянського суспільства на локальному рівні, тобто рівні громади як територіальної одиниці місцевого самоврядування і спільноти інтересів з урахуванням специфіки локального політичного простору залишаються недостатньо дослідженими.

У цілому можна говорити про недостатню презентованість у сучасному українському політологічному дискурсі самої концепції міського/локального політичного режиму. Серед науковців, які безпосередньо акцентують увагу на концепціях локального політичного режиму, можна відзначити П. Левчука, М. Лендзел, О. Мазур і В. Пащенко. В той же час більшість досліджень владних структур міських спільнот України зосереджені, як слушно зазначає Пащенко В.І., на описах інституційного дизайну, що «не завжди відповідає конфігурації владних акторів, що склалася в кожному окремому місті і не дає вичерпної відповіді на питання про структуру розподілу влади в міській спільноті» [1, с. 241-242]. З урахуванням специфіки сучасного українського політичного процесу, локальний рівень, який є органічною сферою функціону-

вання громадянського суспільства, стає предметом особливої зацікавленості науковців, тому сама політична практика в Україні актуалізує популяризацію визначення специфіки функціонування локальних політичних просторів з використанням концепції міського/локального політичного режиму.

Поняття «міський політичний режим» є достатньо опрацьованим концептом, покладеним в основу здійснення якісного компаративістського дослідження локальної політики, тому українська політологія потребує подальшої популяризації та адаптації цієї концепції до вивчення практик української локальної політики. В цілому міський політичний режим – це коаліція акторів, які володіють доступом до інституційних ресурсів та здійснюють управління місцевою спільнотою. Важливо зауважити, що міський політичний режим, як коаліція, не зводиться до електоральної коаліції, а охоплює більш широкий спектр акторів, які взаємодіють на певному локальному рівні. Крім того, в міському політичному режимі важливу роль відіграють неформальні зв'язки, які забезпечують міцність коаліції та ефективність взаємодії.

В Україні бізнес-еліти традиційно зорієнтовані на необхідність підтримки політичної складової свого положення у суспільстві, що дає підстави низці аналітиків визначати існуючи в нашій країні практики як олігархічні, проте участь бізнес-кіл у політиці не є чимось новим для світової політичної практики, інша справа, що для української політичної науки вивчення цієї формальної і неформальної участі є майже неопрацьованим сегментом. Заповнити цю лакуну можливо, у тому числі й за допомогою подальшого опрацювання концепції міського/локального політичного режиму. Привертаючи увагу до процесу формування правлячої коаліції, теорія міського політичного режиму дозволяє подолати обмеженість досліджень міської політики рівнем формальних політичних інститутів, коли презентований розподіл влади у міських спільнотах недостатньо повно враховує структурні компоненти влади, звужуючи саму варіативність конфігурації влади на локальному рівні. Міський / локальний політичний режим є інтегральною складовою загальнонаціональної практики владарювання, тому подальше опрацювання теоретичних засад і проведення на їх основні емпіричних досліджень українського сьогодення, на основі порівняльного підходу, дозволить отримати цінні результати з позицій об'єктивізованих уявлень про реалії політичного життя на локальному рівні.

В цілому, подальша популяризація й адаптація теорії міського/локального політичного режиму в Україні стимулюватиме збагачення концептуальної основи, яка може використовуватись для дослідження місцевої політики, а отже матиме важливе значення для розвитку теорії та методології вітчизняної політичної науки.

Література:

1. Пашенко В.І. Особливості дослідження структури влади в міських спільнотах в Україні // Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф. Курас НАН України. – 2015. – № 2. – С. 241-252.

І.Г. Приходько

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**Роль молодіжного сленга в формуванні
комунікативного простору сучасного мегаполіса**

Среди направлений современной социолингвистики одну из ключевых позиций занимает вопрос изучения языкового ландшафта и коммуникативного пространства современного большого города – сложного конгломерата, в котором пересекаются и взаимодействуют различные социальные слои населения. Отправной точкой в разработке этого направления послужили работы проф. Б.А. Ларина [1], который писал о важности подобных научных изысканий еще в 20-х годах XX в.: «Мы запоздали с научной разработкой языкового быта города, да и нигде до сих пор она не производилась широко и систематически» [2, с. 178]. Как справедливо отмечает ученый [2, с. 178], лингвисты, исследуя основные языковые сферы языка, сосредоточились на изучении литературного языка и крестьянских диалектов и упустили из внимания такой важный круг языковых явлений как городские арготизмы.

За прошедшие 90 лет вопросы изучения состава и структуры языкового быта города, описания основных процессов и тенденций развития городской коммуникации не потеряли своей актуальности и по-прежнему находятся в центре внимания лингвистов. Об этом свидетельствует появление значительного количества научных работ, посвященных описанию разнообразных социальных диалектов, функционирующих в современных мегаполисах и обслуживающих живую разговорную речь горожан: городского просторечия, общего сленга, профессиональных и корпоративных сленгов и жаргонов (молодежного, военного, армейского, медицинского, наркоманского, компьютерного, музыкального, рокеров, панков, хиппи, футбольных фанатов и т.д.), арготизмов преступного мира и др.

Наблюдения живой разговорной речи жителей г. Киева, которые проводились в киевском национальном университете под руководством проф. Л.А. Кудрявцевой с 1992 г., наглядно демонстрируют, как значительно усложняется городская вербальная коммуникация с течением времени.

На современном этапе именно молодежный сленг (МС) является одной из самых активных и влиятельных в языковом плане стихий и вносит существенный вклад в формирование коммуникативного пространства мегаполиса. На Украине носители МС (молодые люди в возрасте от 15 до 30 лет) по данным переписи 2001 г. составляют почти 24% горожан [3]. Разнообразен и их социальный статус: учащаяся молодежь (школьники старших классов, студенты высших и средних учебных заведений), рабочая молодежь, молодая техническая и гуманитарная интеллигенция, солдаты и матросы срочной службы, члены неформальных (панки, хиппи, рэперы и др.) и досуговых (футбольные фанаты, толкиенисты и др.) объединений. Это наиболее дея-

тельная и энергичная часть общества, которая открыта всему новому, не боится экспериментировать и вносить инновации во все сферы своей жизни, а в некоторых случаях даже специально стремится к эпатажу.

Такое поведение проявляется и в языке: молодежь активно занимается словотворчеством, стремится создать новые оригинальные номинации с ярко выраженной экспрессивностью. Элементы эмоциональности и субъективной оценки (достаточно резкой), присущие лексике МС, выгодно отличают её от литературных слов и способствуют распространению и расширению первоначальной сферы употребления. Со временем часть слов МС (например: балдеть, крутой, продвинутый, тусовщик, тащиться) может даже получить статус общелитературности, что фиксируется в толковых словарях современного русского литературного языка при помощи пометок «прост.», «разг.», «жарг.» [4].

Традиционно сфера формирования и распространения МС ограничивается двумя областями: внутригрупповым общением в референтной группе (нормы и ценности которой наиболее значимы для молодежи) и межгрупповой коммуникацией, предполагающей широкий круг коммуникантов.

Анализ актуальных дискурсивных практик городского коммуникативного пространства показывает, что расширению функционирования МС способствует общение в бытовых ситуациях (транспорт, рынок, парикмахерская, магазин, семья, государственное учреждение и др.).

Посредством внутрисемейной коммуникации осуществляется влияние речи молодого поколения на языковые привычки взрослых.

В последнее время значительно возросла роль массовой коммуникации (интернета, телевидения, радио, прессы) в распространении единиц МС. Использование сленговых слов в СМИ, ориентированных на самые широкие слои населения, свидетельствует о широкой известности и востребованности слова, а также фиксирует его письменную форму.

Таким образом, среди городских социолектов наибольшее воздействие на общеязыковую ситуацию в мегаполисе оказывает молодежный сленг в силу своего масштаба, значимости и степени влияния.

Література:

1. Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание: Сб. научн. ст. – М., 1977. – С. 175-199.
2. Ларин Б.А. О лингвистическом изучение города // История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – С. 175-189.
3. Всеукраїнська перепись населення 2001 г. Распределение населения по полу и возрасту / Государственный комитет статистики Украины. – Режим доступа: http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/demografic_population/demografic_1/sel_21?box=2.1W&rz=1_2&k_t=00&botton=cens_db
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / РАН. Ин-т русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999; Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения / Под ред. Г.Н. Складерской. РАН. Ин-т лингвистических исследований. – СПб: Фолио-Пресс, 1998.

С.В. Ставченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Криза керованості політичної системи: рівні та етапи протікання

Виникнення і вичерпання кризи в політичній системі пов'язані з внутрішніми законами розвитку системи, що означає обмеженість можливостей контролювати цей процес і управляти ним. Однак, знання законів розвитку системи дозволяють скорегувати її параметри таким чином, щоб дана система розвивалася в потрібному напрямку. У певні періоди розвитку і функціонування політичної системи виникає особливий переломний стан, що характеризується нестабільністю, розбалансованістю діяльності політичних інститутів, зниженням рівня керованості соціально-економічними процесами, загостренням політичних конфліктів, наростанням критичної активності мас. Цей стан визначається як криза керованості політичної системи.

У залежності від масштабів протікання кризи керованості її управління здійснюється на трьох рівнях: 1) загальнонаціональний рівень; 2) регіональний рівень; 3) локальний (місцевий) рівень.

Сутнісними ознаками кризи керованості на загальнонаціональному рівні є:

- загострення економічних і соціальних конфліктів, яке набуває яскраво виражений політичний характер, оскільки вимоги і запити адресуються структурам влади для зміни її політичного курсу, стратегії і методів управління;

- нездатність влади управляти конфліктами, що поширюються, регулювати соціально-економічні процеси та відносини традиційними (наявними) методами, а політика владних структур виявляє себе як «хвилеподібне» явище, як політика шарахання і чехарди;

- розбалансованість структурно-функціональної системи управління і політичних інститутів влади, розрив взаємодії, конструктивних зв'язків з навколишнім середовищем; крах легітимності державної влади; напружений стан суспільства, загрожує політичною катастрофою [1, с. 47].

Основною проблемою антикризового управління на регіональному рівні є орієнтування системи управління регіоном на функціонування та розвиток в умовах невизначеності. Таке орієнтування передбачає здійснення моніторингу діяльності органів влади, визначення надійності партнерів у проведенні операцій і надання підтримки в здійсненні антикризових заходів. Антикризове управління регіонального розвитку стосується проблем, які можна виокремити в такі основні групи: проблеми визначення та розпізнавання передкризових ситуацій, проблеми, що пов'язані зі сферами життєдіяльності регіону (в процесі вирішення цих проблем формуються місія та цілі управління, визначаються засоби та шляхи управління в умовах кризової ситуації), з організаційним розвитком та правовим та фінансово-економічним забезпеченням; проблеми прогнозування криз, поведінки соціальних систем в кризо-

вому стані, проблеми пошуку необхідної інформації та розробки управлінських рішень; проблеми аналізу та оцінки кризових ситуацій, проблеми розробки інноваційної стратегії щодо виходу з кризи; відбір персоналу, підготовка персоналу, конфліктологія, інвестування антикризових заходів, маркетинг, моніторинг тощо [2, с. 68].

У процесі управління кризами на локальному рівні так чи інакше доводиться мати справу з різними аспектами криз: з економічними, власно політичними, екологічними та іншими загальнонаціональними та регіональними кризами; з локальними кризами в місцевих інститутах влади і самоврядування. Прогнозування кризи на локальному рівні також актуально, як і на регіональному та загальнонаціональному рівнях. Особливо з точки зору цінностей громадянського суспільства та демократичного управління, де інтереси навіть невеликої громадської групи повинні і мають бути захищені за допомогою інструментів, як місцевого самоврядування, так і в рамках виконання державної влади на місцях. Тим більше, що нейтралізація негативних наслідків навіть невеликої за масштабами, наприклад, екологічної кризи так чи інакше може стати тягарем як для місцевого, так і для державного бюджетів.

Криза керованості на локальному рівні безпосередньо пов'язана з порушенням функціонування місцевих органів влади, що істотно впливає на життєдіяльність відповідної громади. Такі кризи виникають як у великих містах, так і у середніх та малих населених пунктах. Причини подібної кризи криються як у недосконалому функціонуванні інститутів влади, так і у патерналістських настроях населення, що не бажає брати відповідальність за розвиток міста, селища, села.

У залежності від типу політичної системи вплив такого роду криз на розвиток і функціонування політичної системи суттєво розрізняється. Кризи керованості на локальному рівні у країнах з нестабільною демократією часто набувають рис міжетнічних чи міжконфесійних конфліктів. Якщо така криза виникла у столиці держави або у великому місті, то події отримують загальнонаціональний і навіть міжнародний резонанс. Важливою проблемою на етапі конституювання політичної системи постає необхідність забезпечення легітимності нормативно-правових актів місцевих органів влади, що свідчить про їх визнання та сприйняття громадою та центральною владою. У країнах із сформованою демократичною системою криза керованості на локальному рівні не загрожує колапсом владних структур; їх вплив рідко виходить за межі локалітету. Тобто локальні кризи керованості чинять помітний вплив на політичну систему, на її регіональні і загальнонаціональний рівні.

У цілому криза керованості політичної системи у прояві всіх названих ознак розвивається поетапно.

Перший, початковий етап характеризується виникненням численних конфліктних вогнищ у різних сферах суспільного життя. У гнучких плюралістичних системах кризи виявляють нове співвідношення сил та інтересів, їх розв'язка може означати не що інше, як джерело нового підйому суспільного

розвитку. В цьому випадку конфлікти виконують коригуючу, стабілізуючу роль. У ригідних (жорстких) політичних системах конфлікти виконують дестабілізуючу, розхитуючу роль, поглиблюють політичну кризу.

Другий етап пов'язаний з розвитком конфліктних ситуацій у суспільстві до такої міри, коли вони вже не можуть бути вирішені шляхом компромісів і відображають функціональний розлад механізмів діяльності державної, регіональної та місцевої влади, громадських інститутів, невідповідність структур, форм і методів управління соціально-економічним умовам, що змінилися.

Третій етап демонструє розвиток і загострення кризи і передбачає розпад існуючих політичних структур, що веде до ентропії керованості політичної системи, тобто до розсіювання, знецінення інститутів влади, втрати ними своїх сутнісних якостей, а саме: здійснювати управлінський вплив на суспільні процеси.

Література:

1. Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э.М. Короткова. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 432 с.
2. Богданов С.Г. Щодо проблеми антикризового управління регіональним розвитком // Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи: матеріали III Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (8 червня 2011 р). – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2012. – С. 67-69.

Е.В. Ходус

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Приватность как локус личностной экзистенции в пространстве современного города

Приватность как значимый модус личностной экзистенции имеет выраженный социокультурный характер. В этом смысле, тот же приватный опыт в советской общественной системе имел сложный пучок коннотаций: частная жизнь была одновременно и полем приложения официальной «био-политики» (М. Фуко), и пространством от нее свободным, в котором советские люди реализовывали свои представления о счастье, любви, сексуальности, обыденных радостях и создавали альтернативные модели жизни. При этом советская социокультурная матрица способствовала формированию особого габитуса (П. Бурдьё) – своеобразного модератора между внешними структурами социального мира, ограничивающими степень свободы индивида и внутренним «практическим чувством», позволяющем ему адекватно адаптироваться к этим структурным ограничениям. Габитус является олицетворенным продуктом истории индивида, его жизненного опыта и социального статуса. С течением времени он становится этосом, совокупностью гибких, но стабильно существующих «ментальных структур» и «телесных схем», организующих поведение в публичном и частном пространстве. Габитус

тус можно определить в терминах объективных возможностей: делать что-то или не делать, говорить или не говорить. «В зависимости от конкретных жизненных обстоятельств габитус порождает постоянные и непосредственные реакции на широкий спектр ситуаций без обращения к стратегического, осознанному выбору или методологическому применению формальных знаний» [1, р. 39].

Импликация идеи габитуса в аналитику приватности, оформляющей себя, помимо прочего и в пространстве города, позволяет утверждать, что повседневные практики людей, воспитанных в украинско-советских реалиях, во многом еще остаются «советскими», вплоть до символики и фразеологии. Украинцы все также продолжают воспринимать приватность в традиционном (читай – советском) смысле как уровень сокрытия чего-либо от экзистенциально враждебного мне «Другого» (чиновников, коллег, соседей и пр.) и единственное место, которое, как ему кажется, он контролирует сам – это его собственность, в частности – дом. В этом смысле весьма показательным стремлением «постсоветских обитателей» устраивать из собственного дома некое подобие банковского сейфа. Иначе говоря, бронированные входные двери с домофонами в наших частных домах и квартирах, мало напоминающие двери европейцев со стеклянными вставками и символическими замками – это формы объективации практического смысла, порождаемого (пост)советским габитусом. В отличие от европейцев в наших «ментальных структурах» нет привычки к тому, что частную собственность защищает закон, на уровне «телесных схем» отсутствует понимание того, что двери и заборы – это только символические маркеры, отграничивающие «личное» от «общественного». Потому, для нашего человека моделирование физических границ приватности, пожалуй, остается, чуть ли, не единственной реальной возможностью осуществить свою автономию и свободу в той сфере, которую принято называть частной.

Вместе с тем, важно отметить еще один принципиальный момент, характерный для современного опыта приватности, связанный с тем обстоятельством, что в условиях актуальной культуры границы между «приватным» / «публичным» становятся все более транспорентными, легко проницаемыми. Их наличие оказывается под вопросом, что в свою очередь, ставит под сомнение саму возможность приватности как таковой. Действительно, понимание границ в значении того, что должно «отделять», «препятствовать проникновению», «делать непроницаемым для других», по сути своей, некорректно в «кибернетизированном пространстве человеческого мира» [2]. В киберпространстве границы не имеют значения. В самом деле, тотальная медиатизация сделала возможным существование «гибридизированных» форм бытия в виде различных проявлений публикации приватности (частного-в-общественном) и деприватизации (общественного-в-частном). Эти формы человеческого бытия, возникающие в невиданных прежде масштабах, разрушают привычную топологию общества (и городского про-

странства в частині) вираженню дихотомією «приватне – публічне», і отрицають, самим своїм існуванням, наявність «реальних границь» між цими сферами. По суті, деконструкція цих сфер – ще до недавнього часу таких стабільних, визначених, (от)диференційованих – проісходить в режимі появи зон так званого «пограниччя» як пункту «де здійснюються переворачивания» (в термінології К. Леви-Стросса). Можна передположити, що в просторі сучасного міста пограничний спосіб існування, виявляється єдиним можливим для індивіда, маючи по відношенню до приватності звільняючої сили і моментом репресивним.

Література:

1. Topper K. Not so trifling nuances Pierre Bourdieu, symbolic violence and the perversions of democracy // Constellations. – Oxford, 2001. – Vol. 8, № 1. – P. 30-57.
2. Вириліо П. Інформаційна бомба. Стратегія обману. – Пер. з фр. І. Окунєвої. – М.: «Гнозис», «Прагматика культури», 2002. – 192 с.

С.Л. Чемерис

Інститут географії НАН України (м. Київ)

Стан соціальної сфери малих міст

У сучасних умовах роль соціальної сфери в суспільстві та економіці зростає, а рівень розвитку соціальної сфери впливає на якість життя населення. Після переходу до ринкової економіки у сфері послуг відбулися ряд змін, сформувалися нові галузі, які були відсутні при плановій економіці, з'явилися заклади приватної форми власності, зросла частка зайнятих, змінилися потреби населення. Однак, незважаючи на всі зміни, соціальна сфера дотепер зберігає багато рис радянської системи. Регулювання діяльності таких галузей, як охорона здоров'я, дошкільна й шкільна освіта, комунальне обслуговування залишаються у компетенції держави та потребують управління державними органами влади. Саме їх діяльність забезпечують задоволення соціальних потреб місцевого населення та впливають на комфортність життя у населеному пункті. У великих містах державним закладам соціальної сфери часто є альтернатива – приватні організації різного типу і профілю, у малих містах заклади соціальної інфраструктури залишаються переважно державними, а їх стан залежить від компетентності місцевих влад.

Ступінь благоустрою закладів соціальної інфраструктури, оновлення їхньої матеріально-технічної бази напряму залежить від економічних можливостей міста. Також від рівня соціально-економічного розвитку населеного пункту, наявності робочих місць та підвищення платоспроможності населення залежить можливість мешканців скористатися додатковими платними послугами у державних закладах (охорона здоров'я) або приватними установами.

Для дослідження стану соціальної сфери були обрані малі міста облас-

ного підпорядкування (83 малих міста різних регіонів). Такий відбір об'єктів дослідження пов'язаний із складністю доступу до статистичної інформації. У результаті проведена рейтингова оцінка малих міст за 2005 та 2012 роки за 10 показниками, серед яких забезпечення населення житлом (м.кв. на 1 особу), обсяг введення житла (м.кв. на 10 тис. осіб), забезпечення дітей садочками та школами (на 1000 дітей), обсяг наданих послуг (грн. на 1 особу), обсяг роздрібного товарообігу (грн. на 1 особу) та ін. Для кожного показника розрахований рейтинговий бал. На основі середньої суми рейтингових показників побудований загальний індекс стану соціальної сфери малих міст (рис. 1).

Аналізуючи загальний індекс стану соціальної сфери малих міст, виявлено, що 40 з 85 малих міст характеризуються нижчим від середнього рівнем розвитку соціальної сфери. У територіальному відношенні їх кількість зростає з заходу на схід. Найгірша ситуація у 2012 році спостерігається у малих містах аграрних регіонів України (Ватутіне, Глухів, Лебедин, Охтирка, Острогожськ), вони займають останні позиції в рейтингу.

Вищий від середнього рівень розвитку соціальної сфери зафіксований у 15 малих містах. Малі міста, що характеризуються кращим від середнього станом розвитку соціальної сфери можна виділити у 2 групи: перша – це міста-центри туристичної діяльності (Яремча, Моршин, Трускавець, Саки, Алушта, Судак, Ірпінь); друга – транспортні центри (Ясинувата, Козятин, Южне, Дебальцеве). Вони отримали найвищий бал за результатами загального рейтингу 2012 року.

Аналіз динаміки індексу стану соціальної сфери за 2005 та 2012 роки показав, що серед малих міст є лише 6 індекс яких практично не змінився, тобто за 7 років у розвитку соціальної сфери не відбулося суттєвих змін, а незначні коливання рейтингу пов'язані зі зміною чисельності населення міста.

У 48 малих містах відбулося покращення стану соціальної сфери. Найбільше зростання відзначається у Яремчі, Моршині, Саках, Синельникові та Козятині. Однак лише у перших трьох містах дійсно можна казати про покращення стану соціальної сфери, в усіх інших зростання показників пов'язане зі зменшенням чисельності населення. У третині малих міст за досліджувані 7 років стан соціальної сфери погіршився. У територіальному відношенні ці міста формують декілька ареалів. Найгірша ситуація спостерігається у малих містах Київської й Черкаської (Буча, Васильків, Фастів, Переяслав-Хмельницький, Ржищів, Золотоноша) та Закарпатської (Хуст, Чоп, Берегове) областей. Також виділяється ареал на межі Рівненської та Хмельницької областей (міста Дубно, Нетішин, Славута, Шепетівка) й малі міста Сумської області (Глухів, Ромни, Охтирка).

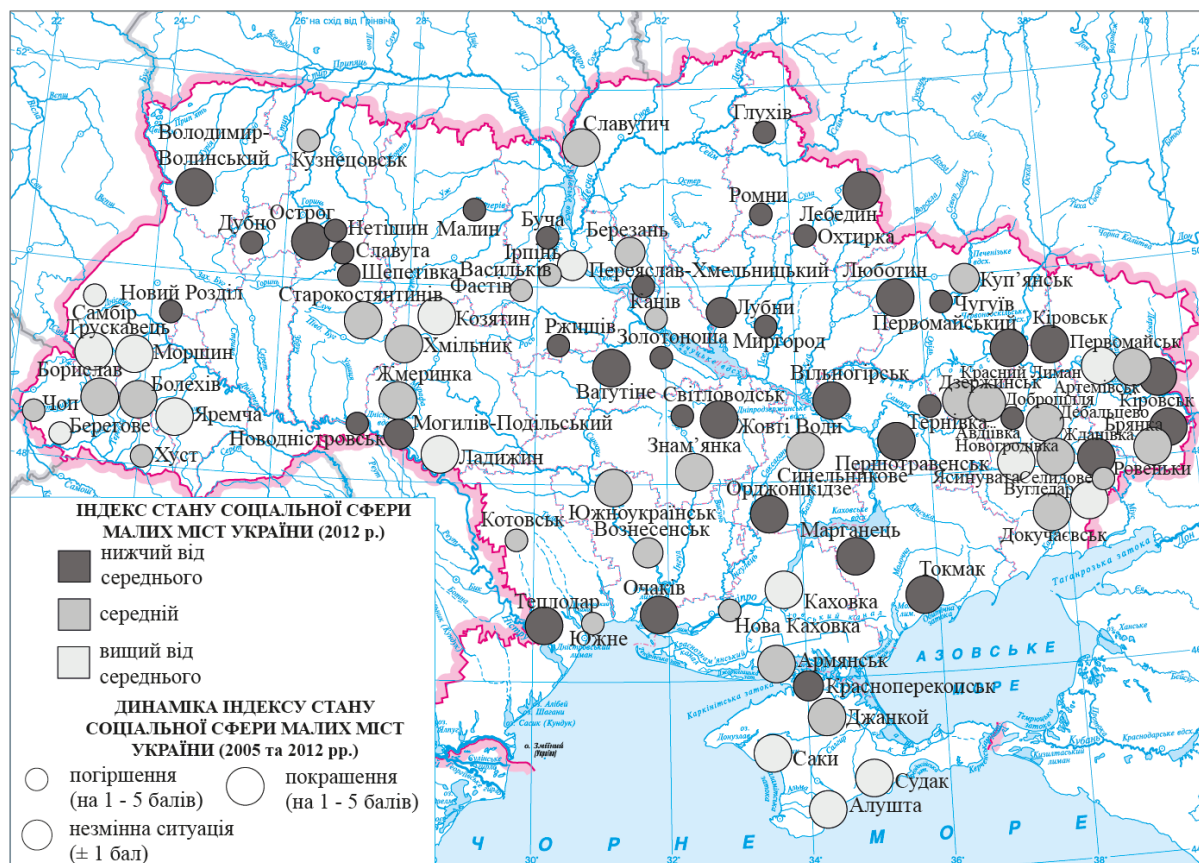

Рис. 1 – Індеси стану соціальної сфери малих міст України (2000-2012 рр.)

Отже, у багатьох малих містах рівень розвитку соціальної сфери недостатній, а частина об'єктів потребують модернізації. Погіршення стану соціальної сфери у значній частині малих міст свідчить про економічну кризу в господарствах малих міст, а відповідно мінімальні відрахування у бюджет на розвиток соціальної сфери, нераціональний перерозподіл коштів, недоліки в управлінні та бездіяльність місцевих громад.

Л.Є. Чернова, А.В. Дмитрієва

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Якість міського середовища: стан та перспективи розвитку

Якість міського середовища та його зміни залежать від розвитку країни та окремого поселення. Кризові та депресивні процеси останніх десятиліть не могли не відбитися на вигляді та стані міст. Це помітне й простим городянам, й фахівцям [1]. У зв'язку з цим постає необхідність визначення механізмів вирішення головних проблем міста для покращення якості життя мешканців. А це потребує діагностики стану міського середовища для прийняття рішень у планах щодо благоустрою.

Міське середовище розвивається не тільки працею архітекторів та будівельників, у процесі експлуатації головними діячами стають люди, господарчі компанії, комунальні служби. Проаналізуємо ці процеси на прикладі м.

Дніпропетровська за допомогою зондажного дослідження «Міське середовище: його стан», зробленого студентами архітекторами (4 курс, ПДАБА) восени 2015р. в рамках соціологічного практикуму [2].

Надурбанізація сповільнилась та змінилась на деурбанізацію. Бурний період розквіту нашого міста перейшов на початку нульових у стагнацію, а після 2008р. – деградацію (у демографічному, економічному, політичному сенсі). Дані процеси виявляють себе в стані архітектурно-матеріального середовища в межах великого міста, але нерівномірно й неодноразово.

Метою дослідження була експертна оцінка стану міського середовища в різних функціональних та просторових мікрорайонах і його впливу на соціальну поведінку мешканців, а завданням – якісна діагностика ступеня благополуччя міста. Для її досягнення була розроблена спеціальна методика на базі прийомів візуальної соціології. Дослідження містило картографування, зонування (10 найбільш відвідуваних зон, по 2 км² кожна), фото та паперову фіксацію. У кожній зоні виділялось два найбільш сприятливих/несприятливих з точки зору якості життя ділянки, які поділялися на три просторові сектори: публічний /локальний /перехідна зона. 20 експертів вели спостереження за мешканцями та оцінювали у бланках стан цих територій за 19 показниками 10-бальною шкалою. Порівняльний аналіз будувався на відповідності середовища та його компонентів нормам і соціальним потребам.

У якості об'єктів оцінки були споруди, архітектурні комплекси, благоустрої, інфраструктура, простори, функціональність, доступність, естетичність. В ході дослідження було виявлено, що деякі мікрорайони міста (центр) справляють позитивне враження, інші – пригнічують та викликають депресивні настрої. Найбільш проблемними є райони нашого міста з більш старою забудовою, у минулому промислові та окраїни. Вони мають занедбаний вигляд. Стан споруд, доріг, територій не відповідає багатьом нормам та сучасним стандартам життя. Але такі «темні плями» є і у центрі міста [2].

До основних проблем експерти віднесли: колосальну засміченість; аварійний стан багатьох будівель, особливо нежитлових; руйнування, деформації конструкцій та фасадів житлових будівель. Архітектурний вигляд вулиць порушують «вкраплення» з кондиціонерів, супутникових антен, приватні кольорові «плями» утеплення квартир, пристрої для сушіння, перенасиченість різношерстими міні-маркетами і МАФами з їх мало естетичними вивісками та рекламою. Простори дворів та прибудинкові території містять замало предметів благоустрою: лавок, дитячих майданчиків та споруд на них, засобів освітлення, або вони зламані, або відсутні. Незадовільний стан дорожнього покриття, нестача місць для паркування та стоянок приводить до перешкоджання руху спеціальних транспортних засобів та пішоходів, руйнуванню газонів у перехідних та дворових секторах. Кількість контейнерів для збору сміття повинна бути збільшена до нормативної. Вивезення і сортування сміття у різні контейнери не організоване належним чином, внаслідок чого майже всі двори та газони вулиць у смітті. У публічному секторі найбільш гострою

є проблема нелегальної торгівлі. Торговці, з саморобними прилавками для торгівлі, розміщуються на тротуарах, автостоянках, дворах, проїжджій частині прибудинкових територій, що заважає руху транспорту та пішоходів, перегороджує вулиці та збільшує кількість сміття.

Окремі ділянки м. Дніпропетровська є задовільними (публічна сфера, комерційна). Але в цілому, більшість обстежених зон міста або деякі об'єкти у сприятливих секторах, знаходяться у плачевному стані, що пов'язане з втратою відповідального власника та контролю з боку влади.

Висновки:

1. Багато чинників зумовили процеси занепаду старої забудови та нову хаотичну, ланцюгову появу об'єктів комерції та інфраструктури, які не відповідають нормам.

2. Міське середовище Дніпропетровська відлунює загальні соціальні процеси у суспільстві, але його сучасний стан не відповідає архітектурно-планувальним, експлуатаційним і санітарно-гігієнічним нормам, соціальним потребам. виправити це - завдання нової влади міста та фахівців.

3. Для покращення якості життя потрібна комплексна діагностика стану середовища, фронтальний облік та реєстрація всіх об'єктів. Це можна провести за допомогою розробленої та апробованої нами методики з залученням студентів відповідного фаху.

4. Байдужість до долі міста, його архітектурного середовища та життєвого простору з боку мешканців, їх низька культура, може звести нанівець дану роботу. Городяни повинні також бути більш активними та відповідальними.

Література:

1. Чернова Л.Е., Шелест Ю.Р., Иванникова О.В. Образ города глазами жителей // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Д.: ПГАСА, 2014. – № 3. – С. 64-70.

2. Міське середовище: його стан (експертна оцінка). – Д.: ПДАБА, 2015. –136 с. – Режим доступу: <https://cloud.mail.ru/public/Ef3H/9jhCPM5Cr>.

О.М. Шеломовська, Л.М. Сорокіна

Дніпродзержинський державний технічний університет

Теоретико-методологічні підходи до дослідження соціальних комунікацій в управлінському просторі

Динамічне збільшення інформаційних потоків, яке є невід'ємним атрибутом глобалізації та інтеграції, висуває на перший план пошук ефективних шляхів налагодження раціональної взаємодії між частинами соціальної системи, зокрема, владою і суспільством. Регулятивним механізмом такої взаємодії є соціальна комунікація, яка завдяки своїм регулятивним функціям пов'язує соціальні інститути, забезпечує історичну спадкоємність, дозволяє концентрувати зусилля на досягненні встановлених цілей. Знання природи і

специфіки соціальних комунікацій в управлінні є неодмінними умовами вироблення управлінських рішень, які сприяли б розвитку не лише окремих колективів, а й держави загалом. Усе це актуалізує необхідність опрацювання системи наукових категорій, що використовуються в дослідженні соціальної комунікації, а саме аналізі теоретико-методологічних підходів до встановлення сутності соціальної комунікації. Вирішенню вказаного наукового завдання і буде присвячена дана робота.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів соціальної комунікації присвячені праці таких вчених, як В. Бебик, Д. Гавра, Т. Дридзе, В. Ільганаєва, Т. Казакова, М. Каймакова, С. Квіт, Д. Кіслов, В. Конецька, Г. Почепцов, В. Різун, О. Соколов, А. Соляник, А. Фахрутдінова, О. Холод, Ф. Шарков, В. Шейко та ін.

Засади соціологічного підходу до визначення комунікації були закладені на початку ХХ ст. у працях представника Чиказької школи соціології Ч. Кулі. Під комунікацією він пропонував розуміти механізм за допомогою якого існують і розвиваються людські відносини. Він охоплює всі символи розуму разом із способами їх передачі в просторі та збереженні у часі [3].

Наприкінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст. склалися два підходи до вивчення комунікації – раціоналістичний та ірраціоналістичний. Перший підхід базувався на концепції технологічного детермінізму і теорія інформаційного суспільства (Д. Белл, Е. Тоффлер, З. Бжезінський), яка розглядала інформацію у якості основи культури і всіх культурних цінностей. На основі математичної теорії комунікації К. Шеннона формулювалися теорії комунікації в організаціях, згідно з якими комунікація представлялася як діяльність, спрямована на виготовлення, передачу і збереження інформації в рамках організаційних структур. На думку Г. Маклюєна, основним двигуном історії є зміна технологій, яку, в свою чергу, викликає зміна способу комунікації. Він вважав, що тип суспільства значною мірою визначається пануючим у ньому типом комунікації, а людське сприйняття – швидкістю передачі інформації. Була сформульована ідея «глобального села», яке формується миттєвостями передачі будь-якої кількості будь-яких повідомлень, скасовуючи простір і час [6].

Другий – ірраціоналістичний (суб'єктивно-ціннісний) – підхід представлений розуміючою соціологією, представники якої (М. Вебер, Г. Гадамер, А. Шюц) вважають, що основним результатом комунікації є розуміння людиною іншої людини. Так, англійський соціолог Д. Макквейл зазначає, що комунікація – це передача осмислених повідомлень від однієї особи до іншої.

У подальшому значний внесок у теоретичну розробку проблематики соціальної комунікації здійснили представники різноманітних соціологічних течій. Так, у межах біхевіоризму Е. Трондайк, Дж. Уотсон, Б. Скіннер вивчали безпосередні мовні сигнали в якості основи комунікації, маніпулювання якими дає можливість впливати на людину. Для символічного інтеракціоні-

му (Дж. Мід, Е. Гідденс, К. Леві-Стросс, М. Постер, Ж. Бодрійяр, П. Бергер, Т. Лукман) процес розвитку комунікативних форм являє собою соціальний розвиток, а соціальна комунікація досліджувалася як взаємозв'язок символічних форм і відносин влади; співвідношення моментів «кодування» і «декодування»; дискусія та дискурс; засоби соціальної координації; конструктор реальності; суспільний інтерес і соціальний порядок, як норма згоди; простір суспільної злагоди тощо.

Загалом витоки соціальної комунікації пов'язані, насамперед, з вивченням соціальних факторів, що сприяють формуванню соціального знання і оціночних категорій комунікації. Саме ключове поняття «соціальні комунікації» сьогодні застосовується в трьох методологічних контекстах, які в певних аспектах навіть суперечать один одному. Перший методологічний підхід базується на класичній позитивістській методології суб'єктно-об'єктних диспозицій. Він представлений концепцією структурного функціоналізму, використовує системний метод, концепції інформаційного суспільства, думки щодо комп'ютерної футурології та ін. Онтологія соціальних комунікацій в даному підході ґрунтується на системних зв'язках і функціях. Комунікативні технології ставлять завдання сконструювати бажаний образ певного суб'єкта і соціальні зв'язки в системі [12].

Одним з найпопулярніших методів системного аналізу комунікації і сьогодні залишається структурний функціоналізм. Виділяючи важливу конструктивну роль комунікації в становленні і розвитку людської діяльності, в функціонуванні соціальних систем, видатний американський соціолог Т. Парсонс підкреслював, що дивовижна складність систем людської діяльності неможлива без відносно стабільних символічних систем, які створюються і функціонують тільки завдяки комунікації. У процесі комунікації взаємодіють кілька елементів: дія автора та/або носія повідомлення; відповідна реакція реципієнта; зміст комунікативного процесу; взаємні ролі, що пов'язують між собою учасників комунікативної взаємодії.

Другий підхід – некласична методологія – ґрунтується на когнітивній моделі суб'єктно-об'єктних відносин. Так, у концепції Ю. Хабермаса будь-яка соціальна дія виявляється одночасно комунікативною, оскільки вона пов'язана з необхідністю розуміння. Комунікативна дія як символічно опосередкована інтеракція, по-перше, задає систему відліку для опису і розуміння того, що відбувається і конституювання його як предмета пізнання; по-друге, комунікативна дія – це завжди конкретно-історичний процес виробництва соціальної реальності [10].

Третій – постнекласичний – підхід зводить природу соціального до суб'єктно-суб'єктних відносин, тобто до принципу інтерсуб'єктивності і виключає об'єктність. Наприклад, у концепції Н. Лумана, комунікація визначається як смисловий, самореферентний процес, який складається з селекції того, що повідомляється, інформації та її розуміння. За допомогою комунікації соціум адаптується до умов зовнішнього середовища і відтворює

власні смислові кордони, формує власну реальність з мережі власних елементів, шляхом їх селекції, комбінування і т.д. [5].

Серед теорій інтеракціоністського підходу, які пов'язують сфери комунікації та культури, особливе місце посідає теорія художньої комунікації Ю. Лотмана. Він зазначає, що комунікація – це переклад мови мого «я» мовою твого «ти», тобто коди учасників взаємодії не тотожні, а тільки перехрещуються; жодна монологічна структура не може витворити принципово нове повідомлення, бо не є мислячою, якою може бути лише діалогічна (двомовна) структура; пам'ять культури є механізмом активного моделювання нового, що звернене до минулого [4].

Наразі проблематика соціальної комунікації знайшла академічний статус у зв'язку з загальноновизнаним масштабом її впливу на свідомість і поведінку людей, соціальну стабільність та управлінський простір. Це відбулося завдяки зусиллям і науковим розробкам таких дослідників, як Е. Барноу, Б. Берельсон, Дж. Гербнер, Т. Іглтон, П. Лазарсфельд, Г. Лассуел, У. Ріверс, Е. Холл, Р. Шейн, У. Шрамм та ін.

З управлінської точки зору, комунікація – це змістовний аспект соціальної взаємодії, акт або процес взаємодії між двома чи більше соціальними об'єктами шляхом безпосереднього спілкування й обміну інформацією з використанням відповідних засобів; соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації в умовах міжособистісного та масового спілкування за допомогою різних каналів і комунікативних засобів [2].

Соціальна комунікація в даний час вивчається під різними кутами зору, оскільки підхід залежить від приналежності вченого до певної наукової традиції, школи або напряму. Відповідні розуміння комунікації можна умовно розділити на три групи, які сформовані на 1) соціальній, 2) мовній та 3) власне комунікативній основі. Поняття «соціальна комунікація» охоплює всі ці три тлумачення. Перший підхід орієнтований на вивчення комунікативних засобів заради їх застосування (реалізації соціальних функцій комунікації); другий підхід пов'язаний з проблемами міжособистісної комунікації; третій – з проблемами впливу масової комунікації на розвиток суспільних відносин [12].

Один з засновників теорії комунікації О. Соколов тлумачить соціальну комунікацію як рух смислів (знань, вмінь, стимулів, емоцій) у соціальному часі й просторі. Вона являє собою механізм надбудови, утворення стійкої і поновлюваної узгодженості. Соціальна комунікація як категорія визначається тим, що вона характеризує найважливіший спосіб реалізації соціальних зв'язків між людьми; фіксує умови й універсальний соціально-психологічний механізм взаємодії соціальних суб'єктів, ступінь ефективності якого виявляє себе на всіх рівнях соціокультурної організації суспільства; означає особливий вид мотивованої і цілеобумовленої активності, спрямованої на обмін ідеями, знаннями, досвідом, уявленнями та емоціями, нормативно-ціннісними зразками діяльності й поведінки, що пронизують всі сторони життя людей

[8].

На думку українського науковця В. Різуна під соціальними комунікаціями необхідно розуміти таку систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розробку, провадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально-комунікаційні інститути, служби, а з іншого – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії. Методологічним підходом до вивчення явищ, процесів, функцій соціальних комунікацій має бути соціально-комунікаційний підхід. Суть цього нового для науки в цілому підходу є фіксація, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретація даних у системі понять соціально-комунікаційного інжинірингу, а точніше – з точки зору того, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу [7].

Підтримуючи ідею соціально-комунікаційного інжинірингу, В. Бебик пояснює соціальну комунікацію як процес передавання, переробки та прийняття соціальної інформації, здійснюваний суб'єктами та об'єктами глобальної чи національної суспільної сфери. Соціальні комунікації є своєрідним інформаційно-комунікаційним полем глобального суспільного життя, що має соціальний характер, поєднує всі компоненти суспільної сфери (політичні, економічні, духовні) та структурує відповідну суспільну (політичну, економічну, духовну) діяльність [1].

Г. Почепцов пропонує визначати соціальну комунікацію як обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілим рядом соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві. Він наголошує, що соціальні комунікації налаштовані на управління соціальними системами, маючи для цього як короткотривалий (тактичний), так і довготривалий (стратегічний) інструментарій [9].

О. Холод запропонував визначати соціальні комунікації як галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їх масиви, продукти засобів масової комунікації та інформаційні технології, що забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів при безпосередній участі членів комунікативного процесу [11].

Незважаючи на наявність чималої кількості наукових підходів до визначення сутності соціальної комунікації, всі дослідники погоджуються з тим, що соціальні комунікації є обов'язковим атрибутом існування людського суспільства. Вони є особливою структурною одиницею загальної комунікації, що відбиває взаємозв'язок і взаємодію організованих структур,

соціальних інститутів і соціальних практик. Без комунікації неможливе становлення, розвиток і функціонування соціальних систем, тому що саме вона забезпечує взаємовідносини між людьми та їх спільнотами, уможливорює зв'язок між поколіннями, накопичення і передачу соціального досвіду, його збагачення, організацію спільної діяльності, трансляцію культури. Саме за допомогою комунікації здійснюється управління, тому вона представляє на додаток до всього і ще й соціальний механізм, за допомогою якого виникає і реалізується влада в суспільстві.

У сучасних умовах трансформації держави соціальна комунікація стає необхідним регулюючим механізмом у взаєминах влади і суспільства, впливаючи на стабільність і ефективність функціонування всієї соціальної системи. В системі державного управління соціальна комунікація покликана сприяти координуванню та інтегруванню зусиль різних соціальних груп для формування такої державної політики, яка б враховувала інтереси всіх елементів суспільної системи, сприяла виробленню і прийняттю узгоджених управлінських рішень. Комунікаційні процеси в управлінні виступають як найважливіший спосіб формування і самопрезентації відносин між органами влади і населенням. Це ключова умова і одночасно джерело репродукування даної форми соціального життя.

Таким чином, на основі проведеного аналізу теоретико-методологічних підходів було встановлено, що багатозначність, складність соціальної комунікації як явища, що інтегрує в собі різні соціальні, політичні, соціокультурні аспекти передбачає поліваріативність наукових підходів, комплексне використання яких дозволяє проводити об'єктивну діагностику цього феномену з соціологічних позицій. Соціальна комунікація являє собою діяльність, універсальний механізм соціальної взаємодії індивідів, особливий процес передачі інформації за допомогою використання різних комунікативних засобів, засіб зв'язку або з'єднання, процес міжособистісного і масового спілкування, рух сенсів у соціальному просторі та часі тощо. Особливу роль соціальна комунікація відіграє в управлінському просторі, адже завдяки їй відбувається полегшення взаємного пристосування діяльності людей; інтеграція окремих індивідів в соціальні групи, спільності, суспільства; створення передумов для підготовки, прийняття та реалізації управлінського рішення; забезпечення кооперативної взаємодопомоги для координації дій великої складності, якою і є управління.

Література:

1. Бебик В.М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації // Інформація і право. – 2011. – № 1 (1). – С. 41-49.
2. Кіслов Д.В. Термінологія комунікацій: теоретичний дискурс та його практичне використання // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_3_5.
3. Кули Ч. Общественная организация. Изучение углубленного разума // Тексты по истории социологии XIX-XX веков: хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – С. 190-202.

4. Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре. – СПб.: Искусство-СПБ, 1994. – 399 с.
5. Луман Н. Медиа коммуникации. – Пер. с нем. А. Глухова, О. Никифорова. – М.: Изд-во «Логос», 2005. – 280 с.
6. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека. – Пер. с англ. В.Г. Николаева. – М.: Гиперборей; Кучково поле, 2007. – 464 с.
7. Різун В.В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій // Світ соціальних комунікацій: наук. журн. [гол. ред. О.М. Холод]. – 2011. – Т. 1. – С. 7-11.
8. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации. – СПб.: Изд-во Михайлова, 2002. – 449 с.
9. Почепцов Г.Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 19-26.
10. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия (Фрагменты). – Пер. А.Б. Рахманова // Личность. Культура. Общество. – 2004. – № 1 (21). – С. 303-312.
11. Холод О.М. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «Соціальні комунікації» // Психолінгвістика: психологія, мовознавство, соціальні комунікації : зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди» [голов. ред. О.О. Селіванова]. – 2013. – Вип. 12. – С. 286-293.
12. Шарков Ф.И. Истоки и парадигмы исследований социальной коммуникации // Социс. – 2001. – № 8. – С. 52-61.

А.М. Ячний

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара

Проблеми формування змісту поняття «управління» в теорії соціології

Явище управління – предмет вивчення багатьох наук, перед усім це: соціологія, психологія, соціальна психологія, політологія, філософія, юриспруденція, культурологія, педагогіка, кібернетика, сінергетика, ергономіка і економіка. Кожна з наук пропонує «свої» можливості щодо вдосконалення управлінської діяльності, але під кутом «своєї» методології, але при цьому наявна проблема відсутності чітких формулювань поняття «управління» в межах самих дисциплін. Так, соціологічній літературі притаманне суттєве різноманіття у визначеннях понять «управління», яке визначається як соціальний інститут, що являє собою цілеспрямований, усвідомлений, організаторський вплив людей на власну суспільну, колективну, групову життєдіяльність як безпосередньо (у формі самоуправління), так і через спеціально створені структури (державу, суспільні об'єднання, партії, фірми, кооперативи, асоціації тощо). При цьому, автори використовують поняття «соціальне управління» та «управління соціальними процесами» на ґрунті того, що поняття «соціальне управління» визначає весь комплекс цілеспрямованого регулювання соціальної діяльності людей, а поняття «управління соціальними процесами» підкреслює аспект диференціації, виокремлення конкретних процесів, які підлягають управлінському впливу [1, с. 12-13].

Інші автори визначають управління як: 1) систематичний вплив суб'єкта управління (підсистема, що управляє) на соціальний об'єкт (підсистему, якою управляють). При цьому підкреслюється, що підсистемою, якою управляють, може бути суспільство у цілому, його окремі сфери або будь які

його частини (організації, заклади і т.інш.) з метою забезпечення їхньої цілісності, «нормального» функціонування, вдосконалення і розвитку, досягненню поставленої мети; 2)цілеспрямований вплив на умови життя людей, їхні ціннісні орієнтації, поведінку, та має за головні завдання – забезпечення добре скоординованої цілеспрямованої діяльності, як окремих учасників сумісних зусиль (трудових, політичних, спортивних та інш.), так і соціальних організацій (систем) у цілому [2, с. 9-10].

Наведене визначення управління – управління (за назвою), але (за змістом) все ж таки йдеться про соціальне управління, про це свідчить визначення в іншому джерелі, де визначається соціальне управління як свідомий, систематичний, організований вплив на суспільство з метою впорядкування, вдосконалення його структури і діяльності, збереження цілісності; як процес, який забезпечує стійкість розвитку суспільної системи, її рівновагу, гарантію, запобігання потрясінням і катаклізмам [3, с. 646-648].

Необхідно звернути увагу на те, що наведені нами визначення управління формулюються через поняття «вплив», «діяльність», але існують й інші підходи. Так, певні, автори говорять про управління вже як про процес систематичного, свідомого, цілеспрямованого впливу людей на суспільну систему у цілому або її окремих частин (виробництво, соціальне та духовне життя, галузі економіки і т.ін.) на ґрунті усвідомлення та використання, притаманних суспільству об'єктивних закономірностей і прогресивних тенденцій в інтересах забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Підкреслюється, що у змістовному плані управління розглядається як вид інтелектуальної праці, яка виступає як система послідовних управлінських функцій, циклів, процесів, які забезпечують координацію і регулювання інших видів людської праці [4, с. 1144].

Наведене визначення управління ототожнюється з поняттям соціальне управління. Про це свідчить інше соціологічне видання яке визначає соціальне управління як діяльність щодо організації суспільних процесів, яка ґрунтується на усвідомленому використанні притаманним ним закономірностям [5, с. 356-358].

Авторитетне соціологічне видання пропонує визначення управління як елемента, функції організмів, систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізації програми, мети діяльності. Соціальне управління ж, визначається як один з основних видів управління, функція якого полягає у забезпеченні реалізації потреб розвитку суспільства та його підсистем [6, с. 380].

Стосовно стану визначення змісту понять «управління» в рамках методології інших наук, проблеми схожі. Так, в теорії менеджменту управління визначається як процес планування, організації, мотивації і контролю, який необхідний для того, щоб сформувати і досягти мету організації [7, с. 37]. Менеджмент, розглядаючи організацію діяльності суб'єкта управління (ме-

неджер), пропонує своє визначення управління як низки окремих процесів, що представляють собою дії, які сприяють досягненню мети [8, с. 15]. Наявне ототожнення понять «процес» і «дія», «керування» та «управління» нажалі тільки дезорієнтує читача. Представники політології визначають управління як: 1) сукупність способів, засобів і механізмів для здійснення організованого забезпечення впорядкованості, стабільності політичного життя суспільства і держави; 2) форма регулювання суспільних відносин в класовому суспільстві через владу [9, с. 525-526]. При цьому в рамках політології існує й інше визначення, де управління – це специфічна функція організованих систем природи, суспільства, виробничо-технічної сфери, яка забезпечує їх життєдіяльність, цілеспрямовану динаміку їх розвитку, реалізацію конкретних програм і практичних задач.

У свою чергу, соціальне управління визначається як свідомо діяльність суспільних інститутів та окремих індивідів, що спрямована на регулювання стихійних та усвідомлених, об'єктивних і суб'єктивних начал, доцільне впорядкування суспільних відносин [10, с. 379-380]. На фоні наявних визначень спостерігається певне легковажне ставлення до поняття управління. Так, зустрічаються автори для яких поняття «управління» на стільки зрозуміле та «елементарне», що не потребує окремого фіксування. Вочевидь, на цій підставі, зустрічаються видання, що висвітлюють явище управління, але у тексті не можна знайти жодного визначення управління [11]. На нашу думку, будь яке явище, при його вивченні, повинно мати визначення для його фіксації під певним кутом розгляду. У разі відсутності визначення явища – кожний бачить його «по-своєму» й думає «про своє».

Таким чином, проведений короткий аналітичний огляд наявних визначень управління демонструє «парад» змісту та сенсів, підходів щодо розгляду цього явища, що обумовлює проблемний характер теоретичного висвітлення змісту управління. Будь-яка наукова теорія, перед усім покликана надавати світоглядні орієнтири, що зручні до сприйняття та у використанні на практиці. Чітке соціологічне висвітлення змісту управління дозволить створити такі орієнтири.

Література:

1. Бурега В.В., Мазурик О.В., Селютіна Н.Ф. Соціологія управління : навч. посібник. – Донецьк: Східний вид. дім, 2010. – 140 с.
2. Бабосов Е.М. Социология управления: учеб. пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 2000. – 288 с.
3. Соціологія: короткий енциклоп. словник / За заг. ред. В.І. Воловича. – К.: Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.
4. Социология: энциклопедия / Сост. Грицанов [и др.]. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
5. Социологический справочник / Под общ. ред. В.И. Воловича. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
6. Социологический энциклоп. словарь / Ред.-коорд. Г.В. Осипов. – М.: ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 488 с.

7. Кабушкин Н.И. Основы менеджмента: учеб. пособие. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Остожье, 1999. – 336 с.
8. Амстронг М. Основы менеджмента. Как стать лучшим руководителем. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 512 с.
9. Человек и общество: краткий энциклопедический словарь-справочник (политология) / Отв. ред. Ю.С. Борцов, науч. ред. И.Д. Коротец. – Ростов н/Д.: Феникс, 1997. – 608 с.
10. Политология : энциклоп. словарь / Общ. ред. и сост. Ю.И. Аверьянов. – М.: Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
11. Удальцова М.В. Социология управления: учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. – 144 с.

С т у д е н т с ь к і с т у д і ї

А.Е. Ветрова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Городская повседневность: особенности проблематизации и репрезентации

Социально-культурные изменения, связанные с развитием общества, внутринаучные тенденции развития, которые должны отражать эти социальные изменения, порождают потребность в формировании нового научного поля, где предметом исследования является повседневность. Повседневность как структурно-функциональная характеристика включает деятельность, мышление, целеполагание, возникающие и протекающие в актуальном социально – индивидуальном времени по заданной схеме. Город традиционно воспринимается как территориальная пространственная структура, наделенная четкими границами и установленными правилами события в их пределах. Формированию городов во многом способствовали переход человека к оседлому существованию и развитие земледелия, которые заложили локально-территориальное представление о пространстве. С появлением поселений-городов понимание пространства привязывается к пространству социальному и становится все более зависимым от деятельности людей, их потребностей и интересов. В связи с этим становится актуальным рассмотрение города как пространства повседневной жизни человека.

Сегодня проблематика городского пространства стала одной из популярных, открытых и дискуссионных тем. Урбанистические исследования повседневности – одна из многочисленных современных исследовательских стратегий в социологическом дискурсе. Серьезный вклад в осмысление городской повседневности внесли труды Ф. Энгельса, Э. Берджеса, Р. Парка, М. Вебера, Л. Вирта. Исследователи Х. и Р. Линд провели аналитическое исследование повседневной жизни «миддлтаунов» – средних городов США,

выявив динамику мировоззрения среднего класса американцев в контексте экономических преобразований страны. В отечественной и постсоветской литературе интерес к городской повседневности можно проследить по трудам Н. Анциферова, И. Гревса, В. Семенова-Тян-Шанского, Б. В. Маркова, Е.Г. Трубиной, Н.В. Розенберг, С.А. Смирнова, Л.Г. Руденко, И.Г. Савчук, С.Н. Толстенко, Е.А. Бунич и др.

Городская повседневность в современном миропонимании является одним из востребованных объектов познания. В век урбанизации, когда во всем мире продолжают расти города, когда меняется их статус, внешний вид, соотношение различных групп населения, их взаимоотношения, условия жизни, городская тематика изучается специалистами различных областей знания. Понятие городской повседневности включает в себя как инфраструктуру города, особую социокультурную среду, развивающуюся под воздействием региональных и общегосударственных контекстов, являющуюся пространством существования его обитателей, так и потребности горожан, их трудовые будни и отдых, качество и уровень жизни [2].

Современный город представляет собой сложную систему, детерминруемую многими взаимосвязанными и взаимоопределяемыми показателями. Город является экономическим, административным и культурным центром, это постоянно развивающийся организм, который чутко улавливает тенденции общественной жизни, воспроизводит и видоизменяет их [3]. Материальные и духовные ценности, нормы, традиции, особенности организации жизни создают неповторимый облик городов того или иного региона и формируют отличительные особенности характера их жителей.

Современный город представляет сложное социокультурное пространство, в котором отпечатались следы самых разных культурных эпох. Это и архитектурные конструкции и социальная организация пространства. Антропология современного города раскрывает видение противоречивых тенденций городской повседневности. Это ставит перед человеком мировоззренческую задачу: не просто жить, погружаясь в повседневные заботы и дела, но, осмыслив собственное существование, взять на себя ответственность за окружающую действительность и самого себя [1].

Процессы глобализации, виртуализации, гипертекстуальности, интерактивности определяют городской мир как сложный феномен, отражающий все процессы социокультурной модернизации. Городская повседневность, будучи компонентом современной урбанистической картины мира, представляет собой сферу особого существования социума, характерными чертами которой являются практическая деятельность, коммуникативность, технизированность, стандартизация быта, расширение медиапространства, гипертекстуальность, интерактивность, нерешенность социальной ответственности и справедливости в рамках городской жизни. Среди перспектив и приоритетных направлений развития повседневного опыта современных городов, входящих в городское миропонимание, следует выделить вопросы становления

городского социума в контексте экологического, социокультурного, политического сознания [5].

В целом социокультурные изменения, характерные для современных мегаполисов, и новые формы организации городского пространства чаще всего маркированы прилагательным «глобальный» город. В городах повседневная жизнь подверглась процессам коммодификации. Начало эстетизации как мира товаров, так и мира повседневности было положено, согласно Беньямину, в XIX веке, с созданием первых универсальных магазинов, в которых отрабатывались стратегии привлекательной раскладки новинок, с нарастанием ценности балконов, с которых можно было обозревать толпу в безопасном отдалении от запахов и столкновений. Производство вещей и социальное воспроизводство, массовое потребление и политическая мобилизация в представлении Беньямина – все это соединяется в городском пространстве [6].

Вместе с тем, общение посредством технических систем выхолащивает саму сущность этого феномена, превращая его из процесса межличностного взаимодействия в чисто коммуникативный акт – простую передачу информации. Место естественного полифункционального языка, выражающего специфику национальной и региональной культуры в Интернет-общении, занимают либо искусственные языки, либо усредненные речевые формулы, стилистические шаблоны и штампы. Нарастает отчуждение человека, чувство одиночества в толпе, городе [5].

Потребности человека слишком разнообразны. Человек, живущий в городе, неизменно обращается к городской среде в целях реализации своих потребностей. Такие отношения и называют городской повседневностью. Связь между человеческими потребностями и городской средой на повседневном уровне является двусторонней. С одной стороны, она выражается в активности человека по отношению к городской среде в форме, способе и процессе осуществления этой активности, в конечном ее результате. С другой стороны, указанная взаимосвязь проявляется в потенциале, которым обладают различные объекты городской среды, предназначенные для реализации потребностей горожан (супермаркеты, торговые центры, производственные предприятия, учреждения культуры) [7].

Что касается Украины, следует отметить, что особенность нынешнего этапа развития состоит в том, что он совпадает с глубокими социокультурными трансформациями – глобализацией, распространением стандартов общества потребления, становлением информационного общества и появлением социокультурных признаков постмодерна. Эти трансформации, в отличие от модернизации, являются не направленными и прогрессивными, а напротив, нелинейными, непреднамеренными и лишенными устойчивого вектора развития. Они порождают новые риски для повседневности [4].

Современный потребитель мыслит не реальными вещами и их потребительскими качествами, а символами вещей и их символическими свойствами. Он все больше ориентируется не на самовоспроизводящиеся куль-

турные образцы, а на искусственно сконструированные и распространяемые массовой культурой мифы [8]. Устойчивые прежде «жизненные миры» повседневности различных социальных групп подвергаются символическому насилию, критикуются, высмеиваются с тем, чтобы вызвать неудовлетворенность, стремление что-то изменить через изменение потребительских стандартов: поменять старую одежду, мебель, машину на новые не из-за утраты ими реальных полезных качеств, а ради мнимого повышения престижа. Все это приводит к тому, что в «текущей современности» (термин Баумана) глобального мира повседневность все в меньшей степени сохраняет свою функцию прибежища стабильности. Присущие ей гибкость и подвижность не успевают за быстрыми изменениями информационной, материальной, культурной, социальной среды. Из сферы стабильности повседневность все больше превращается в сферу риска, источником которого становится именно то, что раньше давало безопасность – ее устойчивые структуры [8].

Таким образом, проанализировав данные категории, можно говорить о том, что городская повседневность трансформируется под влиянием современных глобализационных тенденций, что отражается как на пространстве города в целом, так и на повседневной жизни людей, в частности. Городская повседневность – отражение социально-экономических, духовных и политико-правовых тенденций в обществе в целом, а так же уникальный исторический, эстетический, психологический феномен и социокультурный концепт современного мира.

Литература:

1. Диалоги: Городская повседневность – Режим доступа: <http://postnauka.ru/lectures/25639>
2. Касаткина С.С. Городская повседневность как направление социально-философских исследований. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/gorodskaya-povsednevnost-kak-napravlenie-sotsialno-filosofskih-issledovaniy>
3. Розенберг Н. Трансформация стиля повседневной жизни в современном городском пространстве. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-stilya-povsednevnoy-zhizni-v-sovremennom-gorodskom-prostranstve>
4. Руденко Л.Г., Савчук И.Г. Украина: Изменения городского пространства. – Режим доступа: http://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2013_2_48-56.pdf
5. Смирнова О. Городская повседневность как компонент современной урбанистической картины мира: социально-философский аспект. – Режим доступа: <http://www.gramota.net/materials/3/2012/6-1/45.html>
6. Трубина Е. Видимое и невидимое в повседневности городов. – Режим доступа: http://www.academia.edu/6465734/ВИЗУАЛЬНАЯ_АНТРОПОЛОГИЯ_ГОРОДСКИЕ_КАРТЫ_ПАМЯТИ_Под_редакцией_П.В.Романова_Е.Р.Ярской_Смирновой
7. Фролова С. Город как пространство повседневного бытия. – Режим доступа: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2436296
8. Хугаева Л. Современные тенденции в изучении городской повседневности. – Режим доступа: http://fandag.ru/news/sovremennye_tendencii_v_izuchenii_gorodskoj_povsednevnosti/2014-03-18-481

О.И. Галечко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара
Городская культура как продукт эмоционального капитализма

Современный город является продуктом капиталистической системы: урбанизация, индустриализация, рационализация и расширение рынков сбыта стали сопутствующими этому процессам.

Используя термин «эмоциональный капитализм», целесообразно обращаться к концепциям А. Хохшильда, Г. Шульце. На их основании можно сформулировать определение эмоционального капитализма как культуры, в которой эмоциональный и экономический дискурсы, а так же отображающие их практики, взаимно образуют друг друга, производя, таким образом, масштабное движение, в котором аффект становится значимым аспектом экономического поведения, и в котором эмоциональная жизнь – следует логике экономических отношений и обмена [1].

Определить устойчивость капитализма и соответствующего стиля жизни исключительно в терминах рационального действия невозможно. Рассматривая современный город в терминах капитализма, имеется в виду прежде всего культура, ядром которой является эмоциональная самость, а ключевой практикой – управление эмоциями и это управление имеет пространственное измерение. Значительную роль в повседневной человеческой практике играет ее эмоциональная составляющая: эмоциональный капитализм – это культура, в которой эмоциональный и экономический дискурсы и практики формируют друг друга.

Для XX века характерным становится развитие психологии (в первую очередь психоанализа), которая формирует особый стиль эпохи, названный Е. Иллоуз «терапевтически-эмоциональным». Этот «терапевтически-эмоциональный стиль» обнаруживается и в современной урбанистике. В частности, у представителей средового подхода в исследованиях города: в книгах К. Линча, Дж. Джекобс, К. Дзя. Появление средового подхода было связано с критикой техницистской парадигмы в исследованиях города и с процессами эмоционализации и эстетизации городского пространства. Эмоциональное «распредмечивание» города, восприятие его в качестве реально воображаемого целого связывают с развитием фотографии и кино. То есть эстетизация, эмоционализация городской среды напрямую связана с формированием визуального воображаемого образа города у его жителей и гостей, с журнальными изображениями города и характерного для него стиля жизни. Трансформация визуального опыта привела, таким образом, к изменению стиля восприятия города [2].

Процесс эстетизации вообще и городского пространства в частности связан в первую очередь с развитием индустрии иконического (туризм, дизайн, кино, фотография и т. д.), создающей образы, которые обещают интенсификацию опыта человека – иконический ритуал: индустрия иконического основывается на способности образов соблазнять. Б. Гизен называет образ

медиумом соблазнения. Эта способность образов кроется в их двойственной природе: они репрезентируют нечто невидимое, то есть то, что физически отсутствует, но при этом сами являются видимыми, обладая качествами физического объекта. Индустрия иконического использует способность образов превращать физическую материальность в иконическую, соблазнять, приобретать те смыслы и значения, которых не было у физического носителя. Она основывается на человеческом стремлении приписывать реальным вещам и людям свойства изображений.

Современная урбанистика в отдельных ее направлениях становится частью индустрии иконического. Эмоционализация городского пространства – феномен довольно поздний и связан с его иконизацией, то есть с практиками визуального потребления. Некоторые теоретики, одним из которых является Дж. Урри, считают, что это происходит в XIX веке. Так как именно в это время пространство начинает цениться не за его физические свойства, а за его эстетические качества. В последнем ключевую роль играет визуальная компонента (образ места). Визуальная составляющая отсылает к феноменам досуга, отдыха, к визуальному потреблению мест (особенно в форме туризма). До середины XIX ст. идея ландшафта не была столь значима. Именно в этот период (1840-е) в строительстве домов наблюдается существенное изменение: их начали рассматривать на предмет того вида, который открывается из их окон. Пространство начинает восприниматься фотографически, словно сквозь призму фотокамеры [3]. Индустрия иконического активно использует эту способность некоторых мест вызывать иконический ритуал, формируя эмоциональную привязанность к ним.

Индустриализация, урбанизация и капитализм изменили условия взаимодействия индивида с образами. Если в традиционном обществе сакральные образы люди встречали в сакральных местах, то в современном обществе эти образы можно встретить в совершенно непредсказуемых контекстах, в любую минуту и без всякой предварительной подготовки.

Таким образом, в ситуации эмоционального капитализма фиксируются сложнейшие культурные изменения, которые произошли в современном обществе. Смена потребительской ориентации с внешней на эмоциональную внутреннюю позволяет говорить о кардинальном изменении культурных, социальных и экономических аспектов современного общества. Пространственное измерение сегодня описывается не столько с помощью цифр и формул, сколько на языке образов, эмоций и впечатлений.

Литература:

1. Шульце Г. Производят впечатление // Интервью для журнала Esquire. – 2011. – Режим доступа: <https://esquire.ru/events>.
2. Бедаш Ю.А. Город как эмоциональное пространство // Вестник Самарского гос. ун-та. Гуманит. сер. – 2014. – № 9. – С. 40-46.
3. Сувалко А.С. Эмоциональный капитализм: коммерциализация чувств / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Сер. WP20 «Философия и исследования культур».

ры». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики. – 2013. – 48 с.

Ю.С. Горпинич

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Публичные пространства города: социологическая рефлексия

Современный город – это сложноорганизованная пространственная система, элементами которой являются территории различного назначения, объединяемые транспортными, экономическими, социальными, информационными и другими связями. Эта система находится в постоянном развитии, которое осуществляется на уровне взаимодействия городских территорий. Важнейшую роль в ней играют публичные пространства города.

Если говорить о публичном пространстве города, необходимо отметить, что оно является важным социокультурным элементом современного общества, так как социальное взаимодействие людей на территории города несет в себе положительные эффекты для развития и жизни всего города в целом. Так, отсутствие таких пространств в городе способно ограничить социальную активность, а так же не актуализируется возможность реализации своей потребности в социализации. Исчезает потребность в «общественном интересе», который и является основой публичной жизни города. Кроме того, суть создания и развития публичных городских пространств – это гуманизация городов, преодоление «слободского» характера многих городов (в первую очередь индустриальных), переосмысление города от площадки для производства или территории для размещения и восстановления рабочей силы, к пространству, комфортному для человека. Актуальным на наш взгляд является вопрос о том, что можно назвать публичным пространством современного города, и в соответствии с какими маркерами можно его идентифицировать.

Существует несколько различных подходов к пониманию публичного пространства. Первый подход понимает публичность как пространство встреч свободных граждан и выработки ими, на основе свободной и определенным образом организованной коммуникации, точек зрения на некоторые общие вопросы жизни общества, не касающиеся их частных интересов. Так данный подход с именами Ханны Арендт и Юргена Хабермаса [1; 5].

Второй подход к пониманию публичного пространства рассматривает публичность как «социабельность» (sociability) – способность к осуществлению социального взаимодействия, социальной жизни. Эта традиция понимает публичную сферу как пространство, где имеют место «множественные незапланированные взаимодействия», где незнакомые люди могут встречаться и наслаждаться компанией друг друга. Этот подход исходит из теоретических концепций Р. Сеннета, а он сам ссылается на драматургическую социологию И. Гофмана как на источник собственного понимания публичности [3, с. 76].

Следует отметить, что в научном дискурсе отсутствует жесткое разделение понятий «публичное» и «общественное» пространства. В западной традиции принято употреблять термин «public space», тогда как в постсоветской социологической мысли используют параллельно ряд терминов – «общественное пространство», «публичное пространство», «открытое пространство». По нашему мнению, термин «общественное пространство» прежде всего, указывает на принадлежность пространства сообществу, то есть отражает форму собственности, в то время как понятие «публичного пространства» раскрывает суть коммуникационной наполненности пространства, пространства социальных взаимодействий.

В данном докладе мы будем раскрывать понятие публичного пространства города с точки зрения «социальности», подхода, который касается современной городской жизни общества. Именно в такой среде люди должны иметь возможность на свободную коммуникацию, чувствовать себя комфортно и защищенно в условиях растущей индивидуализации, которая характеризует современную городскую жизнь. С этой точки зрения формами публичных пространств могут быть парки, скверы, набережные, городские площади, торговые центры, кинотеатры, но, по сути, сама форма здесь является вторичной, поскольку важно то, что происходит в самом пространстве [3, с. 88].

Необходимо отметить, публичное пространство выполняет ряд функций. Первая функция публичного пространства – получение социального опыта. В отсутствие постоянных каналов информации, коммуникативным и информационным пространством становятся именно открытые городские пространства. То есть, фактически эти пространства играют роль обучающей, наблюдательной площадки, на которой люди видят и изучают друг друга, набираются опыта о том, какие есть социальные группы в городском пространстве, каковы поведенческие практики горожан.

Следующая функция публичного пространства – создание благополучия и порядка со стороны городского общества. Здесь идет речь не только о том, чтобы сделать город красивым, но и о создании уникального бренда города. Ключевая функция публичного места – это безопасность, разнообразие и возможность для деятельности. Безопасность при этом обеспечивается самими людьми. Дж. Джекобс пишет об этом таким образом: «Прежде всего, необходимо понять, что общественный порядок – порядок на тротуаре и улице – в городах в основном обеспечивается не полицией, а сложным, почти бессознательным сообществом добровольного надзора и сдерживания, состоящим из простых людей... Магазины, бары, рестораны, как основные примеры, различным и сложным образом способствуют обеспечению безопасности на улицах» [2, с. 21].

Третья функция публичного пространства – воспитание толерантности в городском сообществе, что является важной характеристикой для социального здоровья населения. Следовательно, публичное пространство – это не

только место, которое существует для развлечения и общения, но и является очень важным фактором формирования городской культуры и культуры самобытности горожан [4].

С нашей точки зрения, важно рассмотреть ряд признаков, при которых то или иное городское пространство можно считать публичным. Первый признак – наполненность пространства социальной жизнью, причем в течение дня. Публичное пространство города это, прежде всего, место, наполненное событиями, несущими в себе социально–значимую составляющую. Кроме того, в пространстве должны поддерживаться социальные взаимодействия, опосредованные коммуникацией. Стимулировать социальную коммуникацию в городском пространстве и помочь людям задержаться в нем можно посредством управленческих и технических решений – установив определенные «площадки», вовлекающие людей в различные виды активности.

Одним из существенных признаков является комфорт публичного пространства. Пребывание человека в любом пространстве будет тем чаще и дольше, чем оно комфортнее. Поэтому городские власти, заинтересованные в расширении рекреационных возможностей горожан, развитии туризма и, особенно, в укреплении эмоционально позитивного отношения жителей к городу, стараются наполнить открытые пространства оригинальным и качественным средовым дизайном. То есть, в таком пространстве должны быть интересные объекты, оно должно быть удобным (лавочки, освещение, благоустройство и т.д.), здесь регулярно должны проводиться тематические мероприятия, такое пространство должно быть вне транспортных потоков, такое пространство должно быть трансформирующимся.

Возможность саморепрезентации (участие в «театре» городской жизни) также относится к признакам публичного пространства. Кроме перечисленных качеств, самыми востребованными публичными пространствами становятся те, где человек может свободно включаться в различные практики межличностного общения и взаимодействия, либо практиками «саморепрезентации» в максимально широкой и насыщенной социальной среде. Это качество публичного пространства привлекает людей в такой же степени, как и возможность наблюдений «театра» городской жизни.

Полифункциональность и принципиальная открытость также относятся к признакам публичного пространства города. Пространство должно быть привлекательным для всех, независимо от их возраста, пола, семейного положения, наличия капитала и прочее. Свободный доступ для всех – безусловный критерий публичного пространства. То есть, городское публичное пространство не должно быть иерархизированно, здесь должно отсутствовать социальное исключение. Однако, неравенство и стратификация, характерные для современного общества, проявляются и в публичных пространствах. Одна из линий их иерархического структурирования связана с вертикальными отношениями «власть – горожане».

Л. Лофланд выделил базовые условия успешного функционирования

публичного места: удобство, приятный имидж, разнообразие использования пространства и занятий, удовольствие от интеракции, наблюдение за людьми, «карнавальность» – возможность игры, фестиваля, избавления от своей истинной идентичности, приобретение новых масок [5, с. 102].

Проблематика публичных пространств в украинских городах стоит очень остро. В современной Украине риски для открытости и неиерархизованности публичных пространств особенно велики: это тренды приватизации и коммодификации. Происходит его приватизация городскими экономическими элитами, публичное пространство становится жертвой политической сегрегации, полицейских стратегий очистки города от протестной активности. Засилья автомобилей и рекламы отнимает у нас улицы, площади, тротуары, набережные. Лишь некоторые города демонстрируют положительные и прогрессивные подходы к развитию публичных пространств, в первую очередь пешеходных зон, озеленения, креативности.

Итак, публичное пространство города – это общедоступные места, приспособленные для социальной деятельности людей, в пределах которых происходит подавляющее большинство социальной интеракции. В качестве таковых выступают торговые центры, площади, парки, бульвары – места массового скопления людей. Для идентификации пространства города как публичного, выделяют ряд важных признаков: наполненность социальной жизнью и его доступность, комфорт, наличие социально-важных точек притяжения, возможность самопрезентации, полифункциональность и принципиальная открытость.

Литература:

1. Арендт Х. VITA ACTIVA, или о деятельной жизни. – СПб.: Алтейя, 2000. – 437 с.
2. Джекобс Д. Назначение тротуаров: безопасность // Логос. – 2008. – № 3. – С. 3-23.
3. Сеннет Р. Падение публичного человека. – М.: Логос, 2002. – 424 с.
4. Суховерхова У.И. Публичное пространство – ресурс в развитии Томска как креативного города для молодежи. – Режим доступа: <http://parksgt.tsu.ru/upload/iblock/00b/00b297a6cf480fa16d7506a8c9c54eb.pdf>
5. Хабермас Ю. Вовлечение другого: Очерки политической теории. – М.: Наука, 2001. – 417 с.
6. Lofland L.H. The Public Realm. – New York: Aldine De Gruyter, 1998. – 306 p.

Л.І. Кирилюк

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Інтернет-комунікації у сучасних містах та селах України

Інтернет – одне з основних джерел глобальної комунікації сучасності. Віртуальність стала особливою рисою нового середовища існування сучасної людини. На сьогоднішній день сформувався віртуальний комунікативний дискурс [1]. Інтернет посилює активізацію суспільства, за допомогою нього

здійснюється обмін інформацією між індивідами.

Всесвітня Мережа є найбільшою інформаційною індустрією, де інформація передається, накопичується та поширюється.

Існує інформаційно-комунікативна інфраструктура (ІКД) [2], яка об'єднує в собі віртуальні інформаційні ресурси: текстові документи, бази даних, звукові і графічні матеріали, веб-сторінки і т.д. Для ефективного функціонування ІКД необхідні відповідні організаційні структури, правові та нормативні механізми [2].

Віртуальна взаємодія індивідів має специфічні риси: присутність зворотного зв'язку, дотримання правил приватності, наявність етики спілкування в Інтернеті [3].

Інтернет є одним із найбільш демократичних і вільних від владного контролю місць для комунікації. Завдяки анонімності учасників, йому властива вільна зміна ролей-масок і віртуального оточення [3].

Інтернет-контент спрямований на невеликі фокус-групи [1] (інформація з форумів певної спрямованості, інтернет-меми, новини у тих чи інших соціальних мережах і т.д.). Інтернет є зручною платформою для обговорення питань, які хвилюють суспільство. Інтернет є розповсюджувачем масової культури: книг, кінострічок, музичних творів і т.д.

Одна з найважливіших проблем сучасності – нерівний доступ до мережевої комунікації та інформації. Існують показники цифрової нерівності (К. Кунео): географічний, геронтологічний, гендерний, культурний, економічний і т.д. [2].

Подібна нерівність існує і в Україні. Дане питання, як і тема інтернет-комунікацій в цілому, становлять інтерес для багатьох вітчизняних дослідників (І. Броннікова, С.Г. Денисюк, Г.Л. Антонов, М.А. Щенникова) [4].

Дослідження за 2005 рік, показали що користувачем Інтернету в Україні був кожен двадцятий опитаний громадянин (всього – 5,1% від загальної кількості). 80,7% взагалі не мали доступу до Мережі. За даними ООН на той момент кількість користувачів Інтернетом була наступною: в Норвегії – 50,2%, в США – 55,1%, у Фінляндії – 50,9% [2].

На 2005 рік рівень мережевих користувачів істотно відрізнявся між сільськими і міськими жителями. У Києві було зафіксовано 16,8% користувачів, у великих містах (де більше 250 тис населення) – 6,1%, у селах – 1,6% [2]. Основна причина подібної диспропорції - низький рівень комп'ютерної грамотності та малозабезпеченість суспільства. Рівень грамотності поліпшується зі зниженням віку респондентів і підвищенням рівня їх освіти [2].

На 2013 рік [4] Україна за розвитком мережевих інформаційно-комунікаційних технологій значно відстає від країн «першого світу». Вона виявилася на 73 місці. У глобальному рейтингу інтернет-користувачів Україна на 109 місці з 192 країн.

Незважаючи на низький рівень користування Інтернетом щодо інших країн, темпи розвитку всередині самої України ростуть. На 2014 рік кількість

користувачів Всесвітньою Мережею перевищила 18,8 млн. людей [4].

Найбільша частка користувачів Інтернету припадає на великі міста центру, Сходу і Півдня (майже 75%). Найменша кількість – у обласних центрах Західної України, за винятком Львівської області. Жителі сіл та периферії найменше представлені в Інтернеті.

Був помічений зв'язок між комп'ютеризацією і віковими групами: у 2012 році 50,1% домогосподарств з дітьми мали комп'ютер. Серед домогосподарств без дітей ПК був тільки у 20% [4].

Оскільки комп'ютерна безграмотність довгий час була великою проблемою країни, в рамках Закону України було прийнято постанову «Про основи розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки».

На сьогоднішній день в Україні Інтернет як засіб масової комунікації не перевершує традиційні канали (радіо, телебачення). Поки існують економічні, соціальні і культурні складності, вони є серйозним бар'єром для масової комп'ютеризації українського суспільства.

Література:

1. Михайлов В.А., Михайлов С.В. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества. – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/m/mihaylov-mihaylov.shtml
2. Гирич В.Л., Чуприна В.Н. Глобальное информационное пространство и проблема доступа к мировым информационным ресурсам. – Режим доступа: <http://www.gosbook.ru/node/29728>
3. Шурина Ю.В. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации // Научный диалог. – 2012. – № 7. – С. 160-171.
4. Буданова А.Б. Проблемы развития политической интернет-коммуникации в Украине. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-razvitiya-politicheskoy-internet-kommunikatsii-v-ukraine>

Е.В. Мыславец

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Проблема миграции в городском пространстве

Трансэкономика, высокая мобильность населения, открытость границ – это отличительные черты современной мировой модели, где идея культурного многообразия и политика либерализма провозглашаются как манифест эпохи.

Однако одна из мыслей в книге З. Баумана «Глобализация. Последствия для человека и общества» говорит о следующем: «Гетто – это цена, которую человечество платит за глобализацию» [1]. Извечное деление на «своя-чужой» не прекращалось никогда, различные культурные коды, способы мышления и действия – все это табуирует чужого, к которому мы в первую очередь можем отнести мигранта. И наиболее полно процесс соития культур и взаимодействия мигрантов с инородной средой мы можем проследить на примере городского пространства.

В первую очередь важно отметить, что интерес к миграции именно в городской среде обусловлен самой природой явления. Так, полагаясь на знаменитые законы миграции Э.Г. Равейнштайна, выделим, что, по крайней мере, три из них говорят о явной прерогативе у мигрантов городской местности, поскольку в первую очередь мотивы переезда у людей экономические, и именно город с его промышленными, культурными и образовательными возможностями может помочь добиться успеха.

Но с другой стороны, именно город способствует все большей сегрегации приезжих, по отношению к местному населению. Объяснений данному феномену существует несколько, для начала это связано с растущим стремлением этнического меньшинства сохранить свою самобытность, защитить свою культуру от политики плавильного котла, которая является характерной чертой глобализации. Именно таким образом в границах городского пространства возникают Chinatown и подобные этнически закрытые ойкумены. С другой стороны, это желание местных вытолкнуть на периферию производства и трудовой деятельности чужаков, которые конкурируют с ними.

Достаточно интересно данную проблематику освещает известный урбанист Д. Пейрони, который специализируется на вопросе сегрегации в современной городской среде. Так, ученый заявляет, что природе становления данного феномена, способствует само «лицо города», которое характеризуется 3 моделями застройки:

1. Это завершение кольцевой структуры организации городов, и его секторизация. Так город состоит из различных мест: где-то больше присутствует коммерция, где-то больше культура и т.д.

2. Современный город – это непрерывный поток, где ты в силу своих возможностей можешь получить доступ к различным благам. Кроме того, чем важнее становится роль этих потоков, тем большее количество населения ищет места для локализации и концентрации. Происходит иерархизация районов, различных мест в городе. Система дистанцирования, логика разделения, селективности приводят к тому, что люди показывают некоторое отличие своей группы от другой.

3. Городская среда становится концентрированной. Например, может происходить концентрация элитных слоев в центральных районах, а более бедные слои группируются в отдаленных от центра районах, средние слои выезжают за границы городской черты и т.д. [2].

Таким образом, перестраиваясь и подчиняясь логике современности, городское пространство организует свою жизнь по принципу архипелагов, которые с одной стороны, концентрируют отдельные группы людей и таким образом создают подобие гетто, а с другой, пример сегрегации в современных городах приветствуется, так как позволяет самоорганизовать и консолидировать городскую жизнь для получения максимальной экономической выгоды.

Однако, полагаясь на аккультурационные модели, отметим, что страте-

гия сегрегации – сепарация, которая может быть применима с одной стороны новоприбывшим меньшинством, а с другой доминирующим большинством, не является наиболее удачной моделью внедрения мигранта в новую культурную среду.

Таким образом, современная трактовка городского пространства, может и несет в себе определенные экономические и планировочные выгоды, однако именно она же и является первым препятствием в изменении статуса чужого в стране реципиенте, по крайней мере, если мы говорим о взаимодействии мигранта с географическим пространством города.

Література:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/4985>
2. Пейрони Д. Социальная сегрегация в городском пространстве. – Режим доступа: <http://polit.ru/article/2013/06/23/segregation/>

Д.М. Новікова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Велике місто як соціокультурний простір локалізації гламуру**

Сучасну стадію суспільства споживання деякі дослідники визначають в якості характерних рис притаманних ідеології глем-капіталізму, ядром якого стає гламур як соціокультурний феномен і певний тип економіки. Глем-капіталізм спрямований на системне відтворення споживчих цінностей, що складають ядро глем-культури [1]. Власне, феномен гламуру зароджується безпосередньо в умовах великого міста, з його масовим споживанням. У рамках постструктуралізму в якості однієї з відмінних рис сучасного міського простору визначають плинний характер масової інформації, що структурує соціальні практики городян великого міста [2]. Мас-медійна сфера стає головним комунікативним каналом трансляції цінностей глем-культури.

Згідно з поглядами Г. Зиммеля, міський простір характеризується домінуванням візуальних комунікацій, в які втягнутий сучасний житель мегаполісу [3, с. 30], завдяки чому його дозвіллі практиці і споживання істотно візуалізуються. Як результат, естетична складова товару і послуг великого міста починає превалювати – відбувається брендизація і фетишизація міського простору, який нав'язує індивідам перманентно зростаючу кількість візуальних насолод і можливостей змінити себе [4]. Цілком очевидно, що в умовах великого міста формуються штучні механізми управління новими споживчими практиками і трансформації ціннісної системи городянина за допомогою агентів трансляції та поширення новинок – «медійних осіб» [5]. Носієм і головним актором дискурсу глем-культури виступає група так званих селебрітіс, які презентують модні образи, а також статусно-престижні імідж і бренди, за допомогою яких артикулюється і транслюється дискурс глем-культури [1]. Міська еліта формує нові вимоги до якості міського життя з акцентом на

естетичну складову, сприяючи виникненню таких споживчих практик гламурного індивіда, як демонстративне, символічне і, що характерно для актуального етапу розвитку міського простору, креативне споживання. Велике місто сприяє процесам наслідування і інтеріоризації моделей поведінки, стилістичних рішень, тобто модних напрямів, дозволяє легко переймати різні тенденції, насамперед, у сфері споживання безпосередньо від «лідерів думки» – «законодавців мод».

Симптоматично, що феномен гламуру спочатку як стиль життя, а пізніше і як фундаментальна логіка сучасного капіталізму формується і розвивається саме в умовах великого міста, яке акцентує увагу на екстремальній стороні явищ і процесів. Основними передумовами для появи феномена гламуру в середовищі великого міста є, на думку А.А. Гришиної і Ж. Дюмазедьє, розуміння вільного часу – не тільки як права і можливості для мас, а й цінності; а також сприйняття індивідами вимушеного придушення через нав'язування розваг [6]. С. Гандл до передумов відносить також, перш за все, високий ступінь урбанізації, соціальну і фізичну мобільність капіталістичного суспільства, відносне почуття рівності і громадянства і характерний буржуазний спосіб мислення [4, с. 52-53].

Тема міста є важливою для дослідника гламуру, оскільки поява та функціонування цього феномена стали можливі лише в умовах міської цивілізації з появою урбанізованого та індустріального суспільства. Спираючись на дослідження одного з авторів концепції гламуру – С. Гандла, можна зробити висновок, що гламур (як тактика спокуси суспільства споживання), є вираженням міського простору, оскільки ідея міста корелює з багатством, владою, красою і публічністю. У великих містах населення – це постійна «лабораторія» звичок і стилів життя, особистостей і ситуацій. Зараз преса та інші засоби масової інформації транслюють символічні коди: зображення модних людей, подій, пригод, місць, відкриттів, запусків і торжеств аудиторії. Гламур стає частиною міської сцени, він спокушає і зачаровує увагу людей і забезпечує їх видовищами і розвагами [4, с. 68-69].

Феномен гламуру як поведінкового тексту тісно пов'язаний з виникненням і розвитком міста [7]. Основною причиною такого стану речей стає виділення дослідниками як характеристик самого гламурного індивіда таких рис як: пильну увагу до моди, придбання «брендових» предметів споживання, часті відвідування барів, ресторанів та інших місць для розваг [8]. Подібні практики можливо реалізувати лише в рамках міського простору.

Таким чином, гламурні індивіди позиціонують себе в якості найбільш активних жителів міста через бажання і можливості слідувати моді, а також демонструвати оточуючим переваги в зовнішньому вигляді. Міський простір як соціокультурне поле можливостей орієнтує індивіда на іманентний стан самопрезентації та самоконструювання за допомогою різних споживчих практик, в основі яких лежать такі цінності гламуру, як розкіш, ексклюзивність, екзотичність і тяжіння до всього експліцитно красивого.

Література:

1. Русакова О. Ф. Дискурс глобальної глем-культури // Дискурс-Пи: науково-практичний альманах Ін-та філософії і права. – 2009. – № 1, т. 8. – С. 21-26.
2. Филько А. Изучение феномена города и городского пространства в современных социальных исследованиях (историографический обзор) // Социодинамика. – 2015. – № 7. – С. 51-64.
3. Симбирцева Н.А. Интерпретация текста городского пространства: к вопросу о субъекте // Человек в мире культуры. – 2012. – № 3. – С. 28-32.
4. Гандл С. Гламур. – М.: Новое лит. обозрение, 2011. – 384 с.
5. Голова А.Г. Факторы, влияющие на потребительское поведение личности в мегаполисе // Маркетинг и реклама: Всеукраинский научно-практический журнал. – К.: НВФ «Студцентр», 2011. – № 10. – С. 66-72.
6. Гришина А.А. Досуг в обществе потребления: основные тенденции восприятия // Труды СПб гос. ун-та культуры и искусств. – 2013. – Т. 195. – С. 75-79.
7. Руднева Д.А. «Вечный праздник»: смысловые доминанты гламура как стиля жизни современного постиндустриального горожанина // Праздник в пространстве современной городской культуры: сб. материалов Всероссийской конф. с элементами научн. школы для молодежи. – Екатеринбург: Изд-во Уральского гос. ун-та, 2009. – С. 31-37.
8. Что значит быть гламурным. – Режим доступа: <http://hbr.moigorod.ru/news/details.asp?n=2146383508>.

М.А. Сокол

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Патріотизм у комунікаційному просторі студентства: між публічним і приватним (на прикладі м. Дніпропетровська)

Соціальні протести минулих років, військова ситуація на Сході України, активізація теми патріотичності українського населення, розповсюдження державної символіки, не лише на особистих речах, а й на вулицях міст, актуалізують науковий інтерес до вивчення патріотизму у міському просторі, де відбуваються зміни меж приватного і публічного [13, с.154].

Значний внесок у дослідження явища патріотизму зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як П. Сорокін [7], Н. Ільчов [7], Л. Березніков [1, с. 145-152], А. Лопух [10], В. Гаврилюк [2, с. 27-46], В. Маленков [11], В. Левашов [9]. В. Ружа [14], а О. Зайцева, наприклад, акцентувала увагу на патріотичності студентської молоді [5]. Втім наявність великої кількості публікацій на дану тематику не розкриває особливості зовнішніх маркерів патріотизму. А проблему міського простору в останні роки досліджували О.В. Жулькевська [4], Є. Трубіна [16], комунікації у міському просторі висвітлювали Н. Плотічкіна [13, с. 154], О. Запорожець, О. Лавриненко [6] і т.д. Проте у всіх публікаціях взагалі не розглядається явище патріотизму у комунікаційному просторі міста.

Отже об'єктом даної роботи виступає патріотизм як соціокультурне явище. Предмет – змістовне наповнення патріотизму через прояв його маркерів у міському просторі. А мета полягає у визначенні зовнішніх патріотичних

маркерів серед студентської молоді ДНУ ім. О. Гончара. У зв'язку з поставленою метою виділяємо наступні задачі: 1) Концептуалізувати поняття «патріотизм»; 2) З'ясувати чинники феномену символізації патріотизму у студентському середовищі; 3) Зафіксувати ставлення студентства до розповсюдження патріотичних маркерів у приватному і публічному (місто) просторах; 4) Встановити взаємозв'язок соціально-демографічних показників та патріотичних маркерів студентської молоді.

Так, місто стало платформою, і на основі якого поширюється патріотизм шляхом розповсюдження патріотичних маркерів таких, як державна символіка [3, с. 8]. Оскільки міський простір насичений образами і знаками візуального порядку [15, с. 28] – ми акцентуємо увагу саме на зовнішньому прояві патріотичності через державні символи як об'єкти візуальної комунікації [15, с. 28]. Власне місто – це місце обміну і обмін думками [13, с. 154], тобто простір комунікації [13, с. 157], у якому маркери патріотизму виконують комунікаційну [9, с. 67-78] й ідентифікаційну функції [3, с. 10]. Тому ми припускаємо, що патріотизм через речові маркери такі, як державна етнонаціональна символіка, виступає продуктом соціальних комунікацій студентської молоді у міському просторі. Для аналізу нашого питання необхідно визначити саме поняття «патріотизм»: термін багатозначний, який означає любов до своєї вітчизни, батьківщини, країни, народу, прив'язаність до місця свого народження, місця проживання [12, с. 24-36]. Ми пропонуємо його розглядати як системне соціокультурне явище, включене у взаємозв'язки між особистістю і батьківщиною, державою, і проявляється у позитивному емоційному ставленні і практичній діяльності стосовно вітчизни, місця проживання.

Розглянувши соціокультурне явище патріотизм серед студентів ДНУ ім. О. Гончара (на основі даних соціологічного дослідження «Патріотизм як соціальне явище кризового соціетального українського суспільства (на прикладі студентів ДНУ)» березень-квітень 2015 року, помилка вибірки не більше 5% [8]), ми прийшли до наступних висновків: оскільки патріотизм включає у себе почуття гордості за свою країну, то ми розглянули питання щодо того, що є предметом гордості за Україну серед студентів. Найбільше відчують почуття гордості за пісні, свята і звичаї (22,5%), найменше пишаються студенти перемогами українських спортсменів (3,2%), а державні символи як предмет гордості зайняли передостаннє місце (0,8%) (Див. табл. 1).

У залежності від самоідентифікації студентів як патріотів відбувається і їх вибір предмету гордості. Отже, серед тих, хто однозначно вважають себе патріотами найбільше пишаються минулим й історією України, піснями, святами і звичаями, мовою, великими людьми, а найменше – державними символами, землею, природою, і душевними якостями народу, державою. Серед тих, хто однозначно не вважає себе патріотами найбільше пишаються землею і природою, перемогами спортсменів, минулим й історією, великими людьми їх національності, найменше – державними символами і державою, святами і

мистецтвом (Див. табл. 2).

Таблиця 1. – Розподіл відповідей на запитання «Що є предметом гордості за Україну, свій народ?»

Варіант	%
Наші пісні, свята і звичаї	22,5%
Наша земля, природа	16,6%
Наші література і мистецтво	14,6%
Великі люди моєї національності	14,1%
Мова мого народу	13,0%
Наше минуле й історія	11,1%
Перемоги наших спортсменів	3,2%
Душевні якості мого народу	2,2%
Інше	1,0%
Державні символи	0,8%
Держава, в якій живу	0,5%
Віра, релігія	0,4%
Усього	100%

Таблиця 2 – Розподіл відповідей студентів щодо того, як вони себе характеризують як патріотів, у залежності від того, що респонденти вважають предметом гордості за Україну

Як би Ви самі себе охарактеризували – як патріота своєї країни чи ні?	Що для Вас є предметом гордості за свою країну, свій народ?										
	Наше минуле й історія	Наші пісні, свята і звичаї	Наші література і мистецтво	Наша земля, природа	Великі люди	Перемоги наших спортсменів	Душевні якості мого народу	Віра, релігія	Мова мого народу	Державні символи	Держава
Однозначно ні	38,1%	0,0%	0,0%	66,7%	23,8%	42,9%	19,0%	19,0%	0,0%	9,5%	0,2%
Швидше ні	73,2%	88,7%	12,4%	90,7%	9,3%	14,4%	0,0%	0,0%	0,0%	1,0%	0,4%
Важко відповісти	4,5%	54,5%	31,8%	81,8%	13,6%	4,5%	22,7%	0,0%	22,7%	0,0%	22,7%
Швидше так	10,5%	70,6%	83,0%	24,8%	71,2%	5,2%	7,2%	2,0%	74,5%	1,3%	3,3%
Однозначно так	78,9%	68,4%	0,0%	15,8%	52,6%	0,0%	10,5%	0,0%	57,9%	15,8%	0,0%

Отже, патріотичні почуття студентів щодо предмету гордості за Україну опосередковані показником як респонденти характеризують себе – як патріотів чи ні.

Також, спираючись на те, як визначають респонденти патріотизм («це визнання цінності Батьківщини, її значимість поруч з дружбою, сім'єю, роботою» і останньої позиції Батьківщини в їх ієрархії цінностей, можна констатувати парадоксальність і суперечливість самого явища патріотизму серед студентів. Проаналізувавши різноманітні чинники формування патріотизму, зазначимо, що лідуючі позиції займає канал ЗМІ, що актуалізує таку особливість українського патріотизму 2013-2015 років, як символізація [3, с. 9] патріотизму. Тому важливо розглянути ставлення респондентів до масовизації,

розповсюдження державної символіки на різних просторах і рівнях міста.

Так, ми зафіксували, що 39,1% респондентів не підтримує масовизації символіки у міському просторі, а 24,6% – підтримують, 37,3% – не підтримують розповсюдження державних символів на особистих речах людей і відповідно підтримують 24,2% студентів, 6,2% респондентів не підтримують розповсюдження на біг-бордах як прояв соціальної реклами, а 84,8% – підтримують, 58,3% не підтримують використання державної символіки у комерційній рекламі і 30,7% – підтримують. (Див. рис. 1). Отже, найбільше підтримують розповсюдження державної символіки у соціальній рекламі, а найбільше не підтримують – як маркетинговий хід.

Проявом розповсюдження державної символіки є також наявність державних символів в особистому просторі людини. Так більшість студентів (62,7%) має зображення державної символіки. Підтвердженням феномену символізації патріотизму слугує і ставлення до державних символів, їх значення для респондентів здебільшого як дань моді, тобто «українське-модно» (23,1%) і найменше – як символ гордості за країну (4,8%) (Див. рис. 2).

Серед тих, у кого є державна символіка 71,8% респондентів вважають себе патріотами України, і при цьому 65,2% респондентів, які не мають державних символів, не вважають себе патріотами.

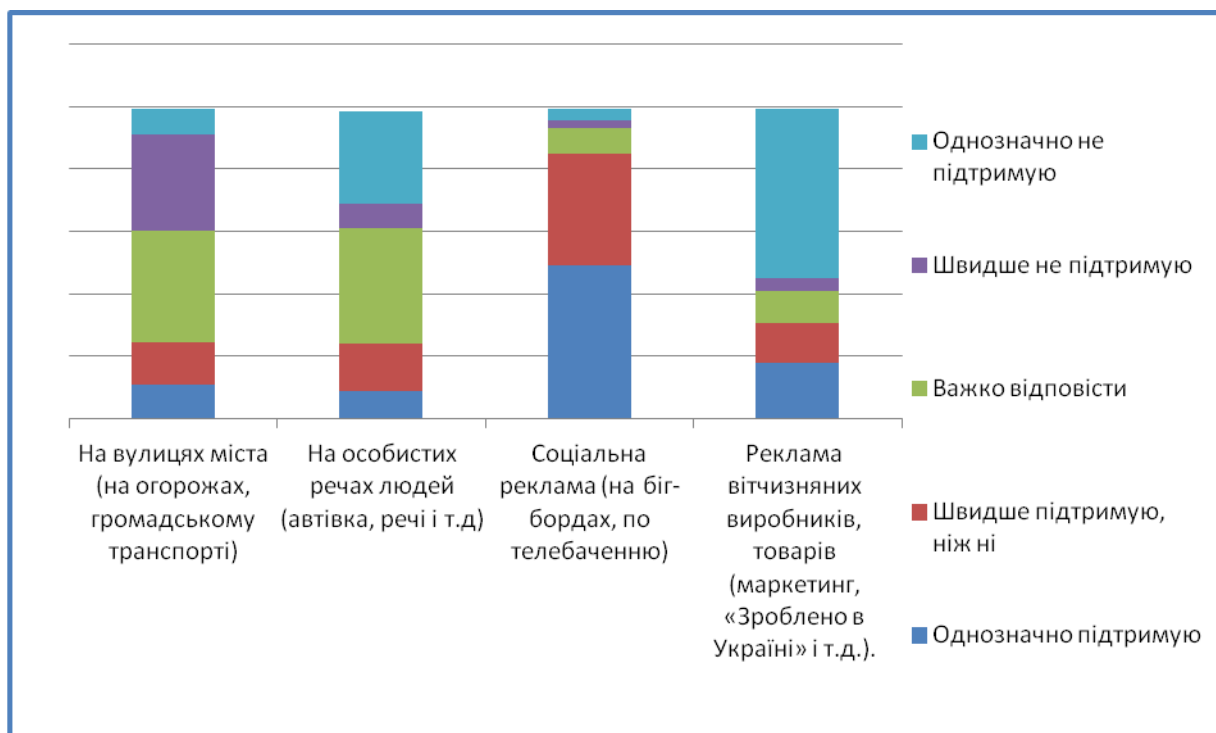

Рис. 1 – Розподіл відповідей на питання «Як Ви ставитеся до розповсюдження державної символіки?»

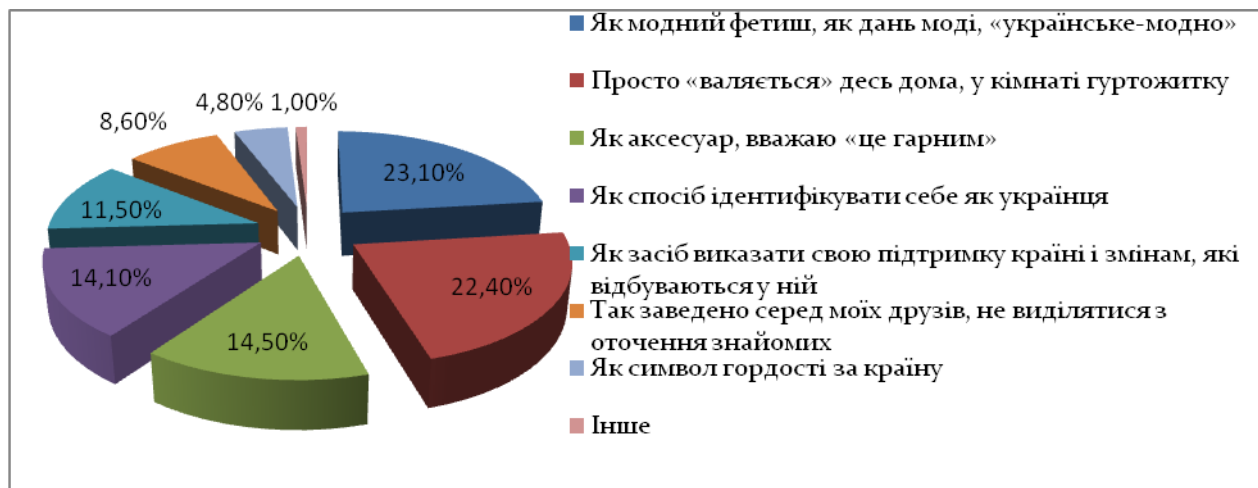

Рис. 2 – Розподіл відповідей студентів на питання «У якій якості і для чого Ви використовувате зображення державної символіки України?»

Цікаві результати виявлені у демографічному розрізі питання щодо значення символіки: для жінок (21,2%) більше, ніж для чоловіків (14,4%) державна символіка виступає як «спосіб ідентифікувати себе як українця» і відповідно 16,3% і 12,5% респондентів – як «засіб виказати свою підтримку країні і змінам, які відбуваються у ній», як «аксесуар, вважаю «це гарним». Для чоловіків це здебільшого «як модний фетиш, як дань моді, «українське-модно» (29,8%). Також у вікових групах респондентів фіксуються певні особливості відносно значення державних символів. Для респондентів віком від 20 до 22 років державні символи «просто «валяються» десь дома, у кімнаті гуртожитку» (24,4%), для респондентів старших 25 років державні символи це здебільшого – «символ гордості за країну» (33,4%), а для інших вікових груп – «модний фетиш, як дань моді, «українське-модно». Серед тих, хто характеризує себе як патріоти – державні символи здебільшого валяються десь дома або у кімнаті гуртожитку (38,4%) і «модний фетиш, як дань моді, «українське-модно» (36,5%), а найменше – як символ гордості за країну (5,4%). Ці дані вказують не лише на суперечливість патріотизму студентів, а й власне доказують наявність символізації патріотизму. Підтвердженням феномену символізації патріотизму слугує і фіксація низької позиції (10 місце із 12) державних символів в ієрархії предметів почуття гордості за країну, народ і досить висока наявність символіки серед студентів (62,7%). Як прояв символізації – ставлення до державних символів, їх значення для респондентів здебільшого як дань моді, тобто «українське-модно» (23,1%) і найменше – як символ гордості за країну (4,8%) (Див. рис. 2).

Отримані у ході дослідження дані демонструють, що соціокультурне явище патріотизму для студентів – це переважно визнання цінності Батьківщини (її значимість поруч з дружбою, сім'єю, роботою); визначається такими патріотичними маркерами, як державна символіка, культурна спадщина (наші пісні, свята і звичаї, наші література і мистецтво), мова, видатні особисто-

сті. При чому варто зазначити низький рівень гордості за державну символіку, що актуалізує вже раніше зазначену особливість не лише патріотизму студентів, а й всього українського суспільства, як символізація патріотизму, і як наслідок перетворення державних символів не просто в механізми символізації і популяризації патріотичних почуттів, а перетворення їх в інструменти конструювання патріотизму. Також феномен символізації патріотизму проявляється через такі показники: висока наявність державних символів у приватному просторі студентства і при цьому: низький рівень гордості за етно-національну, державну символіку як за один із предметів гордості за Україну; ставлення до державної символіки здебільшого як до модного тренду і найменше – як символу гордості за країну; ЗМІ як головний чинник формування патріотизму.

Виходячи з гіпотези про те, що патріотизм через розповсюдження державної символіки у міському просторі виступає продуктом соціальних комунікацій студентської молоді. Ми встановили, що більшість респондентів не підтримує власне процес масовизації символіки у міському й особистому просторах; але найбільше підтримують розповсюдження державної символіки у соціальній рекламі, а не підтримують – як маркетинговий хід. Також виявили опосередкованість вибору значення символіки соціально-демографічними показниками: для жінок державна символіка здебільшого виконує ідентифікаційну роль, ніж для чоловіків; чим старші респонденти – тим більше значення державних символів як символу гордості за країну.

Роблячи висновок, вкажемо, що для патріотизму студентів характерні такі риси, як символізація патріотичних маркерів і перетворення патріотизму на модний споживацький тренд; прослідковується тенденція виникнення «моди на патріотизм».

Література:

1. Березніков Л. Несповідимі путі України: Вибрані науково-популярні та публіцистичні праці за 1998–2003 рр. – К.: «АртЕк», 2011. – 240 с.
2. Гаврилюк В.В. Гражданственность и патриотизм // Социол. обозрение. – 2011. – № 8. – С. 27-46.
3. Гуськов Д.В. Этническая преступность и насаждение толерантности и либеральных ценностей как источник формирования экстремизма в межкультурных и межэтнических взаимоотношениях // Седьмые Ковалевские чтения: Материалы научно- практ. конф. 15-16 ноября 2012. – С. 7-26.
4. Жулькевська О.В., Грищенко М.В. Суспільний простір міста як об'єкт соціологічного вивчення та емпіричний референт соціальних змін // Соціол. студії. – 2012. – № 1. – С. 61-67.
5. Зайцева О.А. Патриотизм в среде молодежи // Социальная диагностика. – 2011. – № 4. – С. 103-106.
6. Запорожец О. Хореография беспокойства в транзитных местах: к вопросу о новом понимании визуальности // Визуальная антропология: городские карты памяти. – М., 2009. – 278 с.
7. Ильичев В.П. Формирование патриотизма // Психология, социология и педагогика. – 2012. – № 3. – Режим доступа: <http://psychology.snauka.ru/2012/03/349>

8. Калькулятор розрахунку похибки вибірки і розміру вибірки. – Режим доступу: <http://www.fdfgroup.ru/?id=189>
9. Левашов В.К. Патриотизм в контексте современных социально-политических реалий // Социс. – 2006. – № 8. – С. 67-78.
10. Лопуха А.Д. Жизненные силы патриотизма в современной России: опыт социологического анализа / Алт. гос. ун-т, УНПК «Социология, психология и социал. работа», Алт. регион. науч. центр СО РАО и др. – М.: Русаки, 2000. – 141 с.
11. Маленков В.В. Гражданственность // Социол. обозрение. – 2013. – № 5. – С. 31-48.
12. Малинкин А.Н. Социальные общности и идея патриотизма / А.Н. Малинкин // Социол. журн. – 1999. – № 1/2. – С. 24-36.
13. Плотицкина Н.В. Город как пространство политической повседневности человек // Человек. Сообщество. Управление. – 2012. – № 1. – С. 154-159.
14. Ружа В.А. Социокультурный подход как методологическая основа социологической интерпретации понятия патриотизм // Совр. исслед. соц. пробл. – 2012. – № 5 (13). – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsiokulturnyy-podhod-kak-metodologicheskaya-osnova-sotsiologicheskoy-interpretatsii-ponyatiya-patriotizm>
15. Симбирцева Н.А. Интерпретация текста городского пространства: к вопросу о субъекте // Культура города. – 2012. – № 4. – С. 28-32.
16. Трубина Е.Г. Город в теории: опыты осмысления пространства. – М.: Новое лит. обозрение, 2011. – 174 с.

Розділ 3. Українське місто: історія і сучасність

С.В. Адамович

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника **Ревіталізація палацу Потоцьких в Івано-Франківську**

Українські міста, які мають вагому історичну складову, зіштовхуються з проблемами реставрації історичної спадщини та пристосування історико-культурних пам'яток до реалій сучасності.

Так, івано-франківська громада з 2004 р. не має можливості повноцінно здійснювати охоронну і реставраційну роботу та використовувати історико-культурний потенціал пам'ятки місцевого значення на вул. Шпитальній, т. зв. «комплексу Палацу Станіслава Потоцького з брамами». Історія архітектурного комплексу починається з того, що родина польських вельмож Потоцьких у 1672-1682 рр. будує власний житловий комплекс. Він слугував не тільки помешканням, а й оборонною спорудою. Проте, невдовзі після приходу в Галичину австрійської влади графи Потоцькі збанкрутували, а місто разом з будівлями перейшло у власність держави.

Австрійська імперія вирішує використовувати будівлю як шпиталь, що почав приймати пацієнтів з 1801 р. Надалі добудовують хірургічний корпус, а центральне крило палацу, інтер'єр пристосовують до нових лікарняних вимог. Без змін залишається тільки вхідна брама XVIII ст. з флігелями [3].

Як військовий шпиталь історико-архітектурний комплекс проіснував до 2004 р. Натомість напередодні Помаранчевої революції приміщення шпи-

талю, за результатами договору, потрапили у власність приватної структури – «Карпатської нафтової компанії».

Після перемоги Помаранчевої революції місцеві політики намагалися перебрати в комунальну власність історичний комплекс. Однак так і не було досягнуто порозуміння з приватником, а в судовому порядку військовій прокуратурі не вдалося повернути палац державі. У результаті утворилася патова ситуація: власник не міг забудувати чи використати якимось іншим чином територію палацу, бо місто не дозволяло оформити права на землю під палацом. Натомість місцева влада була обмежена у правочинах, оскільки приміщення перебували в приватній власності.

Фактично Івано-Франківськ має в середмісті перспективну перлину історичного туризму і рекреації, що мала б заробляти гроші і стати обличчям міста. Комплекс, в першу чергу, цікавий тим, що тут зібрані історико-архітектурні елементи різних історичних періодів: I і II Речі Посполитої, Австро-Угорщини, СРСР і незалежної України. Крім того, на території колишнього палацу Потоцьких розташовувався один із найдавніших військових шпиталів в Європі. Відповідно, є можливість організувати музейну експозицію медичного обладнання.

Оскільки палац знаходиться в епіцентрі Станіславівської середньовічної фортеці і сьогодні ще збережені елементи оборонних споруд, то місто може скористатися значним історико-археологічним потенціалом спадщини Потоцьких. Зазначимо також, що особливість описуваної історичної території полягає в тому, що на ній можна проводити дослідження і одночасно використовувати її як арт-майданчик.

Навесні 2015 р. громадська організація «Поступовий гурт франківців» актуалізувала проблему палацу Потоцьких. Проведення археологічних розкопок і започаткування ініціативи «Стань археологом свого міста» дозволило привернути увагу громадськості до історико-культурної важливості комплексу пам'ятки.

У вересні 2015 р. була створена ініціативна група – «Палац Потоцьких – серце Івано-Франківська», яка закликала відгукнутися всіх містян до процесу відновлення втраченого палацового комплексу та актуалізації цінного історикомістобудівного та архітектурного спадку.

Ініціативною групою восени-взимку 2015 р. було здійснено прибирання території палацу, організовано ряд мистецько-культурних акцій у межах комплексу, проведено I міжнародний історико-архітектурний воркшоп, який визначив напрямки археологічних досліджень, реставрації і пристосування до сучасності палацу Потоцьких.

У кінці грудня 2015 р. завданням відновлення та ревіталізації палацу Потоцьких почав опікуватися спеціально створений фонд – Благодійна організація «Благодійний фонд Комплекс палацу Станіслава Потоцького з брамами» (БФ «КПСПЗБ»). Таке рішення було прийняте ініціативною групою з огляду на те, що європейські грантові організації віддають перевагу співпраці

з неурядовими організаціями, а саме їх допомога може суттєво прискорити процес ревіталізації історико-культурного комплексу.

Водночас подальшій реалізації ініціатив навколо відновлення палацу Потоцьких перешкоджає невизначений юридичний статус пам'ятки і спротив дуже незначної частини консервативної інтелігенції, яка пов'язує комплекс з польським національним та релігійним гнітом [2, с. 16].

Після утворення фонду його керівництво розпочало переговори з власниками будівель щодо безоплатної передачі у власність або в довготермінову пільгову оренду приміщень палацу БФ «КПСЗБ» [1, с. 5]. Після успішного завершення процедури оформлення права власності на будівлі фонд розпочне перемовини з міською владою щодо визначення статусу землі під пам'яткою.

Отже, сподіваємося, що все-таки вдасться успішно вирішити юридичні проблеми з правом власності на історико-архітектурний комплекс палацу. Це відкриє можливості до залучення іноземних грантових інвестицій у відновлення та оживлення спадку палацу Потоцьких.

Література:

1. Про все, що стосується, хто є нашими клієнтами і які справи ведемо... // Західний кур'єр. – Івано-Франківськ, 2016. – 28 січня. – С. 4.
2. На Станіслав не звертати увагу // Галичина. – Івано-Франківськ, 2016. – 21 січня. – С. 16.
3. Ряхівська А. Старі, але потрібні: як повертають до життя історичні будівлі / А.°Ряхівська. – Режим доступу: [//http://ufra.com.ua/mistsia/925-revitalizatsiya.html](http://ufra.com.ua/mistsia/925-revitalizatsiya.html) (перегляд 07.02.2016 р.).

Т.Л. Нагорняк

Донецький національний університет (м. Вінниця)

Українські мегаполіси в країні гібридного політичного режиму

У соціально-політичних процесах сучасності такі індикатори, як концентрація людей, тип міста (агломераційний центр, мономісто, периферія, депресивні території, села, окуповані території), різноманітність середовища, смаків, переконань, ментальні розбіжності використовуються задля формування симулякрів політичного режиму – самовідчуття громади, самопрезентації територій та взаємозв'язку суспільства і держави.

Особливе місце у зазначеному контексті посідають мегаполіси в країнах гібридного політичного режиму. Україна, Сербія, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Чорногорія та Албанія – були віднесені до «гібридних режимів» або «перехідних урядувань» [1]. Моделі двофазового розвитку відповідають політичні системи країн із «гібридними режимами» та «напівконсолідованими авторитарними режимами» (згідно із термінологією «Freedom House»). До гібридних режимів, які не можна ідентифікувати ні як диктатури, ні як консолідовані демократії, з пострадянських країн були віднесені Росія, Грузія, Вірменія та Україна [1]. Згідно із висновками одного з автори-

тетних дослідників трансформації режимів Т. Карозерса, більшість країн «третьої хвилі» демократії відійшли у бік від перспектив функціональної демократії та «повернулись» до авторитаризму (Узбекистан, Туркменістан, Білорусь) або застрягли у «сірій зоні» між демократією та диктатурою та демонструють різні варіанти гібридних режимів в залежності від концентрації панування (режими «домінуючої влади») та фрагментації політичної конкуренції (режими «безформенного плюралізму») [3, с. 11]. Диференціація простору (ТАО, агломерації, локальні зони, етнокультурні регіони) є конструктом людської діяльності, але вона має природне походження та виступає умовами політичних процесів української сучасності. Природне походження диференціації простору та її соціально-економічний чинник розвитку є предметом нової економічної географії (роботи М. Фуджиті, П. Кругмана, Е. Венайблеса, Г. Кларка, М. Фельдмена, М. Гертлера, Н. Зубаревич). Особливості системної трансформації посткомуністичних країн досліджуються у роботах А. Данілова, Т. Карозерса, Є. Мачкува, В. Цаффа, В. Гельмана. Процеси політичної трансформації в Україні вивчали В. Горбатенко, В. Полохало, Н. Михальченко, О. Романюк, О. Куценко, О. Фісун.

Виходячи з світ-системної моделі розвитку, міста теж розподіляються на центральні (міста-мільйонники), полупериферійні (середні за кількістю) та периферійні (малі міста, смт та села) і «людність» обумовлює їх диференціацію у соціальному, економічному, політичному й культурному полях. Єдина Україна в соціально-політичному сенсі, якої ми прагнемо, завжди була різноманітною з точки зору ментальності та неоднорідною у своєму соціально-економічному розвитку регіонів, стилі й рівні життя. Агломераційний ефект українських територій демонструє «три України» [4]. Перша з них – це культура швидких мегаполісів. Київ, Одеса, Харків, Дніпропетровськ демонструють стратегію раціонального розвитку, швидкого темпу життя, конкуренції в усіх сферах взаємовідносин та індивідуалізму. Сучасний городянин міста-мільйонника звик бути егоїстом, він відчуває себе комфортно у своєму егоїзмі.

Якщо на початку століття в Україні переважало сільське населення (близько 82% всього населення), то сьогодні майже 68% українців мешкає в місті. Урбанізаційний та агломераційний компоненти вказаних процесів виступають індикаторами розбіжностей у сприйнятті реальності та самих себе. Міста, в яких проживає більш ніж 500 тисяч мешканців, специфічні своєю соціальною стратифікацією. Вони – центри глобалізаційних шляхів та території утвердження політичного режиму, бо саме тут сконцентровані управлінці, ключові державні / недержавні інститути, що приймають політичні рішення, штаб-квартири представництв іноземних корпорацій та бізнес-структур, дипломатичних представництв, тут доля фахівців з вищою освітою перебільшує інші категорії. В «цій Україні» зосереджений основний електорат влади, що зростає чисельно через стабільну урбанізацію. Ці міста керовані через дотації і крупний бізнес, а тому виступають основними майданчика-

ми маніпулятивних схем режиму.

Запит на модернізацію політичної еліти та якісні політичні продукти в них присутній, але через внутрішні конфлікти, консерватизм і фінансову заангажованість громадського сектора існує спотворена соціальна реальність.

Криза під час війни в Україні сьогодні більш відіб'ється на містах-мільйонниках. По-перше через продуктову інфляцію (економіка крупного міста орієнтована на імпорт, який в умовах нестабільної національної валюти є чинником гальмування реалізації стратегії розвитку). По-друге через міграційну складову. Переселенці з зони АТО – кризовий чинник у декількох площинах: конкуренція на ринку праці, ментальні непорозуміння через «винних у війні», перенасичення людського ресурсу в містах, що знижує якість сфери послуг і збільшує ціни (на нерухомість у першу чергу) через соціальний попит нових городян. По-третє, через випробування для інтелігенції, яка становить переважну більшість крупних міст. Корупційні схеми мільйонників – ще один чинник, який загострить і так несталу ситуацію в крупних містах.

Література:

1. Nations-transit-2015. – Regime to access: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2015#.VvgsIvmLShe>
2. Романюк О. Моделі посткомуністичних трансформацій // Політ. менеджмент. – 2007. – № 1. – С. 35-50.
3. Carothers T. The End of the Transition Paradigm // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13, № 1. – Р. 11-14.
4. Нагорняк Т.Л. Урбанізаційний та агломераційний компоненти соціально-політичних процесів української сучасності // Сучасне суспільство: політ. науки, соціол. науки, культурологічні науки: Зб. наук. праць / Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2015. – Вип. 1 (9), ч. 2. – С. 97-104.

С.І. Світленко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Топонімічна реформа в місті: досвід та перспективи

Сучасна топонімічна реформа в м. Дніпропетровськ, як і в Україні в цілому, проводиться в 2015-2016 рр. згідно з Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», підписаним Президентом України 15 травня 2015 р. Поява цього законодавчого акту та необхідність своєчасного й повного втілення його в соціальну практику є вельми актуальним. Невідкладність проведення топонімічної реформи в країні, попри складну внутрішню й зовнішню ситуацію, зумовлена такими основними причинами, як глибока системна криза ідеології, суспільно-політичного, духовно-культурного та соціально-економічного життя, неможливість продовження функціонування старої топонімічної системи, яка популяризує історично й ідеологічно застарілі радянсько-комуністичні сим-

воли та цінності, за умов зовнішніх геополітичних, воєнних, економічних та інформаційних загроз для Української держави та необхідність динамічного формування й утвердження сучасної української історичної та національної свідомості та мислення суспільства.

Метою реформи стала розробка і втілення в життя нової топонімічної моделі міста-мегаполіса як обласного центру сучасної України. У процесі реформи реалізовувалися такі завдання:

- проведення засобами топоніміки декомунізації історичної й національної свідомості мешканців обласного центру, сприяння подоланню ментального зв'язку з радянсько-комуністичним тоталітарним і посттоталітарним минулим;
- відновлення ряду історичних топонімічних назв, які були викреслені з історичної пам'яті за часів комуністично-радянського режиму;
- розкриття української топонімічної складової через віддзеркалення всіх основних етапів української історії та культури, зокрема князівського, козацького періодів, українського XIX ст., національно-визвольних змагань XX ст. та сучасності;
- здійснення залюднення топоніміки міста видатними українськими діячами, які зробили вагомий внесок у поступ вітчизняної економіки, соціуму, політикуму, духовності та культури і мали тісний зв'язок з нашим краєм;
- утвердження європейського походження і вектору розвитку міста і України в цілому.

Втілення в життя топонімічної реформи в м. Дніпропетровськ здійснювалося з червня 2015 р., коли на основі міської комісії з перейменувань, було створено історико-краєзнавчу та інформаційно-аналітичну секції. До їх складу увійшли вчені-історики, політологи, краєзнавці, музейники, активісти громадських організацій та політичних партій. Засідання, що відбувалися по середах, були відкритими для мешканців міста і журналістів. Упродовж червня-листопада 2015 р. майже щотижнево секції збиралися на історичному факультеті Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Засідання тривали впродовж 2-4 годин і вирізнялися в цілому продуктивною, хоча нерідко й гострою, дискусією навколо пропозицій стосовно топонімічних перейменувань. Принципами роботи були науковість, комплексність і системність, поєднання загальнонаціонального, регіонального і краєзнавчого підходів, гласність.

Ухвалені пропозиції подавалися на розгляд міської комісії з перейменувань, яка збиралась по п'ятницях у Дніпропетровській міській раді. На її засіданнях обговорювалася й була прийнята концепція топонімічної реформи, а затим вносилися конкретні пропозиції щодо перейменувань. Робота комісії ускладнювалася як консерватизмом значної частини городян, так і передвиборчою кампанією за посаду міського голови та до органів місцевого самоврядування, що давалася взнаки вже у серпні 2015 р. Прагнучи здобути

голоси виборців, основні місцеві еліти не поспішали підтримувати топонімічну реформу. Проте, у серпні-вересні 2015 р., незважаючи на труднощі, були проведені громадські слухання й обговорення в районах міста.

Наполегливість активних учасників секцій, які склали реформаторську частину міської комісії з перейменувань, дали позитивні результати. Можна стверджувати, що в наприкінці листопада 2015 р. – у другій половині лютого 2016 р. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», підписаний Президентом України 15 травня 2015 р., в основному виконано. Значним успіхом є те, що основні топонімічні зміни (всього 322 назв), проголосовані в історико-краєзнавчій та інформаційно-аналітичній секціях секції, Міській комісії з перейменувань, були затверджені розпорядженнями Дніпропетровського міського голови «Про перейменування топонімів м. Дніпропетровська» № 882-р від 24.11.2015 р., № 897-р від 26.11.2015 р., № 71-р від 19.02.2016 р.

Однак робота робочої групи з питань контролю за станом виконання на території Дніпропетровської області Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та історико-краєзнавчої секції зазначеної робочої групи свідчить, що деякі назви проїздів міста ще потребують перейменування. Залишається не вирішеним і питання про перейменування й самого міста, хоча це вже компетенція Верховної Ради України.

Безсумнівно, нагромаджений досвід топонімічної реформи є вельми важливим. Адже, на наш погляд, декомунізація – лише перший етап топонімічної реформи. На другому її етапі має відбутися процес українізації та європеїзації.

І.М. Ковальська-Павелко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Міська ідентичність Катеринослава-Дніпропетровська
крізь призму історичної пам'яті**

Ще з часів Фернана Броделя, який стверджував, що «міста можуть нагадувати одне одного, але за загальним правилом, скільки міст, стільки схем, стільки “соціальних рівнянь”» [1, с. 62], загальні засади сприйняття міста як певного топосу, що дає унікальні можливості для самореалізації особистості в структурі соціальної комунікації, знаходилися в центрі уваги науковців і сьогодні залишаються актуальними для сучасної урбаністичної антропології. У сучасному науковому дискурсі особливо важливим стає завдання «портретування» міст, визначення їх топонімічних та темпоральних структур, що дозволить специфікувати світогляд городянина та прогнозувати історико-культурну та політичну траєкторію розвитку локальних спільнот. Міське се-

редовище, в якому існує локальна громада, є місцем фіксації ціннісних преференцій городян через солідарно визначені та визнані меморіальні знаки та символи, у силу чого важливим чинником розвитку будь-якого міста виявляється історична пам'ять, яка постає як спосіб повсякденного відтворення в часі відчуття приналежності міської громади до однієї історико-культурної спільноти.

Як зазначає Л. Нагорна, процес формування національної ідентичності ускладнювався, гальмувався, «розмивався» трагічними обставинами історичної долі українців, змушених існувати на стику християнського і мусульманського світів, а згодом західноєвропейської та російської етноцивілізаційних платформ [3, с. 48]. На обставини розвитку українських земель, формування української спільноти на межі цивілізацій, перетині православно-візантійської та католицької традицій наголошували і наголошують як вітчизняні, так і західні дослідники. Складність і трагізм долі української нації полягає в тому, що Україна знаходиться не лише на перетині цивілізацій, а й сама розділяється цим перетином на різні частини, причому ця відмінність є дуже багатовекторною.

Тривале перебування значних частин українських територій, на яких розпочинався процес українського етногенезу, під владою і у складі різних держав (Речі Посполитої, Російської та Австро-Угорської імперій, Румунії, Чехословаччини, а також СРСР), в умовах відсутності власної державності (за винятком доби Київської Русі, короткочасного існування держави Богдана Хмельницького та УНР), відчутно позначилося на етносоціальних і етнополітичних процесах в їх середовищі, зумовило значною мірою особливі типи регіональної ідентичності, регіональні стереотипи, менталітети, і на загал сформували «регіональні коди й традиції» [4, с. 111]. Інтерпретація історичного минулого, його усвідомлення сьогодні та розуміння майбутнього відбувається крізь призму цього історичного досвіду, відображеного в історичній пам'яті, яка є базовим елементом національної самототожності.

Катеринославська міська ідентичність починає формуватися під впливом промислового буму та урбанізації, що форсовано відбувалася в центральній-східній Україні з середини XIX ст. Прискорений промисловий розвиток у Донбасі та Кривому Розі створював нагальну потребу в досвідчених робітниках, яких не було в Україні. За даними перепису 1897 р. у гірничодобувній та металургійній промисловості Катеринославської губернії працювало 67,8% росіян [6, с. 415].

Катеринослав затвердився як центр загальнодержавного значення, став універсальним міським центром, здатним брати на себе різні функції й адекватно відповідати на різні історичні виклики. «У період індустріального буму, коли регіон називали «Новою Америкою», сюди прибувала велика кількість ініціативних людей і вони активно вливалися в загальний процес міського і регіонального розвитку. У радянський час з цього сплаву «пасіонарних» людей з різними характерами і культурами, але з загальним прагненням

до успіху, під впливом компартії і державної адміністрації сформувалася правляча регіональна еліта. Вона виявилася здатною взяти на себе управління СРСР у період «післясталінських роздумів». Як зазначає М. Кавун, «Катеринослав заснували за типом імперських колоніальних центрів у підлеглих територіях. Але ця колонія усвідомлювала себе регіональною метрополією. Саме тоді закладався катеринославсько-дніпропетровський менталітет. У процесі розвитку Катеринослав увійшов в активний контакт із навколишньою територією, приростав місцевим багатством і зумів знайти гармонійний спосіб взаємин з навколишнім світом. У другій половині ХХ ст. Дніпропетровськ перетворився в мегаполіс, розвинувся у світовий центр космічного машинобудування. Місто досить швидко пережило кризу 1990-х рр., і сьогодні демонструє намір адекватно вписуватися у світові глобалізаційні стандарти» [2].

У 1930-х рр. форсована індустріалізація східного і південного регіонів УРСР супроводжувалася трансформацією культурних установ та орієнтирів поведінки. Історичний досвід, почуття й переживання, закріплені в історичній пам'яті, архетипах і міфах зумовили розмежування у таких сферах ідентичності як менталітет, політична культура, мова.

Своєрідність формування ідентичності Катеринослава-Дніпропетровська зумовлена тим, що ця територія була заселена переселенцями з Російської імперії, різними групами козацтва. Швидка індустріалізація цього регіону і, як наслідок, домінування урбанізованої культури, яка сформувалася під політичним та культурним впливом Російської імперії, у цілому нівелювала цінність етнічної самобутності, підпорядковуючи інтереси людей виробничим чи класовим цілям. Особливо інтенсивним цей процес був у 1930-х рр., коли Дніпропетровськ поповнювався робочою силою з усіх місць СРСР та східноукраїнськими селянами, які у роки Голодомору тікали у міста. Отже, ідентичність Катеринослава-Дніпропетровська формувалася на космополітичній основі, що й сприяло безконфліктному нав'язуванню російської культурної традиції, передусім мови (див.: [5]).

У новітній період Дніпропетровськ також розвивалося як промислове, індустріальне місто. Наявна локальна спільнота вирізняється особливою міською свідомістю, в основі якої знаходиться локальна ідентифікація, локальні інтереси і цінності, спільний історичний та політичний досвід, етноконфесійні особливості, наявність місцевих агентів формування політичної культури.

Тобто на формування міської ідентичності Катеринослава-Дніпропетровська вплинув комплекс складових: географічно-кліматичні особливості місцевості, вузлове розташування в геополітичній системі координат ХVIII-ХХ ст., соціально-демографічні фактори, кадрова кузня для всієї України.

Література:

1. Бродель Ф. Ідентичність Франції. Простір та історія. – Пер. з фр. С. Глухової. – К.: Вид-во Жупанського, 2013. – Кн. 1. – 368 с.
2. Кавун М. Днепропетровск: философия успеха. Архетипы Днепровского мегаполиса. – Режим доступа: <http://www.realnest.com.ua/information/articles/416>
3. Нагорна Л. Національна ідентичність // Розбудова держави. – 1997. – № 7-8. – С. 46-53.
4. Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки // Регіональна історія України. – 2007. – Вип. 1. – С. 107-122.
5. Стародуб Т.С. Поняття регіональної ідентичності України в вітчизняній історіографічній традиції // Грані. – 2002. – № 6 (26). – С. 113-117.
6. Ярошевич А. Малороссы по переписи 1897 г. // Киевская старина. – 1905. – Т. LXXXIX, № 6. – С. 411-423.

С.В. Легеза

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Описи міста та проблема соціальної пам'яті

Починаючи від досліджень М. Хальбвакса, для соціогуманітарних досліджень є звичною ідея про щонайменше двовимірність поняття «пам'ять», взятого у суспільній та культурній перспективі. По-перше, це індивідуальна, «автобіографічна» пам'ять – як вимір суб'єктивних психофізіологічних процесів індивіду. По-друге, це пам'ять «історична», актуальна для суспільства в цілому (а частіше – для низки соціальних груп) тут і зараз.

У будь-якому випадку (несвідомо у «автобіографічній» – і як цілком свідомо стратегія у «історичній» пам'яті), пам'ять є селективною, відбираючи певні події для їх збереження і переміщуючи інші поза межі активної картини світу. Механізми селективності розподіляються, щонайменше, поміж двома явищами: 1) ідеологією (ця остання формується владою – а вірніше владами, оскільки протяглість ідеології не завершується і після завершення формальних структур, які створюють такі інструменти: як, наприклад, проблема «радянської людини»); 2) «праксеологією» (тим, що формується «знизу», на рівні практик, фантазмів і фантомів колективних уявлень, відбитків персонального, сімейного, етнічного досвіду тощо).

Колективна, соціальна пам'ять, схоже, не існує сама по собі, як окремий об'єкт (чи суб'єкт – маючи на увазі її вплив на соціальні групи); вона розкладається на елементи. І тут важливими стають свого роду «точки зборки», сукупності значимих подій, дат, фігур чи об'єктів, що формують те, що М. Хальбвакс називав «рамками пам'яті». Спомини, доступні нам у формі систем – базова установка у дослідженнях соціальної пам'яті; більш того «рамки пам'яті» і актуальні картини минулого дозволяють реконструювати одна одну.

Мінімальною рамкою тут повинні б виступати мовні форми, які оформляють спомини, надають їм ідеологічні межі. Ми, маючи необхідність транслювати картину світу (у тому числі і актуальну для нас картину минулого)

опиняємося у межах «словесних конвенцій», які, одночасно, полегшують формування таких систем образів – але й обмежують цей процес (хоча б в силу того, що мова – як зовнішня рамка – є системою репресивною).

Втім, картина ускладнюється конкурентністю «словесних конвенцій», що особливо яскраво проявляється у різниці «пам'яті-для-себе» і «пам'яті-для-іншого».

Досить характерним прикладом формування і функціонування соціальної пам'яті міг би стати феномен сприйняття міста – не лише як місця проживання, безпосередньої екзистенції суб'єкта, але й форми історичного і культурного досвіду. Тут можна виокремлювати свого роду тексти-посередники, описи міста, які створюють рамки сприйняття його історії, відтворюючи низку актуальних на момент «тут-і-зараз» сюжетів та фіксуючи важливі з точки зору «традиції» просторові та особові конгломерати.

Щодо позиціонування Дніпропетровська можна фіксувати щонайменше три традиції, що пробували створити «рамкові конструкції» сприйняття: «поза-радянська», «радянська» і «пострадянська».

«Історія міста Катеринослава» Д. Яворницького (1937) найбільше випадає зі звичних меж опису катеринославського простору. По суті, у книзі представлено дві конкуруючі моделі опису міста, два проекта-нарративу: той, що грає від офіційно-управлінського (представлений через архітектурні фігури, звітність про будівництво, через перерахування імен та офіційних статусів) і той, що є, так би мовити, «простором споминів» (де і сам автор виявляється елементом у довгому ряду персональних нарративів щодо міста). Але обидва, здається, б'ють повз сучасного читача.

Втім, сама структура офіційного дискурсу – цілком переходить у інструментарій «радянського» опису міста. Прикладом міг бути, скажімо, «Днепропетровск: Архитектурно-исторический очерк» Андрущенко, Зубарева і Сенченко (1985). Книга є квінтесенцією структурних і оповідальних структур, прийнятих для радянського простору. Що характерно, у книзі майже немає важливого для попередньо (і наступної) традиції фіксувати запорізьке козацтво як один з центрів «загущення» сенсів міста і регіону. Одночасно, на передній план висуваються об'єкти і події, пов'язані не з публічним міським простором, але із проблемою робітничо-промислового простору та символіки. Одночасно, звідси зникають персоналізовані нарративи – текст про місто може бути виключно офіційним (і зробленим на офіційній мові).

Останній випадок створення «рамки сприйняття» – книги, які виходять поза межами суто радянської системи ідеологічних орієнтирів (або, щонайменше, розмитою іншими конкуруючими проектами). Прикладом могла б бути книга колективу авторів «Дніпропетровськ: Віхи історії. Історичний нарис» (2001). Тут – при незмінності ряду суто «радянського» символічного простору (як у сюжетиці, так і у образах) – можна говорити про певні зміни. По-перше, повертається схема «козацького краю» (втім, розірваного із історією міста Катеринослава-Дніпропетровська безпосередньо). По-друге, вве-

дення важливих дорадянських персоналій у «міські святки». Тут же – появлення втраченого у минулих варіантах позиціонування Катеринославу як «Нової Америки» (як стрімкого розвитку промислового регіону) – замість звичного для «дорадянського» періоду «Південної Пальміри» (як адміністративного центру). По-четверте, спроби увести у «рамки сприйняття» інші конкурентні для України в цілому проекти (національний тощо).

У цілому, проекти офіційних описів міського простору намагаються створити символічні конструкції, які повинні б організовувати суб'єктивне сприйняття міського простору для містян, відірваних від інших видів соціальної пам'яті (сімейної, архівної тощо).

В.А. Макаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**Топонімічна реформа в оцінках студентів вишів
міста Дніпропетровська (за результатами фокусованого групового інтерв'ю)**

Закон про декомунізацію та пов'язане з ним перейменування міст та вулиць наразі є однією з найбільш заангажованих та суперечливих тем в суспільно-політичному та повсякденному житті українського суспільства. Думаю, не буде перебільшенням сказати, що практично кожен дорослий житель України вже встиг в тих чи інших обставинах прийняти участь хоча б в одній дискусії з цього приводу.

Тож, цілком природним, на мій погляд, є те, що під час навчального дослідження в межах дисципліни «Якісні методи в соціології» студентки 3-го курсу спеціальності «Соціологія» ДНУ імені Олеся Гончара Марія Кузнецова, Владислава Андронова та Вікторія Федіна вирішили з'ясувати ставлення до топонімічної реформи студентів дніпропетровських вишів. Оскільки я виступала керівником цієї робочої групи та брала безпосередню участь в усіх етапах дослідження, починаючи з обговорення ідеї та закінчуючи аналізом транскрипту, дозволю собі поділитися власними враженнями від отриманих результатів.

Попередньо слід зазначити, що у фокус-групі брали участь 9 студентів, які представляли Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Національний гірничий університет, Національну металургійну академію, Придніпровську державну академію будівництва та архітектури та Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. Гайд-план інтерв'ю містив 17 основних та більше 10 уточнюючих питань, які стосувались емоцій та думок інформантів з приводу обговорюваної проблеми та їх ставлення до перейменування.

На жаль, даний формат не дає змоги докладно викласти результати щільного опису, здійсненого в процесі інтерпретації даних. Тож, наступні міркування ні в якому разі не претендують на об'єктивність та всеохоплюючий

характер, а відображають мої думки та припущення, зроблені на основі почутого та побаченого. Звісно, ці суб'єктивні роздуми є першим наближенням до наукового аналізу проблеми та, безумовно, приводом для дискусії.

По-перше, хотілося б відзначити момент, який був очікуваним. Всі без винятку інформанти у відповідь на запитання про асоціації, що виникають у них у зв'язку із назвою міста, говорили про річку Дніпро та про відчуття дому. Щодо останнього використовувались вирази на кшталт «це щось рідне, своє, знайоме, звичне». Тобто назви міста та вулиць в першу чергу наповнені особистими сенсами та значеннями, які детерміновані повсякденними практиками.

Поруч із цим, виявилось, що для молодих людей практично не має значення історичний контекст топоніміки. Більш того, чітко простежується необізнаність студентів щодо тих постатей, чийми іменами назване місто та вулиці. Виникає враження, нібито все, що виходить за межі особистих, я б навіть сказала, індивідуалістичних інтересів, просто не фіксується у свідомості інформантів. Дуже показовою з цього приводу є фраза «я взагалі не знаю, хто такий Петровський, мені він нічого поганого не зробив».

Парадоксальним видається при цьому, що студенти, з одного боку, не цікавляться історією та не можуть сказати навіть пари слів щодо того чи іншого діяча, а з іншого – чітко проговорюють, що неправильно відмовлятися від своєї історії, маючи на увазі радянський період. Можливим поясненням таких суджень, думаю, може бути вплив сімейної соціалізації.

Взагалі, в певні моменти виникало враження, що в аудиторії знаходяться не студенти 20-25-ти років, а люди похилого віку, настільки негативною була оцінка самої ідеї перейменування. І це, повинна визнати, особисто для мене виявилось головною несподіванкою групового інтерв'ю. Учасники фокус-групи були одностайними в думці, що топонімічна реформа не принесе звичайним людям нічого, окрім проблем та неприємностей. При чому якщо на особистому рівні негативні оцінки аргументувались небажанням відчувати себе чужим у рідному місті з новими назвами вулиць та районів, то щодо загальнодержавного рівня головною темою було те, що виникне додаткова можливість для корупції та всіляких зловживань, пов'язаних з оформленням та переоформленням різного роду документів.

Цікаво, що інформанти, говорячи про ставлення населення до перейменування, висловлювали впевненість, що люди будуть невдоволені та обурені, але оскільки від них нічого не залежить, то з часом вони «змиряться», «звикнуть», «перетерплять». Також загальною була думка, що перейменування зараз не на часі та штучно актуалізоване політиками, щоб відвернути увагу населення від більш нагальних проблем у країні.

Панування таких настроїв у представників студентської молоді свідчить, на мій погляд, або про відсутність, або про цілковиту неефективність державної політики формування історичної пам'яті, що однозначно негативно відбивається на процесах реального державотворення.

Історична пам'ять створює фундамент ідентичності та наділяє великі спільноти почуттям спільної долі. Змістовне наповнення історичної пам'яті громадян України є критично важливими для подальшого розвитку держави, а тому нагальною є потреба у виробленні стратегії, яка спиралася б на сучасну наукову базу, новітні методології та широкий масив фундаментальних та прикладних досліджень з даної проблематики. Особливу увагу слід приділити просвітницькій роботі, спрямованій на підростаюче покоління, адже саме під час первинної соціалізації закладаються ті уявлення про світ, які в подальшому формують громадянську позицію особистості.

В.Д. Мирончук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

До питання мостобудування на Катеринославщині. М.А. Белелюбський

У 1881 р. в степах України почалося спорудження нової залізниці. Вона повинна була з'єднати родовища залізної руди Кривого Рога з кам'яним вугіллям Донбасу, щоб започаткувати «широкий розвиток залізного діла на Півдні Росії» [1] Криворізька (пізніше Катерининська) залізниця будувалася на кошти казни, до проектування шляху, штучних споруд було залучено багато відомих фахівців. Серед них був і інженер Микола Аполонович Белелюбський.

М.А. Белюбський народився в 1845 р. в м. Харкові. У 1867 р. він закінчив Петербурзький інститут шляхів сполучення. Здібний випускник залишається працювати в інституті. У 28 років він стає професором [2]. Майже вся технічна діяльність Белелюбського була присвячена питанням мостобудування. У 80-90-х рр. XIX ст. важко було знайти який-небудь значний міст, до якого би не мав відношення проектувальник або консультант, експерт чи представник комісії по випробуванню та прийманню.

Дніпровський міст, який проектувався Белелюбським, планувався довжиною 585 сажень. Він був пристосований як для залізничного, так і для екіпажного руху. Серед 157 мостів, які повинні були бути збудовані на Катерининській залізниці, міст через Дніпро вирізнявся не тільки своєю довжиною, але й оригінальністю технічного проекту [3].

Спорудження мосту через Дніпро почалося в червні 1881 р. Начальником робіт був призначений інженер В.І. Березін. Як повідомляла газета «Новороссийский телеграф»: «забивають серед Дніпра палі, очікується 3 тис. робітників» [4].

У березні 1883 р. були закінчені підвалини усіх биків та стояків, а 15 червня 1883 р. було завершено складання та клепання прогонів [5]. Металеві частини для верхньої частини Дніпровського мосту виготовувало підприємство. Товариство механічних, залізничних та рейкопрокатних заводів. Загальна вартість заводських поставок складала 1 млн. 600 карбованців [6]. 18 січня 1884 р. по новому мосту був відкритий товарний рух.

Урочисте відкриття залізничного мосту через Дніпро відбулось 18 травня 1884 р. «у присутності міністра шляхів сполучення, представників земства, міста і незліченної маси народу» [7]. Міст став чудом будівельного мистецтва. Його довжина склала «592 саж. від кінця до кінця стояків та 645 саж. від кінця до кінця залізної споруди». За своїми розмірами то був третій міст у Європі після Олександрівського мосту через Волгу та Мурдейського мосту в Голландії [8]. Дніпровський міст коштував казни 3 млн. 900 тис. карбованців [9]. Понад сто років пройшло з тих часів коли був збудований залізничний міст через Дніпро. Красень міст тричі відроджувався. Вперше – після громадянської війни, другий раз під час Великої Вітчизняної війни, а останнього разу – на початку 1950-х рр. Під час капітального ремонту в 1950-х рр. були змонтовані нові двоярусні прогони, які були виготовлені на Дніпропетровському заводі металокопирів. Міст продовжує служити людям.

Література:

1. Южнорусский горный листок. – 1880. – № 2. – С. 24.
2. Большая Советская энциклопедия. – Т. 3. – М., 1970. – С. 1060; Украинская Советская энциклопедия. – Т. 1. – К., 1978. – С. 397.
3. Центральний державний історичний архів Росії (далі – ЦДІА Росії). Ф. 1287, оп. 7, спр. 1626, а. 14; Ф. 265, оп. 2, спр. 135, а. 276.
4. Новороссийский телеграф. – 1881. – 18 июня.
5. Железнодорожное дело. – 1884. – № 4. – С. 116-117.
6. ЦДІА Росії. Ф. 268 оп. 1, спр. 1398, а. 159.
7. ЦДІА Росії. Ф. 1287, оп. 7, спр. 1626, а. 8.
8. ЦДІА Росії. Ф. 37, оп. 5, спр. 1080, а. 95.
9. Железнодорожное дело. – 1884. – № 7-8. – С. 288.

К.В. Познанська

Дніпродзержинський державний технічний університет

Проблеми переіменування м. Дніпродзержинська або чому дніпродзержинці не бажають бути кам'ячанами

Дніпродзержинськ – невелике, але потужне у радянську епоху промислове місто. Вважається малою Батьківщиною лідера радянської епохи застію Л. Брежнєва, бюст якого прикрашає одну з площ міста. З будівництвом Південноруським Дніпровським металургійним товариством металургійного заводу поблизу села Кам'янського, у пошуках роботи, сюди наприкінці ХІХ ст. стікалися селяни переважно із збіднілих віддалених губерній Росії. Приріст населення за рахунок трудової міграції з 1887 по 1896 роки становив 16000 [4, с. 524]. Місто пережило свій бурхливий індустріальний розквіт у радянську епоху, коли тут було засновано і працювало окрім металургійного ще 32 промислових підприємства, що мали загальнодержавне значення. Для багатьох містян цей розквіт міста пов'язаний із ім'ям Л. Брежнєва. А саме місто за років радянської доби зажило слави міста героїв - металургів. Цей статус довгі роки гуртував і давав можливість гордитися своїм містом його

мешканцям. Дніпродзержинці не підозрювали те, що вони є типовими жителями типового промислового провінційного містечка із колосальним забрудненням повітря, ґрунту, води важкими металами та радіоактивними речовинами. Сьогодні серед мешканців існує побутова назва Дніпродим через характерну для міста задимленість. Безробіття та апатія, що з 90-х років ХХ ст. не покидає славних трудівників міста до сьогодні лише підкреслює гіркоту колишнього статусу.

І ось у Дніпродзержинську за виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» органи місцевого самоврядування в шестимісячний строк з дня набрання чинності цього документу до 21 листопада 2015 р. мали провести громадські слухання та надати до Верховної Ради України пропозицію щодо перейменування міст, назви яких носять ознаки комуністичного тоталітарного режиму. Назва міста Дніпродзержинськ (з 1936 р.) поєднує в собі назву річки Дніпро, на якій воно розташоване та прізвище Дзержинського Фелікса Едмундовича - одного із засновників ВЧК та організаторів «червоного терору» в Радянській Росії та на захоплених Червоною армією територіях (у 1924 р. підписав клопотання про виділення фінансування на відбудову Дніпровського заводу, що розташований у місті). Також вулиці, проспекти і площі Дніпродзержинська, що носили назви радянської епохи мали б змінити свої назви.

У ході громадських слухань мешканцями міста були запропоновані наступні назви: Дніпровськ (запропонована 4 мешканцями, колективне звернення зі 102 підписами), назва походить від місця розташування міста на берегах Дніпра; Кам'янське (1 колективне звернення із 10 підписами, музей історії міста з експертним висновком, 3 мешканці міста) – історична назва селища і міста до 1936 р.; Дніпроград (1 мешканець міста, 1 громадська організація, колективне звернення зі 102 підписами) – походить від стародавньої назви міста – «град» та назви річки, на берегах якої знаходиться наше місто; Дніпрокам'янськ (запропонована депутатом міської ради) – поєднує в собі історичну назву Кам'янського і сучасну Дніпродзержинськ; Кам'янськ-Дніпровський назва походить від історичної назви Кам'янського та вказує на місце розташування міста на Дніпрі; Славгород – славетний город (місто) прославляє козацьку минульщину предків – засновників міста, а також сучасне та майбутнє України; Кам'янськ-на-Дніпрі – назва походить від історичної назви Кам'янського та вказує на місце розташування міста на Дніпрі; Романівськ – від назви найбільш давньої частини міста селища Романкове; Прометей (Прометейськ). Слухання проходили у 3-х районах міста, зареєстрована кількість учасників по Заводському району складала 136 осіб, Баглійському 111 осіб, Дніпровському 109 осіб. Із запропонованих назв жодна назва міста не набрала більшості голосів, натомість рішення «не перейменувати місто» було підтримано переважною кількістю учасників громадсь-

ких слухань [2]. Тим часом на офіційному сайті міської ради м. Дніпродзержинська з 10.08 2015 р. по 10.09. 2015 р. проводилося електронне опитування в якому прийняли участь 4436 осіб. Результати опитування показали, що більшість респондентів відзначили назви «Кам'янське» - 46,8% (2074 особи); «Дніпровськ» - 44,0% (1953 особи); «Дніпрокам'янськ» – 2,7% (121 особа). Решта варіантів набрали менше 2% [2]. Тож бачимо невисоку активність мешканців у питаннях перейменування 250 тисячного міста.

Така байдужість викликана, на нашу думку, передусім тим, що колективна і репрезентована на вулицях міста та й у назві міста, історична пам'ять дніпродзержинців пов'язана лише із періодом кінця ХІХ – ХХ ст., коли відбувся його бурхливий розвиток і економічний підйом. Радянська влада піклувалася про те, щоб ніщо не нагадувало про Кам'янське, про славне козацьке коріння. На вулицях та околицях міста жодної історичної пам'ятки, жодного знака, який би нагадував дніпродзержинцям про історію, що почалася ще за існування козацької держави. Натомість величезні меморіали В. Леніну, Ф. Дзержинському, що закарбували у свідомості кожного мешканця мем «Ти – радянська людина».

Так, згідно з системним обґрунтуванням концепції й аналізу феномену колективної пам'яті французького соціолога М. Хальбвакса, колективна пам'ять завжди соціально зумовлена та маркована, а процес запам'ятовування є, залежно від обрання об'єкту та й технології сприйняття, виключно соціальним, і навіть, якщо належить індивіду, то лише декларативно, номінально, опосередковано, через його приналежність до соціуму [9].

М. Хальбвакс протиставляв історію і пам'ять: пам'ять – ненадійна, ефективна лише при повтореннях, усучаснює згадуване, а історія – документально підтверджена, має справу з унікальними подіями і критично дистанціюється від сьогодення [9]. Інший французький дослідник колективної пам'яті Франції – П. Нора у своєму проекті «Простір пам'яті» на основі методу М. Хальбвакса визначав, що колективна пам'ять концентрується і репрезентується в так званих місцях пам'яті, які не є лише географічними пунктами, а визначаються як своєрідні точки зіткнення, в яких формується і комеморизується пам'ять суспільства [7]. Тож чому дніпродзержинцям раптово хотіти стати кам'янчанами, якщо вони є нащадками працівників-пролетаріїв, до того ж ще й тих, що походять переважно із віддалених районів Росії?

У Дніпродзержинську 718 назв вулиць. Серед них назви-хрононіми (8-го Березня, 1-го Травня, 40 років Перемоги, 40 років Жовтня, 50 років СРСР тощо) [6], меморіальні назви, пов'язані з конкретними історичними подіями в житті СРСР та з радянською символікою (Жовтнева, Комсомольська, Партизанська, Перемоги, Радянська, Червоноармійська, Червоногвардійська тощо) [6]. Разом з радянськими та комуністичними назвами топонімічний ландшафт міста сьогодні представляють вулиці і провулки з назвами економічного (господарського) походження, в тому числі, названі за професіями, видами діяльності і галузями виробництва – Будівельників, Заводська, Залізнична, Кок-

сохiмiвська, Цементна, Торговельна, Механiзаторiв, Металургiв, Локомотивна, Енергетикiв, Виробнича, Iндустрiальна, Кооперативна, Копрова тощо, та годонiми природно-ландшафтного походження (Дальня, Коротка, Степова, Лiнiйна, Морська, Межова, Набережна, Зелений пр., Кам'яний пр. тощо [6]. Нажаль, у порiвняннi з iншими назвами, таких вулиць є незначний вiдсоток. Найбiльш широко у мiстi представленi географiчнi (Алтайська, Астраханська, Бердянська, Москворецька, Бiлоруська, Волочаївська тощо) та антропонiмiчнi годонiми (Богдана Хмельницького, Ватутiна, Гагарiна, Гоголя, Дзержинського, Димитрова, Жукова, Калiнiна, К. Маркса, Кiрова, Ленiна, Матросова, Маяковського, Павлiка Морозова, Тельмана, Толбухiна, Чапаєва) [6], якi складають майже бiльше 25%. Географiчнi годонiми вiдзначаються домiнуванням росiйських об'єктiв географiї, антропонiмiчнi – переважно названi на честь партiйних та державних керiвникiв СРСР, дячiв мiжнародного комунiстичного руху, революцiонерiв, борцiв за радянську владу тощо. Через тотальну унiфiкацiю назв, незалежно вiд географiчних та iсторичних умов розвитку Днiпродзержинська, повнiстю знiвельованi, як нацiональнi назви, так i iсторично зумовленi мiсцевi особливостi, якi ранiше вiдображувалися у стихiйно творених найменуваннях, що за радянської епохи масово вилучалися з обiгу. Сьогодні у мiстi бiльше 20% назв вiдображають iсторiю радянського перiоду, i лише 1% – iсторiю краю та 0,3% – загальну iсторiю України [1; 6]. Всього 9 вулиць носять назву, що вiдбивають iсторичне минуле козацького краю. Внаслiдок витiснення з топонiмiї Днiпродзержинська, що склалася в радянський перiод, назв прикметного, промислового, ландшафтного, нацiонального та мiсцевого походження, було знiвельовано його iсторiю, особливостi природного середовища, зробили його схожим на переважну бiльшiсть iнших мiст Радянського Союзу [1; 6].

У перiоди соцiальних трансформацiй виникає потреба «наситити» чи «очистити» та вiдновити «спотворену» iсторичну пам'ять, спостерiгаються вияви ностальгiї за «ненаписаною iсторiєю» та «непережитим минулим» [5].

Дослiдники застерiгають про небезпеку використання iсторiї з полiтичною метою. Польський учений Є. Єдлiцький вважає, що за допомогою iсторичної пам'ятi можна досягнути максимального напруження i конфронтацiї у суспiльствi: 1) освяченням деяких iсторичних подiй, якi б перетворили їх на впливовi символи i мiфи; 2) нагадуванням про масовi кривди з вини iншої групи чи сили. Дослiдник доводить, що колективна пам'ять може бути «холодною» або «гарячою», якщо «холодна» зберiгає чи консервує факти, то «гаряча» – продукує полiтично актуальну версiю минулого, а подальший розвиток подiй залежатиме вiд емоцiйного напруження у суспiльствi [3; 5].

Українська дослiдниця К. Новiкова, структуруючи iсторичну пам'ять, вказує на такi елементи:

- а) спогади про свої витоки i предкiв;
- б) уявлення про iсторичне становлення етносу;
- в) спогади про так званий золотий вiк – час полiтичної, економiчної та

духовної величі;

г) «персоніфікована» історична пам'ять – образи та вчинки героїв, святих, видатних суспільних діячів, військових та ін. ;

д) спогади про взаємини з навколишніми державами (найчастіше це спогади про війни);

е) конфесійна пам'ять, в основі якої містяться уявлення про культові обряди, прийняття релігії, її долю [8].

Тож виходячи з визначених компонентів історичної пам'яті, Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» є безперечно доцільним за-для відновлення історичного минулого, формування ментальної української свідомості і стійкого зв'язку історії і сьогодення як для дніпродзержинців, що незабаром стануть кам'янчанами так і для усіх громадян незалежної Української держави. І було б дуже добре, щоб ці зміни відбулися остаточно.

Література

1. Буланова Н.М. Невідомі сторінки в історії Кам'янського: за матеріалами Російського історичного архіву м. Санкт-Петербург // Скарби музеїв: Матер. обласної наук. конф. до Міжнар. дня музеїв 2003 р. – Д., 2005. – С. 56-63.

2. Звіт тимчасової Комісії з питань, пов'язаних з організацією виконання в місті Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» про проведення громадського обговорення та громадських слухань з питання перейменування міста та Баглійського району (27 січня 2016 р.). – Режим доступу: http://dndz.gov.ua/ua/news/pg/270116986898803_p20/print/page/

3. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури // Вісник Львівського ун-ту. Сер. журн. – 2009. – Вип. 32. – С. 153-163.

4. Ленин В.И. Развитие капитализма в России // ПСС. – Т. 3. – С. 524.

5. Масенко В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Укр. іст. журн. – 2002. – № 5. – С. 49-62.

6. Улицы города Днепродзержинск. – Режим доступа: <http://dniproderzhynsk.wikimapia.org/streets/>

7. Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2-3 (40-41). – С. 37-51.

8. Новікова К. Історична пам'ять і етнічність // Зб. студ. наук. т-ва «Гаудеамус Ігітур» (Іст. ф-т). – Донецьк: ДонНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 5-7.

9. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 2-3 (40-41). – С. 12-35.

С.А. Покляцький

Інститут географії НАН України, м.Київ

Механізми покращення умов життя населення у містах України

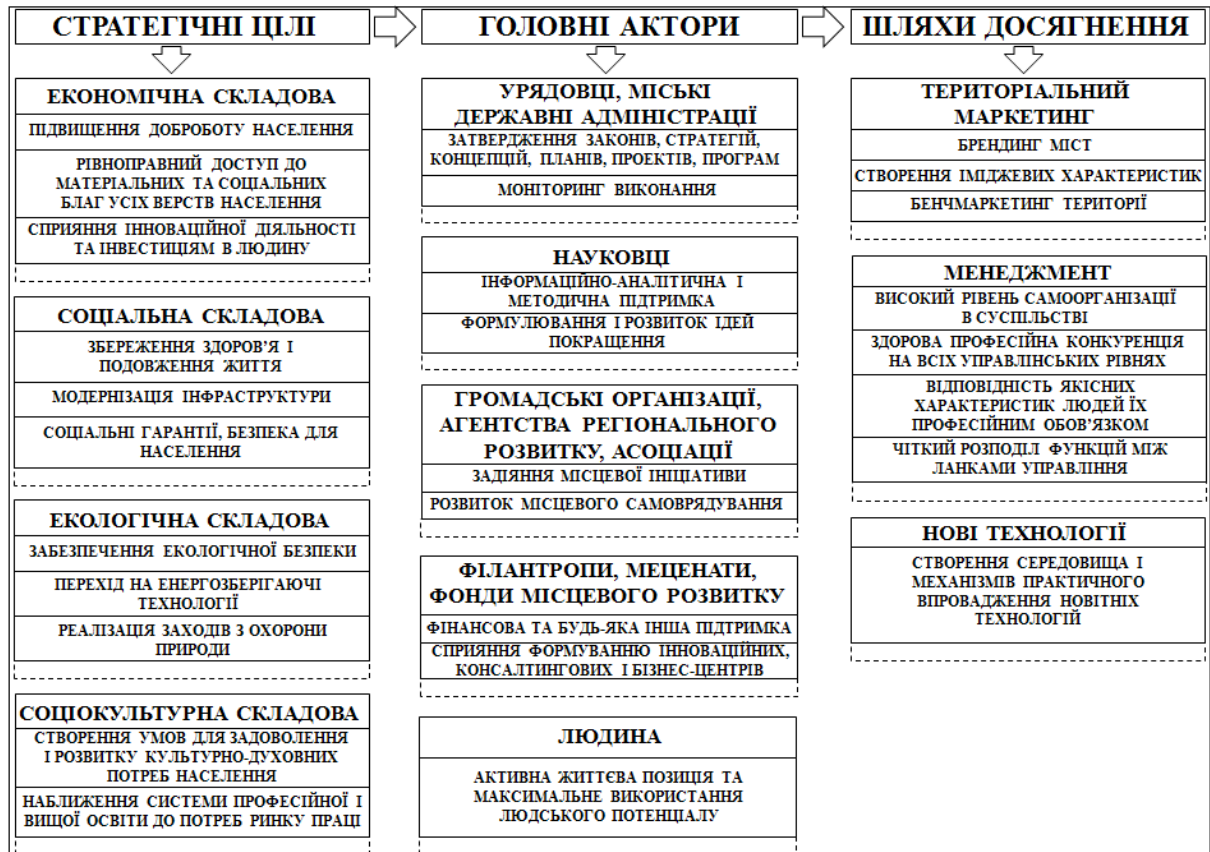
В Україні рівень урбанізації наближається до 70%, що в свою чергу вказує на надважливу роль міста у державі. При цьому, варто зазначити, що у великих містах проживає 18 млн. 103 тис. чол. (дані на 01.01.2014 р.). Дані цифри вказують на те, що місто, а особливо велике, наразі здатне запропонувати кращі можливості для розвитку людини. Водночас, в пошуках кращого життя від села до міста обласного значення, а звідти до регіонального центру чи столиці, українці не завжди вибирають собі територію України за фінішний п'єдестал. Швидше за все, сьогодні варто констатувати про нову закордонну міграційну хвилю і мова наразі йде не про населення окупованого Криму чи східної частини України де відбуваються воєнні дії. Основною руйнівною силою, яка призвела до цієї механічної втрати населення (і природної теж), є погіршення умов та якості життя населення. Саме ці та інші категорії, які безпосередньо торкаються життєдіяльності людини, є так званими лакмусовими папірцями реального стану «здоров'я» країни. Відповідно, не важко здогадатися, що основна загальнонаціональна ідея має полягати в покращенні «життєвих категорій», в першу чергу умови життя міського населення. Пошук механізмів покращення умов життя населення передбачає постановку різноманітних запитань і відповідей. Найбільш вірною є схема запитань, яка включає виявлення стратегічних цілей, пошук головних акторів даного дійства і шляхи досягнення (рис. 1.).

Виявлення стратегічних цілей, враховуючи загальний стан розвитку нашої країни, завдання не з легких. Проте, загальносвітові тенденції однозначно вказують на політику збалансованого розвитку країни. Відповідно, цілком логічним виглядає рівнозначний акцент на економічній, соціальній, екологічній та соціокультурній складових [1]. Головним в даному процесі має бути дотримання балансу інтересів між усіма складовими. Надважливим завданням є досягнення стратегічних цілей окремо кожної складової (рис.1.) не всупереч іншим.

Головними акторами даного дійства, тобто ті, хто безпосередньо мають приймати участь у вирішенні різноманітних проблем, нами вбачаються в наступному порядку – урядовці, чиновники, науковці, громадські організації, філантропи, меценати, альтруїсти та кожна людина, якій небайдуже майбутнє її міста. Урядовці мають зосередитись на реалізації та впровадженні цільових проектів і пропозицій, затвердженні потрібних нормативних документів, синтезуючи думку всіх людей, зацікавлених в покращенні умов життя населення. Науковці, які наразі не «запрошені» до даного процесу, мали б приділяти увагу розробці стандартів та індикаторів умов життя, побудові методик дослідження та розробкам ідей покращення «життєвих» категорій. Діяльність громадських організацій полягає у врахуванні побажань і думок мешканців

міста та донесенні їх до урядовців як основних виконавців. Філантропи, меценати та альтруїсти мають інвестувати в соціальні проекти без видимої комерційної вигоди, тим не менше покращуючи доступність та якість ресурсів, розширюючи попит на певні види послуг, поліпшуючи екологічне, соціальне та інституційне середовище. У той же час, не слід забувати і про кожну окрему людину, якій треба просто не бути байдужою до самої себе і виступати активним споживачем благ і гравцем на всіх відомих ринках – освіти, праці тощо.

Рис. 1. – Механізми покращення умов життя населення у містах України.

Шляхами (інструментами) вирішення проблем мають виступати ринкові інструменти управління – маркетинг і менеджмент. Маркетингові підходи до соціального управління містами не викликають сумнівів, адже багато механізмів управління соціальною сферою з часів «планової економіки» вже просто не спрацьовує [2-3]. Природа та історія багатьох міст України вже подбала про унікальність та привабливість території, але це не означає, що влада, громадські організації і жителі цих міст не повинні підкреслити це, сформувавши сприятливий набір вражень, переконавши себе й навколишній світ у неповторній і знаковій атракції свого міста. Слід наголосити і на менеджерських здібностях управлінців, які здатні взяти участь у конкурентній боротьбі міст за кращі умови життя. Проте, недосконала система відбору кадрів на відповідальні державні посади порушує принцип одного із визнаних філософ-

ських напрямів – конфуціанства, за яким кожній людині відведено своє зазначене місце у суспільстві і світі, а всі біди і нещастя виникають через те, що люди часто (свідомо чи ні) займають нішу, яка їм не належить.

Подібна схема механізмів покращення умов життя населення у містах України має місце на існування, оскільки передбачає лише дотримання простих і чесних правил гри з боку влади.

Література:

1. Публічне управління в забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку / Т.К. Гречко, С.А. Лісовський, С.А. Романюк, Л.Г. Руденко. – Херсон: Гринь Д.С., 2015. – 264 с.
2. Котлер Ф., Асплунд К., Рейн И., Хайдер Д. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы. – [Пер. с англ.]. – СПб.: Стокгольмская шк. экономики, 2005. – 376 с.
3. Брендинг міст: досвід країн Вишеградської групи для України / [упоряд. за заг. ред. О.І. Соскіна]. – К.: Вид-во «Ін-т трансформації суспільства», 2011. – 80 с.

С.С. Полюшкін

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Концепція сталого розвитку мегаполіса: сутність та досвід впровадження в Україні

Великі міста – мегаполіси, завжди являли собою осередки та двигуни цивілізаційного розвитку. Вони виступають важливими структуроутворюючими елементами держав і сучасна Україна тут не є винятком. Мегаполіси являють собою складні багатофункціональні та багаторівневі утворення, що розвиваються у просторі і часі, зі своєрідними структурними рівнями і є феноменом концентрації людських, інформаційних та матеріальних ресурсів. Можна помітити прямий зв'язок між рівнім урбанізації та сталим економічним розвитком багатьох країн.

Вивчення сучасних тенденцій показує, що відбувається перехід від традиційного для ХХ ст. індустріального, масового, «фордистського» способу виробництва товарів і послуг, заснованого на знаннях та характерного для ХХІ ст. [3]. Майбутній розвиток міст світу пов'язаний з реалізацією «ноополісу» як перспективної моделі. Основним її змістом буде розвиток духовної сфери людини та позиціонування її в центр політичних рішень місцевої влади.

Таким чином, розробленню цільових програм соціально-економічного, культурного та екологічного розвитку міста має передувати обґрунтування цільової спрямованості цього розвитку з метою досягнення певних рубежів найкращих якостей міського життя. Ці якості мають ототожнюватися з поняттям зразкового або ідеального міста.

З цієї точки зору показовим є визначення міста майбутнього, що знайшло відображення в Європейській хартії міст: «Місто майбутнього (ідеальне місто) – місто, яке добивається рівноваги між різними секторами та видами діяльності, яке забезпечує громадянські права та найкращі умови життя, яке

відображає зміст життя та думок своїх мешканців і реагує на них; в якому повністю беруться до уваги інтереси тих, хто ним користується, працює і вчиться в ньому, відвідує його, шукає в ньому розваг, культуру, інформацію, знання (п. 3.5. Європейської хартії міст)» [2]. Саме це слід вважати головною місією (метою або цільовою функцією), до якої має прагнути суб'єкт-об'єктна соціальна система в процесі свого розвитку. Фактично в довготривалій перспективі ця місія (мета) цілком відповідає забезпеченню ефективного управління сталим розвитком мегаполіса і виступає підґрунтям для побудови відповідної концепції.

На думку О. Невелева, зразковим (ідеальним) вважалося б місто зі зручною для його мешканців виробничо-побутовою забудовою території, що відповідає високим архітектурним стандартам, ідеальним екологічним умовам, з високорозвиненим науково-виробничим потенціалом, оптимальною соціальною інфраструктурою, яка забезпечувала різноманітні потреби людей, та високим рівнем громадського порядку, який гарантував би особисту безпеку громадян. Звичайно, ідеальне місто – це певна абстракція, далека і, можливо, недосяжна мрія, але це й важливий орієнтир, який повинен показувати напрям дій міської влади для побудови такого міста, міста майбутнього [4].

Поняття «сталий розвиток» було запроваджене у світову науку та політику як розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, проте не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Таке визначення викликає неоднозначне його сприйняття науковцями. На думку Л. Северина, воно не є чітким, оскільки незрозуміло, про які саме потреби людини в майбутньому йдеться. І чи не є визначення Комісії ООН закликом збільшувати лише матеріальне благополуччя, адже люди, зазвичай, «задовольняють свої потреби», витрачаючи гроші на харчі, одяг, освіту, спорт та розваги, намагаючись передати акумульоване багатство у спадок дітям, котрі також прагнуть стало розвиватися? У даному визначенні відображається екстенсивність сучасного етапу розвитку людства та наявність ресурсних обмежень. Ресурсні обмеження мають комплексний характер і пов'язані не лише з обмеженістю матеріальної сировини, а й із взаємодією та взаємовпливом між антропосистемою й біосферою.

Усвідомлення цієї взаємодії та взаємовпливу зумовило запровадження поняття господарської ємності біосфери – гранично припустимого антропогенного впливу на біосферу, перевищення якого переводить її у стан обурення і з часом має викликати в ній незворотні деградаційні процеси. Із запровадженням цього поняття була запропонована більш коректна дефініція поняття сталого розвитку: «Сталий розвиток – це такий розвиток, при якому вплив на навколишнє середовище залишається в межах господарської ємності біосфери, так, що не руйнується природне підґрунтя для відтворення життя людини» [1].

Загалом, вчені та аналітики запропонували понад 70 дефініцій поняття

«сталий розвиток». Девід Пірс та Джерелі Уофорд вважають, що всі ці визначення можна поділити на дві групи. Прихильники визначень, що становлять першу групу, тлумачать сталий розвиток як режим, за якого ресурсна база не повинна погіршуватися. Це – так зване сильне визначення. Прихильники другої групи визначень називають сталим розвитком режим, за якого ресурсна база може погіршуватися за умови, що біологічні ресурси підтримуються на мінімальному критичному рівні, а багатство, яке створюється за рахунок використання природних ресурсів, має зберігатися для майбутніх поколінь. Це визначення відоме як «слабке». Проте і «слабке», і «сильнее» визначення окремі вчені визнають як досить нечіткі і такі, що не можуть претендувати на наукову ексклюзивність [6].

Сам же Л. Северин виходить з того, що сталий розвиток – це спосіб буття сучасного світу, що передбачає рівність між поколіннями, тобто, надання можливості майбутнім поколінням розвиватися так само, як розвивається покоління теперішнє. Шлях розвитку стає сталим лише у тому випадку, якщо з плином часу він забезпечує збереження та зростання загальних капітальних активів, до яких належать: оброблений капітал (машини, механізми, дороги), людський капітал (знання, навички), соціальний капітал (взаємовідносини та інститути) та екологічний капітал (ліси та коралові рифи) [6].

Нині існує понад 50 визначень сталого розвитку і їх кількість продовжує зростати. Це відбиває як складність самого поняття, що включає соціальні, економічні й екологічні аспекти розвитку людства, так і розбіжність поглядів представників різних прошарків суспільства – наукових, підприємницьких, політичних [5].

Слід зазначити, що сталий розвиток має неоднакове значення для різних країн. Для багатих, «благополучних» країн сталий розвиток пов'язаний з такими заходами, як утилізація відходів, ефективне енергозбереження, заощадження ресурсів, відновлення порушених природних ландшафтів. Для бідних країн сталий розвиток означає соціальну рівноправність, справедливість. Законність, більш рівномірний розподіл матеріальних благ і загальне зростання добробуту. Модель сталого розвитку не може бути представлена у вигляді універсальної схеми, оскільки вона відбиває об'єктивні умови, історичні тенденції, своєрідність культури, духовний склад населення тієї або іншої країни чи міста [5].

Управління розвитком міста базується серед іншого, виходячи із пріоритетів, визначених Генеральним планом. Генеральний план повинний бути в значній своїй частині відкритим документом і підлягає опублікуванню й обговоренню зацікавленими організаціями і населенням до його затвердження.

Важливим документом, де мають зазначатися стратегічні орієнтири того чи іншого мегаполіса стосовно цілей, напрямів та стратегічних пріоритетів його розвитку є статuti міст (статuti міських громад). Їх аналіз дозволяє з'ясувати як спільні, так і особливі риси, що виявляються в українських мегаполісах.

Наприклад, у Статуті територіальної громади м. Харкова дослівно не вказано на сталий розвиток як мету. Проте у ряді статей доволі чітко вказано на сутнісні ознаки такої цілі. Так, серед 15 завдань територіальної громади першими вказано: «а) економічний розвиток міста, зберігання рівноваги між економічним розвитком і екологічним середовищем; б) забезпечення кожній людині безпечного для життя і здоров'я навколишнього середовища; в) зберігання, раціональне і справедливе використання природних ресурсів» [10].

Статути територіальних громад Дніпропетровська та Запоріжжя мають спеціальну статтю «Система сталого розвитку міста», де записано, що «стратегія та основні напрями розвитку міста базуються на концепції сталого розвитку всіх сфер соціально-економічного, політичного та культурного життя міста». У статутах зазначено 13 принципів сталого розвитку цих міст, серед яких: вирівнювання якості та стандартів життя жителів усіх територій та районів міста; стабілізація і поліпшення економічної, соціальної, екологічної ситуації на території міста; розробки та запровадження механізмів пом'якшення впливу економічної кон'юнктури на розвиток територіальної громади [7-8].

Окрім того, статут територіальної громади міста Запоріжжя містить статтю, показову як елемент екологічного вектора забезпечення сталого розвитку цього мегаполіса. Так, ст. 30 Статуту визначає право на чисте повітря. З цією метою встановлено ряд заборон та обмежень, які стосуються куріння у громадських місцях, спалювання сміття та сухої трави, експлуатації транспортних засобів, що не відповідають встановленим екологічним вимогам [8].

Статут територіальної громади м. Києва не визначає яких би то не було цілей сталого розвитку столиці України. Його розділи присвячено переважно порядку формування та реалізації місцевого самоврядування [9].

Розвиток наукових досліджень та вироблення на їх основі практичних рекомендацій у сфері розробки, перегляду та проведення політики сталого розвитку сьогодні набуває особливої актуальності, тому що окреслює перспективи майбутнього, визначає пріоритети і напрями розв'язання успадкованих, набутих та очікуваних проблем.

Література:

1. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 413 с.
2. Лазор О.Д., Лазор О.Я. Місцеве управління: поняття, терміни, визначення: Словник-довідник. – К.: Дакор, 2004. – 336 с.
3. Лола А. Принципы управления крупнейшим городом // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 2. – С. 73-80.
4. Невелев О.М., Данилишин Б.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. – К.: НДІСЕП, 2002. – 128 с.
5. Питухіна Е. Різні погляди на сталий розвиток // Управління сучасним містом. – 2004. – № 7-8. – С. 84-86.
6. Северин Л.В. Взаємозв'язок моралі та економіки у вимірах сучасного світу (в контексті ідеї сталого розвитку) // Мультиверсум: Філософський альманах. – К.: Центр духовної

культури, 2006. – № 54. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_54/Severyn.htm.

7. Статут міста Дніпропетровська. – Режим доступу: <http://gorsovet.dp.ua/status-08.html>.

8. Статут територіальної громади м. Запоріжжя. – Режим доступу: <http://www.meria.zp.ua>.

9. Статут територіальної громади міста Києва. – Режим доступу: <http://kmv.gov.ua/getdoc.asp?Id=5769>.

10. Статут територіальної громади міста Харкова. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/city/info/status/?sid=279&ln=ua>.

В.С. Полюшкіна

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Фактори сталого розвитку мегаполіса

Головна мета управління мегаполісами в сучасних умовах полягає в забезпеченні сталості їх розвитку. Це можливо здійснити шляхом пошуку науково і практично обґрунтованої динамічної рівноваги між процесами їх функціонування, розширення та відтворення.

Сталий розвиток і рівень прогресу визначається рядом чинників, зокрема, кількісними показниками розвитку міст і використанням матеріально-технічних та інформаційно-інтелектуальних ресурсів, якістю соціальних, гуманітарних, екологічних умов мешкання в мегаполісі. На даному етапі розвитку України можна констатувати, що міста недостатньо повно використовують потенційні можливості свого розвитку.

Моделювання соціально-економічного розвитку території потребує визначення мети цього процесу (цільової функції) та виявлення системи обмежень. Слід погодитися з думкою В. Мамонової, що мета в моделі управління територією не може бути однозначною, а складається з трьох елементів, тобто є триединою: забезпечення надання населенню послуг (відповідно до стандартів, бажано європейських) високої якості (відповідно до встановлених критеріїв) широким колом виробників, які здійснюють діяльність у конкурентному середовищі (різноманітні підприємства, установи, органи управління, громадські організації, фізичні особи). Серед факторів, що обмежують прагнення системи до визначеної мети, в першу чергу необхідно виділити такі: вплив зовнішнього середовища (позитивний – сприяє сталому розвитку території, негативний – перешкоджає йому): чинне законодавство, державна політика (у т.ч. регіональна), макроекономіка, соціальний клімат у суспільстві; мегатенденції, які сьогодні мають місце у світі – глобалізація, демографічна криза, лобіювання, екологічна небезпека; стан внутрішнього середовища – територіальна інфраструктура, склад та взаємозв'язки між підсистемами та окремими їх елементами; ресурси – природні, трудові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні [2].

Таким чином, на функціонування міста в цілому істотно впливає будь-яка зміна стану кожного з елементів міського середовища: землі, води, повіт-

ря, міської забудови, різнопланових аспектів життєдіяльності людини, а також ситуаційних змін у соціально-політичному середовищі. Використання лише локального підходу до вирішення якоїсь однієї міської проблеми без належної уваги до всіх інших, які з нею пов'язані, спричиняє диспропорцію в розвитку міста [4]. Така ситуація в черговий раз підтверджує актуальність синергетичних підходів у процесі забезпечення сталого розвитку мегаполісів. Ю.П. Шаров досить вдало підсумовує основні постулати синергетичної парадигми, які на його погляд мають бути обов'язковими «ідеологічними входами» до сучасної дієвої системи самоврядування. По-перше, відносна динамічна нерівновага, невпорядкованість і нестійкість розглядаються як атрибути, іманентно притаманні загальному стану системи, як потенціал і найважливіші передумови її стабільного динамічного розвитку. У порівнянні з поглядами системного підходу, застосування якого орієнтовано переважно на дослідження високоорганізованих систем, змінюється співвідношення ролі факторів необхідності й випадковості у функціонуванні систем на користь останньої, що посилює значення статистично-ймовірнісних методів і прийомів дослідження складнодинамічних системноорганізованих об'єктів. На цьому тлі прагнення до довготривалої рівноваги й стійкості вважаються шляхом до загрози, гальмом еволюції, у тому числі суспільної. По-друге, як наслідок першого постулату, витікає розуміння неминучості змін у зовнішньому й внутрішньому середовищі, їх безпосереднього взаємозв'язку, необхідності постійної готовності до змін. По-третє, необхідністю стає усвідомлення значних можливостей впливів слабких і одиничних дій на природний хід процесів на всіх рівнях, розуміння механізмів створення резонансних явищ для акумуляції й підсилення позитивних слабких сигналів і дій. По-четверте, обов'язковим є врахування власних тенденцій розвитку систем, що самоорганізуються, при створенні схем управління ними. По-п'яте, загальним принципом стає альтернативність вибору напрямків розвитку самоорганізованих систем. По-шосте, потрібен керований розвиток в умовах і з урахуванням самоорганізації систем [5].

У контексті визначених вченим синергетичних постулатів, слід також відзначити, що у складноорганізованих мега-системах, якими є мегаполіси, значно збільшується кількість флуктацій на всіх ієрархічних рівнях, що у свою чергу посилює хаотичність процесів як у відповідних підсистемах, так і у великому місті в цілому. При цьому, з одного боку флуктації як випадкові миттєві відхилення від середніх показників функціонування системи, посилюють її нерівноважний стан, а з іншого виступають важливою умовою процесів самоорганізації, що сприяє активному розвитку системи та її виходу на новий рівень еволюції. Отже, нерівновага, як передумова розвитку, спричиняє інтенсивні процеси самоорганізації, що призводить до динамічних змін певних станів соціальної системи, і таким чином фактично має відбуватися сталий розвиток міста.

Але очевидно, що постійне самовідновлення системи на основі проце-

сів самоорганізації може бути забезпечено виключно за умов активного запровадження інноваційних підходів у соціально-економічній, екологічній, і головне – в управлінській сферах суспільної життєдіяльності. Адже, як вже зазначалося, ресурси, ані матеріальні, ані духовні, не можуть бути безмежними.

Отже, в соціальних утвореннях життєздатність будь-якої структури буде підвищуватися, якщо вона створюється на підставі використання природного потенціалу самоорганізації з урахуванням власних законів розвитку системи. Тут успішність управління полягає не в здатності підкорити самоорганізовану систему зовнішнім силам, а в здатності зрозуміти засади її самоорганізації й відшукати таку форму зовнішнього діяння, яка б найбільше відповідала внутрішній суті системи, знаходилася з нею в гармонії. І якщо в «правилах гри», накреслених верхніми щаблями державного управління, не врахована природна самоорганізація людей і ресурсів території, якщо вони суперечать цій самоорганізації, ігнорують або не дають змоги залучити самоуправлінську енергію громади до вирішення питання «як треба будувати своє життя», втрати в ефективності управління неминучі [6].

Ступінь сталості розвитку визначається системою показників, до яких належать економічні, соціальні й екологічні індикатори. Л. Зайцева наводить економічні та соціальні групи індикаторів сталості розвитку регіонів (табл. 1.).

При формуванні індикаторів автор враховує такі вимоги до них:

- повнота та збалансованість – забезпечує адекватне відображення стану системи;
- чутливість – статистично достовірна зміна індикатора при зміні умов;
- єдність інтерпретації – для однакового розуміння змісту індикатора;
- доступність і надійність – для довготермінового використання і порівняння;
- економічність – мінімізація витрат на збирання потрібної інформації.

Сталий розвиток мегаполіса визначається рядом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Впливовими зовнішніми факторами доцільно вважати:

- керівний вплив держави;
- прогнози зміни зовнішнього середовища;
- прогнози розвитку країни та регіону;
- розвиток науки інновації;
- аналіз проблем розвитку міста.

До внутрішніх факторів віднесемо:

- структуру міських проблем та спроможність до їх вирішення;
- інформацію про перспективні проблеми;
- упереджуючи стратегічні рішення та дії [3].

Таблиця 1. – Індикатори сталості розвитку регіонів (за Л. Зайцевою)

Індикатори	Показники
Економічні	<p>Виробничо-економічні (темпи приросту валової доданої вартості (ВДВ), приріст виробництва промислової і сільськогосподарської продукції, виробництво ВДВ на душу населення).</p> <p>Структурні (частка проміжного споживання у випуску ВДВ, частка оплати праці у ВДВ, частка галузей господарського комплексу, що виробляють товари і послуги у ВДВ, частки промисловості й сільського господарства у виробництві (ВДВ)).</p> <p>Інвестиційні (темпи приросту інвестицій в основний капітал, частка інвестицій у ВДВ, обсяг інвестицій в основний капітал на душу населення, обсяг іноземних інвестицій на душу населення).</p> <p>Фінансові (бюджетна забезпеченість населення, частка бюджетних трансфертів у ВДВ, кредиторська і дебіторська заборгованість на одного працюючого).</p> <p>Зовнішньоекономічної діяльності (частка товарообігу у ВДВ, частки експорту й імпорту у ВДВ, коефіцієнт товарності, питома вага ситровини в структурі експорту).</p> <p>Науково-технічного потенціалу (частка фінансування НДР у ВДВ, частка зайнятих у науці в загальній чисельності зайнятих, частка інвестицій в науку у ВДВ, коефіцієнт зношеності основних фондів у промисловості).</p>
Соціальні	<p>Життєвого рівня населення (грошові доходи на душу населення, середня заробітна плата, реальна зарплата, частка зарплати у грошових доходах, індекс реальної зарплати, частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, платні послуги на душу населення, роздрібний товарообіг на душу населення).</p> <p>Стану трудових ресурсів (частка працездатного населення в загальній його чисельності, рівень фіксованого безробіття, навантаження на одне вільне робоче місце).</p> <p>Здоров'я населення (середня тривалість життя, загальна захворюваність, частка інвестицій в охорону здоров'я у ВДВ).</p> <p>Демографічної ситуації (коефіцієнти народжуваності, смертності, дитячої смертності, демографічне навантаження, рівень зовнішньої міграції).</p> <p>Криміногенної ситуації (частка розкритих злочинів, частка економічних злочинів).</p>

Джерело: [1].

За цим підходом внутрішніми факторами сталого розвитку мегаполіса можна назвати: визначені відповідними концепціями цілі сталого розвитку мегаполіса; проблеми; ресурси, які можна залучити для вирішення проблем; механізми і суб'єкти (структури та організації) управління сталим розвитком. Зовнішні фактори можуть бути такі: національне законодавство, економічні фактори, розвиток науково-технічного прогресу, соціокультурні, політичні, геополітичні фактори.

Механізми розвитку соціально-просторового міського середовища в процесі саморегуляції відчують значний вплив виробничих, трудових, соціально-культурних взаємозв'язків міста з позаміським простором, який фо-

рмує разом з містом-центром соціально-економічну територіальну систему відкритого типу. Тому функції міста не обмежуються задоволенням потреб населення власне даного міста, а поширюються далеко за його межі. Істотно підвищується значення міст – регіональних центрів обслуговування не тільки міського, але й сільського населення.

За таких умов вирішення цілої низки планувальних задач може бути успішним лише при врахуванні дуже складної взаємодії міста з системою оточуючих територій і населених пунктів. В містобудівному аспекті однією з найважливіших проблем стає створення просторових структурно-функціональних моделей розселення. У зв'язку з цим все більше значення має прогноз розвитку системи взаємопов'язаних населених пунктів.

Література:

1. Зайцева Л. Оцінка сталості розвитку економіки регіону // Управління сучасним містом. – 2001. – № 1-3 (1). – С. 31-36.
2. Мамонова В.В. Методологія управління територіальним розвитком: Монографія. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
3. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
4. Невелєв О.М., Данилишин Б.М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. – К.: НДІСЕП, 2002. – 128 с.
5. Шаров Ю. Муніципальний менеджмент: вимоги і готовність до їх реалізації // Вісник УАДУ, 2002. – № 2. – С. 223-230.
6. Шаров Ю.П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті: концептуальні аспекти. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 302 с.

О.В. Прядко

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Старобельськ)*

Глобальні та світові міста: теоретичні аспекти дослідження

З початку ХХ ст. вчені починають говорити про глобальні та світові міста. Основоположником теорії світових міст є британський вчений-урбаніст Патрік Геддес, який вперше використав поняття «світове місто» в своїй роботі «Еволюція міст» 1915 року [1].

Продовженням розробки концепції світових міст стала робота 1966 р. «Світові міста» Пітера Холла. На його думку, в таких містах як Лондон, Париж, Нью-Йорк, Токіо, Москва, Рейн-Рур та Рандстад Голланд ведеться більша частина міжнародного бізнесу. Він проаналізував політику, фінансову діяльність, комунікації, торгівлю, технології, культуру та освіту цих міст та назвав їх «світовими містами». П. Холл виділив основні риси світових міст: «є центрами, по-перше, політичної влади одночасно національного та світового рівня, а також місцезнаходження урядових і різноманітних суспільних організацій, торгових союзів, федерацій підприємців, профспілок і т.д.; по-друге, національної та міжнародної торгівлі та систем зв'язку; в-третьє, бан-

ківських, фінансових і страхових послуг; в-четвертих, потужних транспортних потоків і комунікацій, включаючи системи автомобільних та залізних доріг, а також шляхів міжнародного повітряного та морського сполучення» [2, с. 7].

Важливим етапом в розвитку концепції світових міст є робота Джорджа Фрідмана «Гіпотеза світового міста». Система світових міст, за Дж. Фрідманом, пов'язана зі зміною міжнародного розподілу праці з 1970-х років. У зв'язку з цим він підкреслив значення появи в містах розвиненої індустрії сервісу, яка складається «з однієї сторони, з високого числа зайнятих контролем професіоналів, а з іншого – з величезної армії малокваліфікованих робітників, зайнятих в персональному обслуговуванні... привілейованих класів, заради яких світове місто і існує» [3, с. 322]. Гіпотеза світового міста складається з семи положень: «1) форма і ступінь інтеграції глобального міста в світову економіку, його функції в рамках нового міжнародного поділу праці мають вирішальне значення для будь-яких змін внутрішніх міських структур; 2) провідні міста в усьому світі використовуються глобальним капіталом як «основні вузли» просторової організації виробництва і збуту; 3) функції контролю та управління світовою економікою в глобальних містах отримують безпосереднє відображення в структурі та динаміці міської економіки, зайнятості населення; 4) світові міста служать головними центрами концентрації і накопичення міжнародного капіталу; 5) глобальні міста привертають велику кількість внутрішніх і міжнародних мігрантів; 6) глобальні міста виступають носіями головних протиріч індустріального капіталізму, включаючи соціальну і просторову поляризацію населення; 7) зростання світових міст призводить до зростання соціальних витрат темпами, що перевищують фіскальні можливості держави» [4].

Дж. Фрідман проводив емпіричний аналіз міст держав «третього світу», американський же соціолог та економіст Саскія Сассен зосереджує свою увагу на містах держав розвинутого капіталізму. Вона була першою, хто ввів до наукового обігу поняття «глобальне місто». Дослідниця не використала вже існуючий термін «світове місто», «тому що в нього була очевидна протилежна ознака – воно відноситься до типу міста, який існував протягом багатьох століть, і можливо в ще більш ранні періоди в Азії або в європейських колоніальних центрах, <...> більшість сучасних глобальних міст є також світовими містами, але насправді існують глобальні міста, які не є світовими в повному розумінні цього терміна» [5]. Мануель Кастельс визначає глобальне (інформаційне) місто як «процес, який об'єднує розвинені послуги, виробничі центри і ринки в глобальну мережу, йде з різною інтенсивністю і в різних масштабах, в залежності від відносної значимості видів діяльності в кожній сфері глобальної мережі» [6].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що світові та глобальні міста відіграють важливу роль у становленні та життєдіяльності глобальної економіки через те, що служать головними центрами концентрації і накопи-

чення міжнародного капіталу, є місцем концентрації штаб-квартир найбільших ТНК та міжнародних економічних та геополітичних організацій. Світові міста за своїм походженням є більш ранніми, ніж глобальні міста та виникли тоді, коли торгівля відігравала найважливішу роль у становленні світової економіки. На виникнення глобальних міст вплинули економічні чинники, такі як сектор послуг, розваг, інформаційні технології та інновації.

Література:

1. Geddes P. Cities in evolution: an introduction to the town planning movement and to the study of civics. – London, 1915. – 411 p.
2. Hall P. The World Cities. – New York: McGraw-Hill, World University Library, 1966. – 256 p.
3. Friedman J. The World-City Hypothesis // World Cities in a World-System / Eds. P.L. Knox, P.J. Taylor. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 317-331.
4. Слука Н.А. Эволюция концепции мировых городов // Демоскоп Weekly. – 2008. – № 343-344. – Режим доступа: <http://demoscope.ru/weekly/2008/0343/analit01.php>
5. Сассен С. Глобальный город: введение понятия // Глобальный город: теория и реальность / Под ред. Н.А. Слуки. – М.:ООО «Аванглион», 2007. – С. 9-27.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура. – Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М., 2000. – 606 с.

С т у д е н т с ь к і   с т у д і ї

Р.О. Перкевич

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара **Особливості розвитку української міської культури**

Серед усіх причин проблем українського національного руху (радянське минуле, геноцид, тиск Росії тощо) свідомо чи несвідомо з поля зору зникає одна, значущість якої нам ще доведеться усвідомити. Це – проблематика міської культури, а якщо бути відвертими – ледь не повна її відсутність.

Місто являє собою складне соціально-територіальне утворення, до якого крім природного і матеріально-речового компонентів входять населення, виробництво і споживання матеріальних благ, тому воно і вивчається багатьма суспільними, економічними та географічними науками. Оскільки місто є певною соціальною системою, то воно також є об'єктом вивчення й соціологічної науки. З проблемами вивчення міста як соціально-поселенської спільності пов'язана спеціальна соціологічна теорія – соціологія міста[1, с. 287].

В Україні соціологія міста почала розвиватись у 1950-х рр., коли швидке зростання кількості міст гостро поставило проблему про шляхи їх подальшого розвитку.

Що ж собою уявляє міська культура? Це сукупність проявів життя поза господарчими процесами, які прямо чи опосередковано об'єднують меш-

канців, формують не лише їхнє дозвілля, проте й саме уявлення про те, ким вони є.

Усвідомлення індивідуальної свободи притягнуло за собою наступний крок – зміну уособлення влади: справжньою революцією стала можливість ідентифікації влади не з особою суверена, а з колективом, фактично – громадою. Інститут громадянства, що виник саме в містах, наприкінці XVIII – на початку XIX ст. лише поширився на населення всієї країни. У такому контексті міська культура безумовно включає у себе і формування громадянської самосвідомості.

Історично склалося, що абсолютна більшість загальноєвропейських соціальних процесів так чи інакше мали свій українській варіант [2, с. 168]. До XVIII ст. в Україні розвиток міст (а, відповідно, і міської культури) відбувався органічно та за цілком європейським сценарієм. Проте втрата державності та, як наслідок, послаблення торгівельно-економічних зв'язків України зі Старим Світом, а також політичний тиск, змінили ситуацію. Вже на кінець згаданого століття українські міста переживають стагнацію. XIX ст. пройшло під знаком остаточної деукраїнізації міст внаслідок напливу імперської бюрократії та військових, а також інших, політичних мотивів. Врешті-решт, «століття націєтворення» пройшло для України ледь не у повній відсутності такої компоненти як міська культура.

Що ми маємо зараз у сухому залишку? В Україні власна міська культура відсутня. Наслідки цього драматичні, якщо не сказати – трагічні. Переїжджаючи у місто, українець з сільської, аутентичної культури, потрапляє в абсолютно нове середовище життя. Міська асиміляція – це вимушена зміна способу життя, яка вимагає пристосування до абсолютно відмінного ритму та інших поведінкових реакцій. Що може запропонувати національний рух, у якості альтернативи існуючій міській культурі? Зрештою, досі нічого [3, с. 54].

Попри безпідставний оптимізм деяких патріотів та окремих націоналістів, процес націєтворення в Україні не завершено. Певного, нехай обмеженого, відродження зазнала і традиційна культура, і мова, і історична пам'ять. Проте відсутність компоненти міської культури має свій відчутний вплив.

Тож найближчими та важливими орієнтирами мають стати розвиток культури міста як способу організації дозвілля та особистого простору активної частини населення України, яка внаслідок суттєвих вад національного руху, у своїй масі виключена із процесу націєтворення.

Література:

1. Герніш М.Й. Соціологія. Підручник. – К.: Наук. думка, 2009. – 412 с.
2. Кравченко А.И. Культурология: Учебн. пособие для вузов. – 3-е изд. – М.: Академ. проект, 2001. – 396 с.
3. Возняк Т. Філософія ідеї ідеального міста. – Л., 2008.

О.С. Пінчук

*Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
(м. Дніпропетровськ)*

**Стан середовища великих міст України
(на прикладі м. Дніпропетровська)**

Сучасний світ та суспільство нероздільні з процесами урбанізації. Кількість людей, що проживають в містах з населенням більше 1 млн. людей, невинно зростає. Близько 30 років назад лише третина всіх людей планети мешкала в мегаполісах, а вже в 2000 році цей показник збільшився до 42%. Важко переоцінити важливість сучасних міст, бо майбутнє країни живе в містах.

Разом із розвитком технологій, використанням сучасних матеріалів та іншими змінами у житті сучасних міст проблеми навколишнього середовища не зникають, а лише зростають. Раніше, коли людина майже весь час проводила в природному середовищі, проблем з візуальним середовищем майже не було. Але процеси урбанізації змінили наше життя. Швидко змінилось середовище, яке оточує нас, його кольори, структура. Більшість міських пейзажів являють собою ні що інше, як прямі лінії, сірі кольори, однакові вулиці, будинки, вікна, сірі смуги доріг. Міста невинно змінюються, середовище стає більш агресивним. Окрім того, міста наповнює шум та бруд, загазоване повітря. Більшість вулиць не мають достатнього освітлення, а будівельні матеріали все менше нагадують природні. Міста збільшуються у розмірах, відлучають людину від природного середовища.

У наш час міське середовище більшості великих міст як в Україні, так і закордоном, є дискомфортним. На це впливає безліч факторів. Такими проблемами є і порушення сомасштабності середовища людині, існуючі території міста та їх властивості не відповідають сучасному функціональному використанню та комфортності умов для людини. Міське середовище переповнене рекламними об'єктами, а орієнтуючих засобів, навпаки, недостатньо. Неможливо не зазначити непродуманість рішень обладнання міських громадських просторів, невідповідність середовища потребам різних вікових та соціальних груп [1].

Метою даної роботи є аналіз існуючого стану архітектурного та візуального середовища великих міст України.

Мешканці мегаполісів гостро відчувають кризовий стан архітектурного середовища, яке рясніє агресивними, монотонними, емоційно гнітючими візуальними полями. Візуальне середовище впливає на людину так само, як і всі інші фактори навколишнього середовища. Простір, який ми споглядаємо, може впливати на нас як позитивно, так і негативно. Людина сприймає навколишнє середовище оком, яке постійно сканує навколишній простір.

В.А. Філін – доктор біологічних наук, директор Московського Центру «Відеоєкологія», проаналізував візуальне міське середовище та виділив в ньому поля, які не відповідають механізмам зору. До таких видів полів В.А.

Філін відніс агресивні та гомогенні видимі поля. Він також виділив комфортні видимі поля, які не завдають шкоди здоров'ю міських жителів. Окрім здоров'я зору, погіршення візуального середовища, яке оточує людину, веде і до таких соціальних наслідків, як агресивність людства та психологічні захворювання, зазначає професор В.А. Філін [5].

Візуальне середовище сучасних міст України впливає на стан фізичного та психологічного здоров'я мешканців цих міст. Спираючись на дослідження вченого, можна зазначити, що найбільша кількість гомогенних та агресивних видимих полів в м. Дніпропетровськ зосереджена у так званих спальних районах. Здебільшого ці райони представлені забудовами у вигляді багатопверхових будинків з сірими залізобетонними або покритими однотонною плитою одноманітними стінами, великою кількістю вікон та без будь-яких архітектурних «надмірностей». Різноманітність архітектурних форм та кольору, яка могла б пом'якшити візуальну агресивність таких районів в місті, відсутня. Така ситуація склалася не тільки в місті Дніпропетровськ. Аналогічні проблеми існують також в багатьох великих містах України та світу взагалі.

У м. Дніпропетровськ не надається належної уваги створенню комфортного середовища житлової та громадської забудови. Найпомітнішою проблемою є нестача природних елементів в навколишньому середовищі. Ця проблема актуальна як для багатьох міст України, так і для м. Дніпропетровська зокрема.

У ПДАБА розроблена методика визначення якості середовища. Згідно з проведеними дослідженнями, якість системи зелених насаджень м. Дніпропетровська оцінюється в 2,1 бала. Проведені підрахунки дають результат оцінки якості середовища, що відповідає категорії ЧП – частково придатний [3].

Однією з проблем, пов'язаних з нестачею природи в громадських просторах, є нерозвиненість ландшафтного формування території, або неправильне його використання. За рахунок озеленення можна багато що виправити в існуючій забудові міста, так як воно наближає урбанізоване середовище до природного. Наприклад, у м. Дніпропетровську є велика кількість територій, які не можуть бути забудовані. Ці території можуть бути застосовані в озелененні жилих, паркових масивів. Таким чином можна майже вирішити проблему дефіциту зелених насаджень, покращити екологічний стан міста. Такі землі можна використовувати і для будівництва терасного типу, наприклад відкритих театрів, арен та інших паркових споруд. Більш того, такі заходи не тільки покращують стан середовища міста, а й укріплюють схили.

Також до проблемних територій міст України також відносяться промислові території, які були важливим елементом планувальної структури більшості міст в індустріальну епоху. Більшість промислових міст України потребують раціонального використання територіальних ресурсів, і м. Дніпропетровськ не виключення. Значні території нашого міста зайняті промисло-

вими та комунально-складськими об'єктами, а велика кількість житлової території міста знаходиться в зоні впливу промислових підприємств. Залишені без нагляду промислові території займають значну територію Дніпропетровська і стають «чорною» плямою на плані міста.

Комплексний підхід до інтенсивного використання міських територій шляхом реновації промислових територій недіючих заводів не тільки збільшить економічну ефективність, а й значно покращить якість міського середовища як складової частини екологічного балансу, що відповідає принципам сталого розвитку.

Маємо визнати, що в великих містах при будівництві в більшості випадків пріоритети надаються транспорту. Невпинно збільшують проїжджі частини вулиць, тротуари переносяться все ближче до стін будівель. Таким чином просто зникає територія для газонів, дерев та взагалі немає можливості створити буферну зону між потоком транспорту та забудовою, знищуються зелені насадження впродовж вулиць, а посадка нових якщо і відбувається, то в недостатній мірі. І це стосується не лише вулиць. Забудовуються площі, сквери, зелені насадження час за часом зовсім знищуються [2].

Сьогодні міське середовище перетворюється в екологічно небезпечний фактор. Існуючий стан середовища міст вимагає покращення, що можна зробити такими засобами, як ревіталізація, реновація, реабілітація існуючих територій. Зміни середовища міста мають відповідати таким підходам, як:

- принцип інтеграції природних компонентів в міське середовище (парки, сади, благоустрій);
- принцип сомасштабності міського середовища людині;
- принцип інтеграції екологічного дизайну в міське середовище (вертикальне озеленення, озеленення кривель, природні матеріали тощо);
- принцип транспортної диференціації (розділення транспортних та пішохідних шляхів);
- принцип «зеленого відтворення» в міському середовищі (вертикальні ферми, міські городи, міські сади сади промислової деревини).

Необхідно покращити міське середовище; досягти фізичного, психологічного та духовного комфорту людини в штучному середовищі; відновити гармонію між людиною, цивілізацією та природою; зменшити негативний вплив людини на природу.

Проаналізувавши існуючу ситуацію в містах України, можна зробити висновок, що задача створення комфортного візуального та архітектурного середовища для функціонування сучасного суспільства є важливою частиною забезпечення якості життя населення міст.

Література:

1. Вотинин М.А. Реновация и гуманизация общественных пространств в городской среде: монография. – Х.: ХНУГХ им. А.Н. Бекетова, 2015. – 153 с.
2. Маштакова Е.К., Целоусова К.К. Гуманизация городской среды архитектурно-

дизайнерськими средствами. – Режим доступа: <http://studydoc.ru/doc/248624/mashtakova-e.k.-kargtu-tezisy>

3. Саньков П.Н., Федорченко Ю.Н., Ткач Н.А. Реконструкция системы зеленых насаждений г. Днепропетровска и КБЖДН // Строительство, материаловедение, машиностроение: Сб. научн. трудов. – Д.: ПГАСА, 2005. – Вып. 34. – С. 40-42.

4. Пестрикова А.Г. Реновация промышленных территорий как один из эффективных методов улучшения городской среды // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. зб. – К.: КНУБА, 2012. – Вип. 45, ч. 3. – С. 122-132.

5. Филин В.А. Осознание красоты спасет нас. – Режим доступа: http://www.videco.narod.ru/Art_filin.html

А.Ф. Руденко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
«Електронне місто» в Україні

Сьогодні в Україні є гостра потреба у прозорій взаємодії влади з громадянами та бізнесом, особливо це помітно на місцевому рівні.

Концепція «електронне місто» передбачає, щоб практично всі держпослуги громадяни змогли отримати, не відходячи від свого комп'ютера. Мається на увазі електронний документообіг, цифрові підписи, відкриті і доступні бази даних та безліч інших благ, які допоможуть заощадити час і гроші як звичайній людині, так і чиновнику.

В Україні не існує єдиної стратегії впровадження інструментів електронного урядування у містах. Кожне місто намагається знайти свою правильну стежку ефективної «онлайнізації», одночасно переймаючи досвід інших.

У центрі електронного урядування – потреби мешканця міста, співробітника адміністрації чи представника бізнесу. Впровадження електронного уряду в Україні дозволить громадянам, органам місцевого самоврядування та бізнесу ефективно взаємодіяти та впливати на майбутнє своїх міст.

На сьогодні ключовими моментами, які є основою «Електронного міста» в Україні, є введення електронної системи закупівель «Prozorro», можливість залишати електронні звернення та петиції (як інструмент спілкування і діалогу), впровадження електронного документообігу (особистий кабінет жителя міста), отримання послуг в електронному форматі, створення картки жителя міста, відкриття call-центр та центру адмінпослуг, запровадження електронної медичної картки пацієнта (на якій буде зберігатися історія хвороби).

Впровадження елементів «електронного міста» також забезпечує прозорість та відкритість влади через такі інструменти, як: онлайн-звернення, громадський контроль, онлайн-віче, звіти чиновників.

В Україні, як і в більшості країн світу, процес впровадження електронного урядування є багатовекторним, тобто ініціюється як «згори» на рівні

центральної влади, виконавчої влади, так і «знизу» на рівні муніципалітетів. Багато міст вже мають конкретні напрацювання у цій сфері, що можуть бути поширеними в державі у якості кращих практик, наприклад, Вінниця, Дніпропетровськ, Миколаїв.

Проте однозначним лідером у розвитку електронних послуг в усій Україні є Львів. Місто, що позиціонує себе «відкритим для світу», було першим, яке виявило бажання впровадити елементи електронного уряду.

Сьогодні Львів називають «столицею електронної України». Більшість інновацій в електронному урядуванні пілотували саме у Львові (Банк ІД, перші е-послуги, Мобіл ІД, мультифункціональна ІД-картка і т.д.)

У рамках ініціативи CityNext, учасником якої Львів є після підписання Меморандуму про взаєморозуміння з «Майкрософт Україна» у червні 2014 року, місто стало першим в Україні, яке запровадило рішення на хмарній платформі Microsoft Azure.

Щодо онлайн-сервісів, то сьогодні активно розвивається так званий «Особистий кабінет мешканця», де зараз є до 30 послуг. Кожний львів'янин вже зараз може замовити довідку про несудимість, довідку про доходи, статус сім'ї, інформацію про місце у квартирній черзі і т.д. Також поки що тільки у Львові доступна можливість через ЕЦП (електронний цифровий підпис) податкової отримати послуги фізичній особі.

Варто зазначити, що електронні послуги дозволяють не тільки формалізувати процеси, боротися з корупцією, моніторити кількість відмов і т.д., вони дозволяють дуже сильно автоматизувати процес. Електронне урядування вбиває паразитуючу бюрократію. Публічна інформація повинна бути доступна і відкрита для людей, а адміністративні послуги, які надають органи влади, повинні бути електронними.

Отже, електронне урядування здатне забезпечити більш ефективну роботу влади і дозволяє якісно обслуговувати громадян та бізнес через впровадження персоналізованих електронних сервісів.

Таким чином, серед завдань електронного урядування на місцевому рівні, яке тільки починає впроваджуватися в Україні, підвищення рівня прозорості влади, забезпечення ефективної відповіді місцевої влади на потреби жителів, оптимізація роботи структур місцевої влади, впровадження сучасних інструментів для прийняття управлінських рішень.

Література:

1. Львівська міська рада. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://city-adm.lviv.ua/>
2. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування в органах місцевого самоврядування; наук. ред. А. Яскевич – Вінниця: ГО «Подільська агенція регіонального розвитку», 2015. – 84 с.

С.С. Фіщук

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара
**«Топонімічна шизофренія» в практиці перейменування
міського простору**

Виконуючи повсякденні життєві задачі, шукаючи певну адресу, ми користуємось топонімічними назвами, зазвичай не замислюючись, а в деяких випадках навіть не знаючи комеморативне значення самих назв. Географічні назви є невід'ємною частиною ідентичності місцевого населення, так як вони слугують сполучною ланкою між людиною і соціокультурним контекстом, що закладений в топографічному оточенні населення. Також урбанонімія досить часто використовується владою задля легітимації свого авторитету та присвоєнню населення певних ідеологічних норм та правил поведінки [1]. Існування протилежних географічних назв за своїм смисловим та ідеологічним забарвленням, зазвичай, є нонсенсом і в країнах розвиненого суспільства не помічається. Проте, більшість соціокультурних просторів міст сучасної України мають в собі, щонайменше дві семіотичні групи топонімів, які несуть в собі різні не тільки сенсові відмінності, але й ідеологічні протилежності, що не вважається нормальним становищем. У Стародавній Греції подібний розлад особистості у людини називався шизофренією, яка в перекладі означає «розколювання розсудку». Оглядаючи українську урбанонімічну ситуацію, ми можемо зрівняти її з цією хворобою, додаючи те, що українські міста «хворі топонімічною шизофренією», в них контрастно відмічається симптом роздвоєння на радянську та українську топоніміку. Перейменування власних назв вулиць та міст в нашому випадку вважається за певну «вакцину» від такого абераційного становища, яке зустрічає багато перешкод. Які саме проблеми та з чим це пов'язано ми розглянемо далі.

Важливий вклад у вивчення особливостей вітчизняної урбанонімістики внесли дослідження Л. Малес, О. Галай, О. Карпенко, С. Казакової, О. Суперанської, Н. Подольської та ін.

Щодо топоніміки, як певного інструменту відображення соціальної пам'яті, ми можемо звернутись до творчості М. Хальббакса, Р. Барта, П. Бурд'є, С. Холла. Серед вітчизняних дослідників виділяють праці В. Колеватова, Я. Ребане, Ю. Левади, Е. Позднякової-Кирбят'євої, Ю. Мекаєвої, Є. Фостачука.

Культурно-ідеологічні іменування та перейменування є звичайною практикою в містах у всьому світі. Топономіка народів зі стародавньою, а головне безперервною державною традицією часто уособлює різні її періоди: так, наприклад, паризькі або лондонські назви вулиць ніколи не змінювали, а їх автотентичну форму вважають за набуття національної культури [2]. І навпаки, народи, які мають молоду або перервану державну традицію повинні апелювати до нової національної системи топонімів, так як зберігаючи ідеологеми попередніх бездержавних епох, вони ставлять під сумнів свою реаль-

ну незалежність. Посттоталітарні держави, котрі намагаються ступити на шлях до незалежності, не можуть спиратись на здобутки, в нашому випадку топонімічні, попередньої епохи тоталітарної історії. Свого часу, майже кожна третя вулиця Дніпропетровська попала під вплив тоталітарної політики та була перейменована на честь того чи іншого державного діяча, тим самим штучно створюючи референтну групу для радянського громадянина. Проте, весь час української незалежності урбанонімія м. Дніпропетровська являла собою «лишковий пиріг» з назв, даних у різні епохи і з різних позицій. Протилежні назви не тільки використовувались в одному місті, але й використовувались безпосередньо одночасно, що робило сучасний Дніпропетровськ просто величезною «солянкою» з набором найрізноманітніших та, здебільшого, «конфліктуючих» один з одним урбанонімів в міському символічному просторі.

Як ліки для людини, так і топонімічні зміни викликають ряд певних перешкод. По-перше, це неприйняття різкого перейменування як такого. Зрозуміти негативне ставлення до прогресивних рухів та суспільних змін в нашому випадку допоможе поняття «соціальної пам'яті» [3]. Соціальна пам'ять – форма трансляції символічного капіталу певних соціальних груп, є виразником групових цінностей, уявлень, настанов. Весь час в СРСР існував помітний потужний вплив на соціальну пам'ять суспільства, намагаючись створити певну ментальність радянської людини [4]. В міському просторі одним з найпростіших, проте найефективніших інструментів впливу на урбанонімію вважається створення нових або реконфігурація старих образів культурних героїв [5]. Так, за довгий час конструювання ментальних особливостей, спостерігається значний відсоток залишку минулої ідеології, основними життєвими цінностями якої були стабільність та міцний зв'язок з історією радянського минулого.

По-друге, це проблеми, що виникають в рамках політичного дискурсу і плюралізму думок, діють шкідливо на стан «суспільного здоров'я». Під час перманентної політичної кризи в країні різні партії використовують топоніміку на свій лад, як інструмент маніпулювання власним електоратом. Урбаноніми зараз є предметом спекуляції масовою свідомістю та суспільною необізнаністю щодо процедур перейменування.

По-третє, соціальна пасивність сучасної людини епохи постмодерну. Людина сучасності живе абстраговано від важливих суспільних подій. Вона не бажає приймати участь у житті міста, в неї відсутнє бажання виконувати функції члена місцевої громади, все, що стосується модернових конструктів нації, етносу, держави не виявляє зацікавленості у городянина. Глобалізаційні культурні процеси декларують лише одну базову цінність сучасності – споживання. Гі Дебор свого часу дав влучну оцінку постмодерновому світові, зрівнявши його з суспільством спектаклю. За його концепцією відбувається відчуження глядача і підпорядкування його споглядати об'єкт, що проявляється наступним чином: чим більше він споглядає, тим менше він живе. Це

перехід глядача в створюваний для нього віртуальний світ, який і зрозуміліше йому, і ближче, ніж світ реальний. Тому йому там комфортніше «жити». Телеекрани і кіноекрани замінили йому реальність [6, с. 18]. За весь час існування закону про декомунізацію, до дніпропетровської комісії з перейменування було подано лише 200 пропозицій щодо нових назв. З мільйонного міста це катастрофічно мало і це знов підтверджує тезу про те, що сучасна людина не має зацікавленості щодо справ міста, його культурного та ідеологічного змісту.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити певні висновки. Назви площ та вулиць є невід'ємним елементом повсякденних практик взаємодії з міським середовищем. Крім всього, будучи частиною символічного ландшафту, топоніми включені в більш ширший соціокультурний контекст. Повсюдна поширеність і непроблематичний характер роблять їх важливим інструментом нав'язування тих чи інших політичних та культурних повісток [7]. Це призводить до того, що вони становляться об'єктом пильного контролю з боку влади та предметом гострих дискусій в публічній сфері. Найбільший резонанс викликається під час перейменування, пов'язаного зі зміною комеморативного ландшафту міста, яке викликає певний ряд проблем. Виділяється досить негативне ставлення більшості населення до різких змін місцевих назв. Здебільшого це пов'язано ще з радянським впливом на соціальну пам'ять, котре залишило за собою домінуючим у ментальності населення такі поняття, як прагнення стабільності та пошана історичного минулого. Ще одним проблемним полем залишається український політичний дискурс. Існують різні політичні сили та партії, що використовують урбаноніми в якості елементу впливу на потенційний електорат, широко користуючись маніпуляцією емоційності громадянина та його необізнаністю, не дивлячись на наслідки своєї діяльності. Також однією з важливих проблем є відчуженість мас від суспільного життя, яке пов'язане з епохою постмодернізму. Закон про декомунізацію передбачає активну участь місцевих громад у перейменуванні топоніміки, проте сучасна людина не зацікавлена у власному вирішуванні таких проблем. Інтерес у міського жителя зараз є лише щодо практики споживання. За Гі Дебором, городянин у епоху постмодерна живе віртуальним світом, замінивши реальність на кіно та телефір. Від цього і спостерігається важкість долучити населення до конструктивного обговорення таких нецікавих для нього справ, як участь у комісіях перейменування.

Виходячи з поданих нами фактів, потрібно сказати, що процес декомунізації повинен бути реконфігурований та доповнений з урахуванням вищезазваних труднощів. Автори законопроекту, політичні партії та місцеві пасіонарні громади повинні усвідомлювати, що попри необхідність виконання закону існує ряд перешкод, пов'язаних з його відтворенням на місцях, які потрібно враховувати задля нормального існування міського соціокультурного ландшафту.

Література:

1. Малес Л. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії // Вісник Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К: Вид. центр «Київський ун-т», 1998. – Вип. 6. – С. 21-23.
2. Хеллеланд Б. Социальная и культурная ценность географических названий. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/ecosoc/geo/article5.pdf>
3. Мекаева Ю.Ю. Социальная память как инструмент социального влияния. – Режим доступа: [http://www.isprras.ru/pics/File/avtoref-11/Meкаева.pdf](http://www.isprras.ru/pics/File/avtoref-11/Meкаeva.pdf)
4. Фостачук Е.А. Социальная память и конструирование ментальности в современной Украине. – Режим доступа: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1219/1/85-90%2В.pdf>
5. Малес Л. Карта міста: символічний простір управління // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. Матеріали другої наук. конф. – Донецьк: ДонДУУ, 2006. – С. 169-174.
6. Дебор Г. Общество спектакля. – М.: Логос, 1999. – 224 с.
7. Alderman D. Place, naming and the interpretation of cultural landscapes // The Ashgate research companion to heritage and identity / Ed. by B. Graham, P. Howard. – 2008. – P. 195-214.

О.В. Чабан

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара

**До історії менонітського руху на Катеринославщині. Колонія Шьонвізе.
(на матеріалах «Памятной книжки и адрес-календарь
Екатеринославской губернии» за 1866, 1889, 1894, 1900, 1912 рр.)**

Історія менонітського руху на Катеринославщині завжди викликала і викликає значний науковий інтерес. Помітний внесок у вивченні проблеми внесли дніпропетровські вчені, які підготували ґрунтовні дослідження. Так, наприкінці ХХ-ХХІ ст. вийшли монографії: Н.В. Венгер «Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом» [1] та «Очерки истории немцев и менонитов Юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX в.)» за редакцією С.Й. Бобилевої [2]. Важливе, значення у вивченні проблеми має дослідження О.В. Безносової «Екатеринославская губерния: Terra incognita евангельского движения в Российской империи (середина XVIII в. – 1917 г.)», де наводяться деякі цікаві факти про релігійне життя менонітів [3]. В той же час, для більш розгорнутого аналізу діяльності менонітських колоній, зокрема Шьонвізе в Олександрівському повіті, цінним джерелом є «Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии» за 1866, 1889, 1894, 1900, 1912 рр. Зазначимо, що матеріали цього джерела досить рідко залучались до наукового обігу.

Відомо, що в Катеринославській губернії перші менонітські колоністи з'явилися у 1789 р. (228 родин) на території Хортиці. У 1795 році, в Олександрівському повіті було засновано колонію Шьонвізе (нім. Schönwiese – гарний луг). Менонітів було урівняно в правах з католиками та лютеранами [5, с.

73]. Представники від колонії Шьонвізе приймали участь у земських організаціях Так, Г.К. Янцен приймав участь у Олександрівському повітовому земському зібранні у 1866 р. [4, с. 125]. У 1911 р. підприємець Янцен К.К. входив до складу кредитно-зберігаючого товариства. Відомо, що членами Другого повітового зібрання з промислового податку у 1912 р. були меноніти К.К. Гюберт та І.Є. Лепп [8, с. 75, 82]. Колонією Шьонвізе у 1894 р. опікувався поліцейський урядник Д.М. Новицький [6, с. 117].

Значну роль у розвитку промисловості на території Шьонвізе, Олександрівського повіту, відігравали механічні і чугунноливарні заводи Леппа та Вальмана, а також підприємства з випуску землеробських машин А.Я. Копа, Гильдебрандта та Приса [9, с. 42].

За даними «Памятной книжки и адрес-календаря Екатеринославской губернии за 1900 р.», у «Торговому дімі» Леппа та Вальмана також виготовлялися сільськогосподарські машини: сіялки звичайні, молотилки прості та складні, соломорізки, просорушки, машини для виробництва рослинного масла, а особливо парові машини та котли, лісопилні станки [7, с. 10, 11]. «Торговий дім» Леппа швидко нарощував темпи виробництва і на 1900 р. мав філії у Павлограді та Хортиці [7, с. 10, 11].

Таким чином можна зробити висновок, що колонія Шьонвізе починаючи з її заснування 1795 р. поступово відігравала певну роль в економічному розвитку Катеринославщини, зокрема Олександрівського повіту протягом ХІХ – поч. ХХ ст. сприяючи, розвитку сільського господарства.

«Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии» – це безперечно, цінне джерело, яке дає підстави не тільки вивчати економічний розвиток Катеринославщини, але і простежити внесок менонітських колоній, зокрема колонії Шьонвізе в промисловий розвиток регіону.

Література:

1. Венгер Н.В. Меннонитское предпринимательство в условиях модернизации Юга России: между конгрегацией, кланом и российским обществом (1789-1920). – Д., 2009.
2. Очерки истории немцев и меннонитов Юга Украины (конец XVIII – первая половина XIX) / Под ред. С.И. Бобылевой. – Д., 1999.
3. Безносова О.В. Екатеринославская губерния: Terra incognita евангельского движения в Российской империи (середина XVIII в. – 1917 г.). – Steinhagen, 2014.
4. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1866.
5. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1889.
6. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1894.
7. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1900.
8. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии. – Екатеринослав, 1912.

К.М. Шевченко

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара
Назви міста Дніпропетровськ: історія та сучасність

Загальновідомо, що Дніпропетровськ один з важливих промислових та культурних центрів України. Урбогенез Дніпропетровська, особливості розвитку урбанізаційного процесу на Дніпропетровщині, викликали увагу у дослідників В.В. Іваненка, С.І. Світленка, Г.К. Швидько, М.Е. Кавуна [4]. Протягом тривалого часу, назва «Дніпропетровськ» не викликала дискусій, однак з початком процесу декомунізації, вона стала предметом жвавого обговорювання як у колах фахівців, так і у мешканців міста. В даній роботі здійснюється спроба показати як змінювались назви міста у різні історичні часи.

Назва «Катеринослав» проіснувало близько 150 років (з 1776 по 1926 рр.). Історики розрізняють Катеринослав Кільченський, який був заснований у 1776 р. на березі Самари, як губернське місто та Катеринослав II. За наказом Катерини II, в січні 1784 р. місто було перенесене на праву сторону Дніпра до Кодаку, через своє вигідне та зручне географічне положення [7].

Зазначимо, що Катеринослав мав стати новою «Північною Пальмірою» Російської імперії. Проте з воцарінням нового імператора Павла I у 1796 р., будівництво нового міста майже зупинилось. Наприкінці 1797 р. вийшов указ щодо перейменування міста Катеринослав в місто Новоросійськ. Така різка зміна була пов'язана із взаємовідносинами матері Катерини II та її сина Павла. Новий імператор намагався закреслити усе, що згадувало про колишню імператрицю [2]. У грудні того ж року, Катеринославська єпархія отримала нову назву – Новоросійська та Дніпровська, а архірей – новий сан Новоросійський та Дніпровський. За указом нового імператора Олександра I (указ від 8 жовтня 1802 року), місту Новоросійськ було повернено його колишню першу назву – Катеринослав [8, с. 77-78]. Місто зберігало свою назву до революційних подій, що відбулись у 1917 р.

Події 1917 р. викликала кардинальні зміни у місті. Діячі Катеринославської «Просвіти» скликали в листопаді-грудні з'їзд вчителів Катеринославщини, які запропонували нову назву для міста – Січеслав. Назва Січеслав набула поширення з 1918 р., за часів правління гетьмана Павла Скоропадського. Дану назву запропонував відомий історик та краєзнавець Дмитро Іванович Яворницький [1]. Краєзнавець М. Чабан підкреслював, що газети та місцеві установи офіційно використовували нову назву, але після встановлення більшовицької влади у 1919 р., назва «Січеслав» була заборонена. Проблема перейменування міста стала надзвичайно гострою. Відомі українські діячі та письменники, В. Підмогильний, П. Єфремов виступали за назву «Січеслав», вони не вважали за доцільне прославляти царицю Катерину.

У червні 1923 р. міська рада Катеринослава оголосила конкурс на перейменування міста. Губернські профсоюзи запропонували назву «Крас-

нодніпровськ». Про це йшла мова в Резолюції губернського з'їзду від 5-11 січня 1924 р.: «Клопотати перед Центром про надання місту Катеринославу назви «Краснодніпровськ» та губернії Краснодніпровська» [6, с. 12]. Однак, місто перейменували в Дніпропетровськ, на честь більшовика Г.І. Петровського. Цікаво, що він сам не виявив великого ентузіазму щодо такої символічної посвяти. Незважаючи на його думку, вже у 1926 р. Дніпропетровськ отримав свою назву. Рішення про перейменування міста утвердила Президія ВЦВК.

На сьогоднішній день, назва «Дніпропетровськ» викликала значну дискусію, яка була спричинена новим Законом України «Про декомунізацію» [5]. На рівні міста вирішується питання щодо його перейменування. Створена історико-краєзнавча секція міської комісії з перейменування Дніпропетровська, яку очолив доктор історичних наук, професор С.І. Світленко. До складу комісії входять професори О.Ф. Нікілев, В.В. Кривошеїн, доцент О.А. Репан. Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування Верховної Ради схвалив проект постанови про перейменування Дніпропетровська. Про це повідомив директор Інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович. Наразі, питання про нову назву міста вирішується.

Література:

1. Бекетова В.М. Перший музей у Катеринославі. (До 150-річчя заснування) // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. – Вип. 1: Матеріали першої міжрегіональної історико-краєзнавчої конф. – Д., 1998. – С. 272-277.
2. Днепропетровску – 200: историко-публицистический очерк / Под общ. ред. В.Я Борщевского. – Д., 1976.
3. Маркова Л.М. Про перейменування вулиць м. Катеринослава- Дніпропетровська в 1920-30 рр. // Музей й місто: Музеєзнавчі аспекти збереження і відтворення своєрідності культури. – Д., 2001. – С. 76-83.
4. Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб.наук.пр. / редкол.: С.І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д., 2010. – Вип. 8. – 312 с.
5. Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».
6. Резолюции 8-го губернского съезда Советов с 5.01. по 11.01.1924 года.
7. Репан О., Старостін В., Харлан О. Палімсест. Коріння міста: поселення XVI-XVIII століть в історії Дніпропетровська / Концепція і проект видання О. Лазька. – К., 2008. – 268 с.
8. Хутько Т.В. Становлення судової системи в Таврійській губернії першій половині XIX століття // Часопис Київського ун-ту права. – 2013. – № 2. – С. 78-83.

Резолюція II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку»

Заслухавши та обговоривши доповіді, виступи та повідомлення, учасники Конференції **констатували:**

1. Звернення до урбаністичних проблем, використання їх як об'єкт наукових досліджень не є випадковим, оскільки визначається тією надзвичайною роллю, яку місто відіграє у житті суспільства як у минулому, так і в сьогоденні. Місто виступає своєрідним фокусом мереж влади, культури, комунікації та інформації, фінансових, торговельних, соціальних потоків, індивідуальної та колективної уявності; простором одночасно як можливостей, так і проблем.

2. Конференція визнала дискусійним характер головних питань, пов'язаних із дослідженням міста, міського способу життя.

3. Враховуючи актуальність питань, пов'язаних із сучасним станом та перспективами розвитку міста, необхідним є активізація наукових досліджень з таких напрямків:

- топонімічна реформа в українських містах;
- особистість у сучасному місті;
- якість міського середовища: проблеми, ризики та засоби їх вирішення;
- соціальні технології в управлінні містом;
- просторовий вимір міського середовища;
- місто в системі політичних та міжнародних відносин.

4. Учасники конференції зазначили, що сучасне місто повинно стати загальним проектом для всіх його жителів. Лише відчуваючи особисту залученість у міські справи та відповідальність за місто та його розвиток, взаємопідтримку, можливо створення якісного міського середовища, комфортного для життя. У цьому зв'язку важливим є співробітництво міської влади з науковцями, які зможуть, використовуючи сучасні методики, вказати найбільш перспективні вектори розвитку міста.

Учасники конференції **запропонували:**

1. Схвалити та розширювати співпрацю міждисциплінарних досліджень міста у філософському, історичному, географічному, культурологічному, економічному, політологічному, соціологічному ракурсах.

2. Продовжити практику проведення наукових конференцій з міської проблематики за участю науковців, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів України та науково-дослідних центрів.

3. У рамках наукової співпраці налагодити проведення спільних конкретних соціологічних досліджень міста та міської проблематики.

Запропонувати міській владі налагодити співробітництво з науковцями, які займаються дослідженням міста з метою соціальної експертизи проектів, що запроваджуються міською владою.

ЗМІСТ

Вітальне слово ректора Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, члена-кореспондента НАН України, професора М.В. Полякова	3
--	---

Розділ 1. Людина в сучасному мегаполісі

Кривошеїн В.В.	Міська ідентичність у Центрально-східній Україні: соціологічний аспект	4
Ніколенко В.В.	Різноманітні види пиття в соціологічному вимірі: ретроспективний і сучасний контексти	8
Байдак Т.М., Болотова В.О.	Кар'єра міської молоді: соціологічний погляд	10
Бойко В.А. Гильон О.В.	Феномен «покоління Пітера Пена»: візуалізація стилю Проблема академічного шахрайства в студентському середовищі	11 13
Демичева А.В. Ковальчук А.Є.	Статус мера в сучасному світі: компаративний аналіз Соціальне прогнозування та конструювання в міському середовищі	15 17
Кублік К.Ю.	Аналіз політичної активності мешканців міста Дніпропетровська та результатів виборів міського голови, депутатів Дніпропетровської міської ради (на матеріалах місцевих виборів 2015 р.)	19
Міхно Н.К.	Місце партисипарного урбанізму у переформатуванні простору сучасних українських міст	22
Склярєнко К.О.	Міська повсякденність як напрямок соціально-філософських досліджень	23

С т у д е н т с ь к і   с т у д і ї

Барабаш О.С. Бельмас А.В.	Самотність особистості в просторі великого міста Проблемы коммуникации человека современного мегаполиса	26 29
Дегтяр Н.В. Драпп И.О.	Дозвілля української сім'ї в просторі сучасного міста Образ политика в общественном сознании: специфика формирования	31 35
Кулинич А.О.	Зміна образу міста в умовах дигітального суспільства	36
Мир Мохаммад С.Р.	Особливості прояву підприємництва на тлі тіньової економіки в Україні	38
Радіонова В.О. Соколова Я.В.	Соціальна ідентичність жителів міста Дніпропетровськ Квир в городском пространстве	41 45

Розділ 2. Просторовий вимір міського середовища

Богомаз К.Ю., Ковальова Д.В. Городяненко В.Г.	Професійна компетентність соціокультурної діяльності педагога Социально-экономическое планирование города: историографический аспект анализа	46 49
Денисенко І.Д. Лобанова А.С., Славина О.С.	Сучасний простір міста: потенціал конфліктності Екологічні ризики сучасного промислового міста (на прикладі м. Кривий Ріг)	54 55
Препотенська М.П.	Комунікація в мегаполісі: приватна публічність-публічна приватність	59

Хома Н.М.	Урядові кластери як предмет дослідження політичної урбаністики	61
Гудзенко О.З.	Місто як простір відтворення соціального розрізнення	65
Забродін С.І.	Розмежування «місто-село» у дискурсі «матеріальний-постматеріальний»: на прикладі пострадянських суспільств	67
Комих Н.Г.	Візуальне урбаністичне середовище – агресивне vs комфортне: перспективи соціоекологічного дослідження	70
Кужман О.М.	Муніципальний політичний порядок денний у контексті взаємодії регіонального, загальнонаціонального і глобального політичних порядків денних	71
Лаврік В.А.	Традиції теоретичного осмислення соціокультурного простору розвитку міста	73
Мачуліна І.І.	Зовнішньоінституційні ризики вищої освіти: прояви та шляхи подолання	75
Мозговий А.А.	Конфліктний потенціал міського простору: методичні підходи до квантифікації	77
Омельченко Є.К.	Міграційні процеси як проблема міського середовища: сучасний стан та перспективи вирішення	81
Перфільєва А.О.	Концепція міського/локального політичного режиму в українському політологічному дискурсі	84
Приходько І.Г.	Роль молодіжного сленга в формуванні комунікативного пространства сучасного мегаполіса	86
Ставченко С.В.	Криза керованості політичної системи: рівні та етапи протікання	88
Ходус О.В.	Приватність как локус личностной экзистенции в пространстве современного города	90
Чемерис С.Л.	Стан соціальної сфери малих міст	92
Чернова Л.Є., Дмитрієва А.В.	Якість міського середовища: стан та перспективи розвитку (на прикладі м. Дніпропетровська)	94
Шеломовська О.М., Сорокіна Л.М.	Теоретико-методологічні підходи до дослідження соціальних комунікацій в управлінському просторі	96
Ячний А.М.	Проблеми формування змісту поняття «управління» в теорії соціології	102
С т у д е н т с ь к і с т у д і ї		
Ветрова А.Е.	Городская повседневность: особенности проблематизации и репрезентации	105
Галечко О.И.	Городская культура как продукт эмоционального капитализма	109
Горпинич Ю.С.	Публичные пространства города: социологическая рефлексия	111
Кирилюк Л.І.	Інтернет-комунікації у сучасних містах та селах України	114
Мыславец Е.В.	Проблема миграции в городском пространстве	116
Новікова Д.М.	Велике місто як соціокультурний простір локалізації гламуру	118
Сокол М.А.	Патріотизм у комунікаційному просторі студентства: між публічним і приватним (на прикладі м. Дніпропетровська)	120

Розділ 3. Українське місто: історія і сучасність

Адамович С.В.	Ревіталізація палацу Потоцьких у Івано-Франківську	126
Нагорняк Т.Л.	Українські мегаполіси в країні гібридного політичного режиму	128
Світленко С.І.	Топонімічна реформа в місті: досвід та перспективи	130
Ковальська-Павелко І.М.	Міська ідентичність Катеринослава-Дніпропетровська крізь призму історичної пам'яті	132
Легеза С.В.	Описи міста та проблема соціальної пам'яті	135
Макаренко В.А.	Топонімічна реформа в оцінках студентів вишів міста Дніпропетровська (за результатами фокусованого групового інтерв'ю)	137
Мирончук В.Д.	До питання мостобудування на Катеринославщині. М.А. Белелюбський	139
Познанська К.В.	Проблеми переіменування м. Дніпродзержинська або чому дніпродзержинці не бажають бути кам'янчанами	140
Покляцький С.А.	Механізми покращення умов життя населення у містах України	145
Полюшкін С.С.	Концепція сталого розвитку мегаполіса: сутність та досвід впровадження в Україні	147
Полюшкіна В.С.	Фактори сталого розвитку мегаполіса	151
Прядко О.В.	Глобальні та світові міста: теоретичні аспекти дослідження	155
Студентські студії		
Перкевич Р.О.	Особливості розвитку української міської культури	157
Пінчук О.С.	Стан міського середовища великих міст України (на прикладі м. Дніпропетровська)	159
Руденко А.Ф.	«Електронне місто» в Україні	162
Фіщук С.С.	«Топонімічна шизофренія» в практиці перейменування міського простору	164
Чабан О.В.	До історії менонітського руху на Катеринославщині. Колонія Шьонвізе. (на матеріалах «Памятной книжки и адрес-календарь Екатеринославской губернии» за 1866, 1889, 1894, 1900, 1912 рр.)	167
Шевченко К.М.	Назви міста Дніпропетровськ: історія та сучасність	169
Резолюція II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку»		171

Наукове видання

**Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку
Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Дніпропетровськ, 25 березня 2016 р.)**

Підписано до друку 23.03.2016 р. Формат 60x84/16. Папір друкарський. Друк плоский.
Ум. друк. арк. 10,11. Обл.-вид. арк. 11,70. Тираж 100 прим. Зам. № 137.

Свідоцтво про видавничу діяльність та
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 2131 от 23.03.2005 видано Державним комітетом
телебачення та радіомовлення України.

Видавництво «Грані»
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Чкалова, 25
Тел./факс: (056) 744-42-39, 744-38-35
www.grani.org.ua, almagrani@i.ua

Надруковано ПП Тремпольцев
49066, м. Дніпропетровськ, вул. Мирна, 21